

סיכום שיעורים שנתי – שואה ומשפט – זיו זלדין

שואה ומשפט שיעור 1 23.02.16

דרכים ליצירת קשר:

1. Tbt_barnea@walla.com

2. 050-5475526

אין הגדרה אחת של ניצול שואה בחוק הישראלי. ישנם אלו שלא נמצאים תחת אף הגדרה, כמו למשל פליטים שברחו ללא רכושם בתחילת המלחמה. מבחינת הארגון של ברנע, עמך, כל אדם שרואה עצמו ניצול מקבל סיוע. מה מקור השם עמך?

עמחו הוא כינוי שיהודים נתנו אחד לשני בפולין של לאחר סיום מלחמת העולם ה-2.

היום נדבר על התהליך ההיסטורי – התקופה שאנו עוסקים בה היא 1918-1945. בניגוד לקורסים היסטוריים, אנחנו נקדיש למבוא היסטורי שעתיים וחצי (לכאורה, מעט התעמקות) ומצד שני ניכנס לעומקם של כמה מושגים אקדמיים. בעצם, נבחן תהליך היסטורי של תקופת דור (כ-27 שנים).

סדר השיעורים:

1. 8.3 – רפובליקת ויימאר
 2. 15.3 – הרודנות הנאצית מבחינה משפטית.
 3. 22.3 – החקיקה הנאטישמית.
 4. 29.3 – מלחמת העולם ה-2 מבחינה משפטית ומושג הג'נוסייד.
 5. 5.4 – הבסיס המשפטי לרצח היהודים.
 6. 17.5 – שתי הרצאות קצרות הקשורות לנושא הפגישה – הבסיס לרצח הלא-יהודים בידי גרמניה הנאצית.
 7. 24.5 – משפט קסטנר.
 8. 31.5 – שני עניינים הקשורים אחד לשני – משפט אייכמן וגבול הציות.
 9. 7.6 – שני נושאים קשורים – עשיית דין בנאצים ומשפט דמניונק.
 10. 14.6 – מפגש אחרון – לקחי השואה והתמקדות בהיבט מסוים של זכויות האדם לאחר השואה. מעין סגירת מעגל כי גם בחלק הראשון נעסוק בסוגיית זכויות אדם.
- מטרת הקורס מבחינת ברנע – איתגור השקפת עולמנו, גם בקשר ישיר לשואה וגם בנושאים אחרים.

שיעור 1 – סקירה היסטורית

סקירה היסטורית טעונה כמה החלטות מוקדמות – מתוך כל מליוני העובדות הידועות לנו, על מה חשוב לדבר (במידה ואנו מחפשים חשיבות)? אין חשוב אובייקטיבי – יש חשוב כי מישור החליט שהוא חשוב. אם אף אחד לא רואה במשהו חשוב, הוא לא חשוב. חיי אדם חשובים, אם אנחנו מאמינים בכך. על פי מה ברנע בוחר את העובדות החשובות?

הוא מחפש בעיקר את העובדות האלו שכאשר קמו והיו, השפיעו על הגשמת הערכים שברנע מאמין בהם, יותר מעובדות אחרות – זה מבחינתו מה שחשוב. אם העובדה שבמלחמת העולם ה-1 נהרגו כתוצאה מהמלחמה 20 מיליון איש – זו עובדה חשובה למי שבעיניו חיי אדם חשובים. זה לא קשור לסכנה כלשהי ממנה אנו פוחדים, אבל לחיי אדם יש משמעות לרוב האנשים ולכן זה חשוב.

כאשר אנו מחברים עובדות חשובות כגון מידת השפעה לטווח קצר/ארוך, קשרים סיבתיים – אנחנו יכולים לקבל תובנה חדשה על המציאות שהתקבלה אז או המציאות בכלל (אנושית/חברתית).

על אלו ערכים מדובר?

התשובה הפשוטה היא שמדובר בערכי מדינת ישראל. מדינת ישראל קבעה לעצמה את ערכיה במגילת העצמאות, וזאת משום שבג"ץ קבע כך ב-1949. מדובר בפס"ד עקרוני שנמצא בשימוש בבית המשפט העליון ובבתי משפט זוטרים יותר, עד היום. בדור האחרון, מושג מגילת/הכרזת העצמאות

נכנס לחוק – הוא מופיע בתיקון למטרות החינוך בחוק חינוך ממלכתי ומופיע בחלק מחוקי היסוד שנקבעו ב-1992 (פסקאות מטרה). שופט בישראל חייב להשתדל לפרש כל חוק ברוח מגילת העצמאות. הוא יכול להגיע למסקנה שחוק כלשהו איננו עולה בקנה אחד עם ערכי מגילת העצמאות ועדיין מחובתו המשפטית לאכוף את החוק, והוא יכול להוסיף פסקה לפס"ד לפיה על הכנסת לבדוק מחדש את החוק. הדבקות הפורמאלית של השופט מתייחסת לחוק, רק שכול האפשר מבחינה לוגית מחובתו לפרש את החוק מחדש ברוח מגילת העצמאות, ורוב חוקי ישראל אכן מכוונים למימוש מטרה זאת – שהיא מטרת העל לצד המטרות האחרות של החוקים.

חזונה של מדינת ישראל/מצבה הרצוי של המדינה בעיני עצמה בטווח הארוך יתממש לאחר שתצליח להגשים את ערכיה. הערכים שבהם מדובר, מתוך ראיית הפשט בטקסט המגילה, היא רשימה הכוללת 3 כותרות:

1. יהדות – מדינת ישראל כמדינה לאומית לקחה על עצמה תפקיד של שימור קיומו של העם היהודי מבחינה פיזית (מניעת השמדתו) ומבחינה תרבותית (מניעת התבוללותו ומחיקת זהותו) – ברמה של קונצנזוס לאומי מבחינת הגדרת המילה.
2. ציונות – הקמתה וקיומה של מדינה יהודית בארץ ישראל וריבונות העם היהודי בארצו.
3. הומניזם – יש שם מונחי מפתח שחלקם שלובים מהשפה החוקתית הדמוקרטית במערב ב-200 השנים האחרונות (שיוויון זכויות לסוגיו), וחלק אחר קשור לתנ"ך ולחזון נביאי ישראל (בהקשר של שיוויון, צדק חברתי וכו').

יהדות, הומניזם ודמוקרטיה לא מופיעות במגילה במינוחם המדויק, אבל ציונות דווקא כן.

דמוקרטיה היא כלי שרת, היא לא מטרה ולא ערך – היא לא עונה לשם מה, אלא איך. אנחנו לא מקיימים דמוקרטיה לשם הדמוקרטיה, אלא מקיימים אותה כדי שבאמצעותה נוכל להגן על ערכים הומניסטיים – חיי האדם, כבוד האדם ושיוויון בני האדם. היא מכשיר פוליטי ומשפטי שנראה לנו הטוב ביותר עד כה. בנוסף, היא מכשיר שאפשר להחליפו, אבל את הערכים מאחוריו, למשל ערך חיי האדם, לא נוכל להחליף – כי אנחנו מאמינים בהם.

ב-1918 נגמרה מלחמת העולם הראשונה. תהליך סיומה הפורמאלי משתרע על פני שבועות אחדים בין אוקטובר לנובמבר 1918 – קודם כל הפסקת אש, לאחר מכן הסכם שביתת נשק ואחר כך, ביוני 1919, הסדר בינלאומי הידוע בשם הסכמי ורסאי. מספר הקורבנות במלחמה היה בערך 20 מיליון, היא נמשכה כ-4 שנים. מעבר לאובדן חיי האדם, השתנתה הגאו-פוליטיקה של אירופה ושל העולם כולו – כמעט כל פינה בעולם הושפעה מהשינויים הללו.

לגרמניה היה תפקיד חמור בתהליך שהוביל לפרוץ המלחמה ולהתנהלותה. אוסטרו-הונגריה היא המדינה הנוספת בחזית הזאת, והמנצחות החליטו להעניש אותה על ידי פירוקה. את גרמניה הוחלט להעניש בדרכים אחרות. המדינות העיקריות שהובילו את תהליך הענישה למטרת לימוד לקח מקומי ועולמי היו ארה"ב וצרפת. התוצאה הייתה שגרמניה איבדה שטחים, אוכלוסייה, מכרות, כסף (פרטי וציבורי) והתפתח בגרמניה משבר בכל תחומי חיי הציבור, שראשיתו בעצם התבוסה – חברתי, פוליטי, בינלאומי ועוד.

ארה"ב הובילה קו לפיו כדי שגרמניה לא תחזור לסורה עליה לרדת על ברכיה – נחתים אותה על הסכם שבמסגרתו היא אמורה לפצות את המדינות המנצחות בסכומים שאין לה (וידעו שאין לה). הגבילו אותה כלכלית, הגבילו את צבאה ל-100 אלף איש (כאשר אוכלוסייתה הייתה 68 מיליון), הגבילו את מספר הקצינים שלה (מה שלא איפשר לה לנהל את צבאה) ועוד. העולם הפוליטי בגרמניה געש ולא ניתן היה להקים ממשלה יציבה – לא הייתה הסכמה לאומית והכוחות הקיצוניים עלו ופרחו – מצד אחד, הקומוניזם (יש לזכור את מהפכת אוקטובר מנובמבר 1917 שהייתה טרייה מאוד ב-1918 - הקומוניסטים ברחבי העולם מתאחדים ומקבלים השראה) עולה כאשר אין מספיק אוכל למשפחות ולכן הוא נשמע כתשובה טובה (במיוחד לאור העובדה שגם ברית המועצות הייתה לכאורה בתהליך התקדמות ונמנתיה עם המנצחים). מצד שני, עלה גם הימין הקיצוני – שקרא להפסקת השיטה הדמוקרטית, שלא הביאה לדבר לאחר המלחמה, אלא להירמסות הכבוד הלאומי. לטענתם, צריך שבראש המדינה יעמוד מלך/קיסר, ושהמדינה תחזור להילחם בשדה הקרב – בו היא תנצח או תמות. במילים אחרות, הימין הקיצוני העביר מסר של דיקטטורה וחיידוש המלחמות.

היה בגרמניה ימין שמרני חזק, שבמינוח ישראלי, היה דוגמת ותיקי הליכוד בישראל. מולו, עמד שמאל המתון - מפלגת העבודה (SVD).

הייתה גם שאלת מנהיגות ופיצול פוליטי נורא (יותר מ-20 מפלגות) – תופעה מוכרת בישראל ובאיטליה שלאחר מלחמת העולם ה-2 – אך לא הייתה תשובה יציבה ולא הוקמה ממשלה יציבה.

שיטת הממשל הגרמנית מ-1918 מזכירה את השיטה הישראלית – היה נשיא מדינה, שהיה אישיות פוליטית בכירה בעלת תפקיד מלכד. עליו היה להטיל את תפקיד הרכבת הממשלה על חבר פרלמנט.

9 בנובמבר 1918 מוכרזת הרפובליקה הדמוקרטית של ויימאר. ויימאר הייתה עיר בינונית בדרום גרמניה שהמיוחד בה הוא עברה הצבאי המפואר. זה חשוב כי זאת דרכו של השמאל בחלק מהארצות – כאשר הציבור מאשים אותו בכך שהוא לא רוצה להילחם נגד האויב, כפי שהימין רמז אז, השמאל משתדל לענוד מסיכה של גוף מיליטנטי. החוקה הדמוקרטית החדשה, שהעניקה זכויות אדם לכל פרט, ריכזה את הימין השמרני ואולי גם את הימין הקיצוני.

גרמניה החדשה לוקה בכך שנדמה לחלק מהציבור שהבעיות שלה, שהזכרנו קודם, קשורות לדמוקרטיה. קשה לנסח משפט הגיוני שיאמר זאת בשנת 1919, אבל הרושם הזה שמאז שנוסדה דמוקרטיה בגרמניה התחילו הבעיות שלה – נתן עוצמה לימין הקיצוני.

המשברים הכלכליים בגרמניה

- 1. המשבר הכלכלי הגדול הראשון (עד 1922 ובעיקר 1922)** היה משבר שעיקרו אינפלציה מטורפת. המספרים הגיעו לכדי כך שדולר אחד היה שווה 50 מיליארד מארק – כלומר, אין יותר חשיבות למארק. ראשוני המובטלים היו החיילים שחזרו משדה הקרב. שר האוצר ששיקם את גרמניה מהמשבר הכלכלי הזה היה יהודי בשם ולטר רטנאהאן, והוא נרצח באותה שנה בידי איש הימין הקיצוני, רודולף הס, לימים מפקד מחנה ההשמדה אושוויץ.
- 2. המשבר הכלכלי הגדול השני (1929) -** בשנת 1929 מתרחש המשבר השני, שההקשר הכלכלי שלו שונה לחלוטין. הציבור חשב שמצבו עומד להיות כפי שהיה ב-1922 – אך הוא טעה בגדול. ב-1929 התמוטטה הבורסה של ניו יורק והעולם כולו נגרר לחור השחור הזה. הבעיה עכשיו הייתה במישורים כלכליים אחרים, אבל בוודאי לא צניחת ערך המטבע. לציבור נדמה היה שמדובר בשחזור המשבר של 1922 והוא סירב להאמין לדברי ההרגעה של הממשלה. התוצאה של כך הייתה שהאנשים ניגשו לבנקים כדי למשוך את כל חסכונותיהם. ברוב מדינות העולם קיימת חקיקה בנקאית, המתמקדת ביחס הנזילות – היחס המספרי בין היקף הכספים שהופקדו בבנק לבין היקף הכספים שהוא מחזיק בידו בפועל בכל רגע נתון. הבנק חי בעיקר מכך שהוא מלווה את הכסף שמופקד אצלו ומרוויח מהריבית. אם הבנק השקיע את כל הכסף לא יהיה לו כסף מזומן לתת למשיכה ולכן יש אחוז מסוים של הכסף שעל הבנק לשמור. הבנקים הגרמניים ניתחו את המצב הכלכלי בצורה נכונה, בניגוד לציבור. לכן, הם לא צפו שההמונים ינסו למשוך את כל כספם מהבנק. בעקבות הנהירה ההמונית לבנקים, הבנק המרכזי העביר לבנקים מה שהיה לו כדי שהמערכת תהיה אמינה ותתפקד. בשלב מסוים נגמרו הזרובות של הבנק המרכזי והתחילו להיסגר סניפי ורשתות בנקים. הבנק המרכזי פנה להלוואות מחו"ל – וקיבל אותם בתנאים קשים מאוד - אך גם המקור הזה הסתיים, מה שהחריף את המשבר הכלכלי עוד יותר.

תולדות היטלר והמפלגה הנאצית

5 בינואר 1919 נרשמה אצל רשם המפלגות במינכן, בירת מדינת (לנדר) בוואריה, מפלגת הפועלים הגרמנית (DAP). בראש המפלגה עמד נפח מברלין – אנטון דרקסלר. המפלגה הייתה קטנה ואלמונית והשתייכה לימין הקיצוני – שרצה בדיקטטורה ומלחמה כאמור. היא גם הייתה אנטישמית, אך האנטישמיות בשלב הזה הייתה עניין שולי במפלגה, ויהודים הצטרפו אליה. יחסית לגלגול המתקרב של המפלגה בראשות היטלר, המפלגה בראשיתה הייתה דומה יותר לחברה להגנת הטבע.

אדולף שיקלגרובר (היטלר) – אוסטרי שהיה חסר השכלה פורמאלית. כשרונו היה חוש ליחסי ציבור. מבלי שתורת הפרסום נלמדה בפקולטה כלשהי, הוא הבין כמה יסודות לפני כולם – למשל

תקשורת המונים. הוא ומוסוליני, שעלה לשלטון 11 שנה לפניו והוערץ ע"י היטלר, החזיקו את הספר של גוסטב לבון שהיה הראשון שהגדיר את פסיכולוגיית ההמונים. היטלר עלה על רבו כמובן.

הוא הגיע למסקנה שהשם שיקלגרובר לא טוב מבחינה פרסומית (גם הייתה לו סלידה מאביו, פקיד מכס שנהג להרביץ לו) – אימץ את שמו של אחד הדודים מצד אמה, והפך לאדולף היטלר.

היטלר לא גמר את לימודיו בתיכון, אך העריץ את המורה להיסטוריה, שהיה פאן-גרמני וקרה לאיחוד כל הארצות שבהם מדברים גרמנית – גרמניה, אוסטריה ושווייץ. היטלר עבד בהרבה עבודות מזדמנות וחייבב אומנות. הוא התגייס לצבא הגרמני ולא האוסטרי שכן, לדעתו, גרמניה אמורה לחבוק את אוסטריה. השם אוסטרי פירושו הממלכה המזרחית, יחסית לגרמניה שהיא המערבית. כלומר, כשמאחדים אותם – בעצם חוזרים הביתה – מאחדים את המזרח והמערב.

היטלר שירת בצבא בשדה הקרב, נפצע ואיבד ראייתו לשלושה שבועות. הוא חשב שהפך לעיוור, אך החלים. הוא השתתף בקרבות הראשונים שבהם נעשה שימוש בנשק כימי מול הצבא הגרמני. בעקבות פציעתו, קיבל היטלר עיטור מסוים.

בתום המלחמה, היטלר משתחרר מהצבא. הוא התרשם מהפגנה קומוניסטית מוינה בה נכח - מתרשם מאוד מהארגון והסמלים וכתב על כך בספרו הידוע – בעיקר, הוא מבין את משקל הצבעים שם. הוא ניסה להתקבל לאקדמיית הציור בוינה פעמיים ונכשל. הוא התפרנס בעיקר ממכירת ציורים.

היטלר התגורר בבית תמחוי של העירייה. חבריו לבית התמחוי זכרו שהוא היה מנומס מאוד, שותף בפעילות חברתית (הקמת בית קפה לא חוקי והקמת מעין פרלמנט חברתי עם חבריו, בו היטלר היה שותף פעיל בדיונים) והיה מתעצבן נורא בכל פעם שמישהו הזכיר את המילה 'יהודי' (יודן). מבחינתו, היהודים היו אשמים בכל הבעיות של גרמניה.

בספטמבר 1919 היטלר משיג עבודה מסודרת – עובד במשרד ההגנה הגרמני בתפקיד שנבנה לפי דגם סובייטי חדש – חלקו הסברתי, וחלקו כמודיע. בכנסים בהם הסביר את החלטות גרמנים בנושאים שונים, היה עליו להקשיב לשיחות חיילים ולדווח עליהם.

היטלר מקבל תפקיד נוסף במסגרת ההקשר השני של עבודתו – הקשבה לדיונים בכמה ארגונים אזרחיים – מעין סוכן זוטרי של שירות הביטחון וכחלק מכך היטלר הגיע למפגש מפלגת הפועלים. במהלך המפגש, היטלר התפרץ ואמר שאנחנו מחפשים את האשמים מחוץ לגרמניה, אבל האשמים הם בתוך גרמניה – היהודים. הם גרמו לתבוסה במלחמת העולם ה-1, הם גרמו לעוני הרב בתוך גרמניה. לא ברור אם היטלר הגיב משום שרצה לעשות את עבודתו, או שאמר את מה שהוא באמת חשב. בכל אופן, דרקסלר הציע להיטלר להצטרף למפלגה, והאחרון הסכים.

היטלר התפטר מעבודתו וחזר להיות מובטל. הוא היה ממתנדבי המפלגה והגיע כל יום למשרד המפלגה בברלין, עד שמצאו לו עבודה במשרד – אחראי ההסברה. בסוף 1919, נערכו בחירות פנימיות במפלגה, ודרקסלר איבד את תפקידו. שטרסר, עורך העיתון, גם לא הצליח להיבחר. למרבה הפלא, היטלר נבחר בהפרש קטן מאוד. היה מדובר במפלגה קטנה ולא חשובה אז.

בפברואר 1920 השתתפה המפלגה בבחירות. היטלר ידע שאין לה סיכוי, אבל הוא רצה לנסות את ההתארגנות והביעור האידיאולוגי. המפלגה שינתה את שמה ל-NSD - מפלגת הפועלים הסוציאל דמוקרטית. היטלר לא היה לאומני, אלא היה גזעני – מבחינתו, לאום, מקום, שפה ותרבות אפשר לשנות, אבל גזע לא – אדם ששרוי במצב כלכלי קשה, נאמר לו שהוא יצליח רק בגלל הגזע העליון שלו. בתלמוד נאמר – "המתקבל בקלון חברו, שואב את כבודו מקלון חברו" – אם אני מודיע שמישהו נחות, מיד אני עולה מדרגה.

היטלר מוצא את צלב הכרס בפירסומים של אידיאולוגים אנטישמים במאה ה-19, אוסטון סטיוארט צ'מברליין וחבורתו, כאשר האחרונים לקחו זאת מהודו. הסמל היה בשימוש בעולם העתיק גם בקרב יהודים בארץ ישראל. בדרך כלל, בעולם העתיק, הוא סימן פרח, שמש והרמוניה. האידיאולוגים האנטישמים מצאו קשר בין ההיסטוריה של הודו לבין הגזע העליון. הנימוק לכך הוא שישנה משפחת לשונות בתחום הבלשנות שנקראת הלשונות ההודו-אירופאית. הטענה הייתה שיש איזשהו קשר בין הודו לבין הגזע העליון, אבל הם לא באמת הוכיחו משהו. בתולדות הגזענות, המדענים המגויסים

לתורת הגזע שבוחנים גזענות באופן מדעי, תמיד יוצאים עם גילוי לפיו הם שייכים לגזע העליון – כלומר זה פסיכולוגיה, ולא ביולוגיה.

למה היטלר רצה את הסמל הזה? התשובה המהותית היא אחרת מההסבר הקודם. כפי שהגיע למסקנה בעזרת הקומוניסטים שהאדום הוא הצבע המסעיר ביותר, כך הגיע למסקנה שמכל הסמלים הנצחיים בתרבות האנושית רק צלב הכרס הוא סמל דינאמי. כשחברת פרסום כיום מגויסת לטובת מפלגה שפעיליה בני 80, אומרים הפרסומאים שהבעיה היא שיש להם המון ניסיון אבל הם נראים זקנים מדי – ולכן, אם לא מחליפים את הגלריה, יש להציג אותה בצורה אחרת – להציג הכל באופן קצבי ודינאמי. אם מפלגה מורכבת מבני 20, הם צריכים להראות שהם רציניים והם לא ילדים – לכן האותיות עבות, יציבות ועם נקודה בסוף – מקום שבו אין לה הצדקה מבחינה לשונית.

היטלר מנסח, בדרכים שונות, את האידיאולוגיה הנאצית. בלי קשר למילים נצינול-סוציאליזם, **האידיאולוגיה הנאצית מורכבת מחמישה יסודות:**

1. **גזענות – ההשקפה הדוגלת באפליה לרעה של בני אדם על ייסוד שייכותם/מוצאם הגזעיים.** מי שאומר שמכיון שהשחורים שחורים, זכויותיהם צריכות להיות שונות – הוא הגזען. זה נחשב למשפחת השקפות שדוגלת בשנאת אחרים – לאומנות, קנאות דתית וכו'.
2. **עליונות הגזע הארי – סוג ספציפי של גזענות.** הגזע הארי, שהגרמנים מירכזו במערב אירופה, ומנה לפי היטלר 200 מיליון איש (בעלי אף קטן, שיער בלונדיני וכו') – הם בעלי תכונות חיוביות בלבד. הגזעים הנחותים – ערבים, כושים וצוענים (בסדר יורד) – להם יש תכונות שליליות בלבד. היהודים אינם גזע נחות מפני שהם אינם גזע – גזע הוא קבוצת בני אדם, והיהודים הם חיה מסוג אחר. יהודים הם Underman – תת-אדם. הם לא סוג של אדם, אלא הם חיה אחרת. הקבוצה היהודית לא נקראת גזע (Race), אלא אנטי-גזע – ההפך מגזע, כי אין לה תכונות אנוש. פה צומחת הדה-הומניזציה המוחלטת ומונח ההשמדה, שמקבלים ביטוי למשל בסרט המציג את היהודים כעכברים. פה היטלר למד את ביטוי התאורטיקן האנטישמי שאמר שהיהודים משולים לחיידקים. ועם חיידקים לא מנהלים משא ומתן – יש לבצע בהם חיסול פיזי.
3. **ייעודו של הגזע הארי – כיבוש צבאי של העולם כולו ושלטון צבאי ומדיני בו.**
4. **המשטר הפוליטי שייכון בגרמניה המורחבת – דיקטטורה מיוחדת, הנקרא בהמשך פירורפרנסיה, אשר תאלץ את הארים ברובם (אוסטריה בתוכם). בראש כל תא חברתי יעמוד אדם אחד – הרעיון של ועד/מועצה/כו' בלתי חוקית. זו מיליטריזציה קיצונית של החברה האזרחית – כלומר, גם בראש תנועת נוער, מבחינת השקפת המפלגה הנאצית, יעמוד מנהיג אחד. מדובר במבנה פירמידאלי. מדובר גם בדיקטטורה קיצונית מבחינת אמצעי האלימות שהיא משתמשת בה – אבל זה לא משהו חדש בהיסטוריה.**
5. **רצח היהודים – רעיון שאינו מצוטט במסמכיו של היטלר מ-1920, אלא מנאומיו וממסמכים מאוחרים יותר. המחלוקת בין היסטוריונים בעולם היא לגבי האם החליטו להשמיד את היהודים מראש או לא. המסמכים הנאצים משנות ה-20 לא אמרו שהתקבלה החלטה לחסל את היהודים – נאמר שם לפגוע בזכויותיהם, לגרשם וכו'. ההחלטה הזאת התקבלה רק ב-1941 באופן רשמי – או באופן מדויק יותר, הפקודה של היטלר לרצח היהודים ניתנה ב-1941. ברנע חושב שההחלטה ותיקה יותר, אבל נציג את שתי הקבוצות.**
למה יש לרצוח את היהודים? רק כי הם נחותים? רק כי הם לוקחים לנו את העבודה? אפשר לפתור בעיות אלו על ידי גירוש, לקיחת העבודות חזרה מהם וכו'. לא בהכרח צריך לרצוח אותם. האידיאולוגיה הנאצית, מבית מדרשו של היטלר ואחרים, אמרה בעניין הזה של היהודים יש קוד גנטי (זה בדם שלהם) לפיו הם מוכרחים להשתלט על כל דבר שמולם עד השתלטות על העולם כולו. מכיון שהם לא מסוגלים לנהל את העולם (שכן הם בעלי חיים) – העולם ימות כשהם ישתלטו עליו. לכן, הגזע הארי והמפלגה הנאצית מצילים את העולם והעולם עוד יודה להם.
במלחמת העולם ה-1, היה ניסיון של היהודים לחסל את גרמניה – וכעת הם מעוניינים בניסיון שני. יש כאן הרחבה של רעיון ההגנה העצמית. כתוצאה מרצח היהודים, הגזע הארי ישרוד ויגשים את ייעודו.

שואה ומשפט שיעור 2 1.3.16 – מבוא היסטורי

1922 – כפי שצפה, רשימתו של היטלר לא נכנסה לבונדסטאג. עם זאת, הוא השיג מטרות פנים-ארגוניות אותן רצה להשיג. רשימות קטנות רבות הוגשו לוועדת הבחירות, לכן היטלר לא היה נודע בציבור הרחב גם לאחר הבחירות הללו.

1923 – משבר כלכלי בגרמניה. היטלר חושב שהמשבר נותן למפלגתו הזדמנות לתפוס את השלטון. הוא מעריך שהמערכת המסוכסכת והחלשה לא תצליח להתמודד עם מרד מאורגן היטב ותהיה מוכת הלא – היא לא תצליח מנהיגותית לעמוד בפרץ, והוא יצליח לזכות בעמדת הקאנצלר. בנוסף, הוא לא חשב באותו זמן שהאחדה הציבורית כלפי הנאצים היא משמעותית. אם היא לא משמעותית, הוא לא יכול לסמוך על הציבור מבחינת ריצה נוספת לבחירות. כלומר, נשארה לו שיטה מהפכנית וכוחנית. היו לו שתי דוגמאות מוצלחות – המהפכה הסובייטית מ-1917 והדגם של מוסוליני מ-1922 – מוסוליני, באמצעות המצעד על רומא, תופס את השלטון ונשאר שם למשך 21 שנה.

היטלר מארגן מצעד על ברלין. המצעד מתחיל במינכן, בירת בוואריה, מוקד הכח העיקרי של היטלר. מדובר על שעות הערב של 8 בנובמבר, ערב יום העצמאות של רפובליקת ויימאר. שרי ממשלת בוואריה חגגו את יום העצמאות בבית בירה במינכן, הנקרא "מרתף הבירה". לא הייתה שם כל אבטחה. היטלר ואנשיו נכנסו חמושים למקום ולקחו את ראש הממשלה ועוד שני שרים לחדרו של מנהל בית הבירה. הם החתימו אותו על הסכם קואליציוני. דובר על פשרה לפיה השלטון בבוואריה יתחלק בין הנאצים לשרים הקיימים.

היטלר ואנשיו יצאו בחזרה לאולם המליאה של בית הבירה והכריזו על הניצחון. חלק מהקהל מחא להם כפיים. לאחר מכן, הם יצאו לחניון – והחליטו לנסוע צפונה. משטרת מינכן התאשתה, וכל שוטר פנוי הגיע למקום. בעוד היטלר ואנשיו צועדים אל מגרש החנייה, הם נתקלים בנשקיהם השלופים של כוחות המשטרה. ראשי המפגינים והיטלר נעצרו. היטלר עמד לדין ונידון לשנת מאסר. בית המשפט התייחס אליו בסלחנות, לא מבחינת משך המאסר, אלא מבחינת פסק הדין – שבו אנשיו תוארו כפטריוטים גרמנים שנאמנותם הרבה למדינה הביאה אותם לנקוט צעד לא סביר.

היטלר נכלא במצודת לנדסברג, בית כלא עם תנאים מצוינים – חדר ליחיד וכו'. מדי בוקר ב-8, התייצב אצלו מזכירו למפלגה הנאצית, רודולף הס (לא מפקד אושוויץ לעתיד). שני ההסים, ששמם שונה רק בביטוי שלהם בגרמנית, היו דמויות בעלות השפעה גדולה מאוד. רודולף הס (Rudolf Hess), מזכירו של היטלר, היה מנכ"ל משרד ראש הממשלה. ב-1941, למרות שמצבה של גרמניה היה מצוין, הוא ברח לאנגליה וקיווה לכונן שלום בין הצדדים או לפחות להציל את עצמו. עם זאת, הוא הושב בכלא לשארית ימיו. רודולף הס (Rudolf Höss) הפך למפקד אושוויץ.

לאחר 8 חודשים (ישב שם אפריל-דצמבר) הוא שוחרר על התנהגות טובה. הוא הכתיב להס את מ"ן קאמפ (הקמפיין שלי). ההשכלה הפורמאלית של הס הייתה ירודה ושגיאות כתיב היו נפוצות בספר. תמצתנו את הספר בשבוע שעבר – נכלל גם חיסול פיזי של יהודים שנזכר בשתי פסקאות:

"אם בתחילת המלחמה, או אף בהמשכה, היו שנים עשר או חמישה עשר אלף מאותם העברים משחיתי האומה מובאים תחת גז מרעיל... כי אז לא היה קורבנם של המיליונים שהקריבו את חייהם בחזית מוקרב לשווא". אף אחד לא קיבל זאת מילולית. מ"ן קאמפ יצא לאור ב-1924.

במהלך הכליאה שלו, ממשלת בוואריה מוציאה מחוץ לחוק את המפלגה הנאצית, אבל לאחר שנה החלטה זו מבטלת. המדינה דורשת מהיטלר לחתום על התחייבות שהוא לא יעסוק בנשק באופן בלתי חוקי.

היטלר הבין שהאחדה התקשורתית והציבורית לה הוא זכה היא כזאת שהוא יכול לבנות עצמו על שימוש בטכניקה דמוקרטית – גיוס רוב יחסי או מוחלט.

המפלגה הנאצית חוזרת להיות חוקית ב-14 לפברואר 1925. בין 1925 ל-1929 המפלגה משתקמת מבחינה ארגונית. היא נבנית וצומחת, וגם מבחינת רשת התעמולה שלה – מי מדבר איפה וכו'. ברור שכישורו בתחום הדיבורים גדול, והמפלגה ידועה לכל קורא עיתונים בגרמניה – בעיקר גלל המרד והמשפט.

ב1929 מתרחש משבר כלכלי גדול נוסף. היטלר מנצל את המשבר וחושב שיש קשר בין העוני והתפרקות הכלכלית של החברה לבין הצלחת הגזענות והתמוטטות השלטון הדמוקרטי. זו השעה – נקודת הזינוק שלו ב1929, שכמובן הטילה אשמה על היהודים בקשר לכל הבעיות בגרמניה, הייתה פתח לתקופה של שנתיים וחצי בהם המפלגה הזאת פרצה לתודעה הציבורית. היא השתמשה בתשתית הארגונית שפיתחה והפכה למתמודדת על השלטון.

ב30 ליוני 1932 הנאצים מקבלים רוב יחסי בבחירות – 37.3. בראש המדינה עומד הנשיא פאול פון הינדנבורג, גנרל מלחמה לשעבר שהיה חולה זקן. הוא היה שייך לימין השמרני הוטיק, וסלד מקשר עם היטלר, שכן הוא נחשב לקיצוני. הינדנבורג לא היה מעוניין להטיל עליו את תפקיד הרכבת הממשלה. חוץ מזה, כגנרל זקן, הוא התעסק על היטלר כלא יותר מאשר טוראי אוסטרי. הוא דואג להביא להקמת ממשלה שיש לה רוב קטן בפרלמנט, בלי ברית עם הכוחות הפוליטיים – והיא לא מחזיקה מעמד. **בנובמבר שוב היו בחירות** – היטלר שולח להינדנבורג אילי הון שבטוחים שהשמאל הכלכלי יהפוך את המשטר בגרמניה לזה שקיים בברית המועצות, על ידי הלאמת הרכוש הפרטי. היטלר יצר אווירה לפיה ה-SPD הגרמנית היא קומוניסטית קיצונית – מה שלא היה נכון בפועל.

אילי ההון אמרו להינדנבורג לתת להיטלר הזדמנות – והוא אומר שהוא לא מוכן. בינואר, הממשלה נופלת שוב. אילי ההון שוב באים להינדנבורג, שמרגיש זקן וחולה ואומרים לו שהמדינה תתפרק בגללו. לכן, הם מבקשים שהוא יתן להיטלר שליטה זמנית כדי שיעשה סדר במדינה. מי שהתחנן בפניו שלא יעשה זאת, הוא אותו אדם שלא השתטח מול נשקי השוטרים במצעד על ברלין – חברו לנשק וחברו הקרוב, אריך פול לודנדורף. הוא היה האיש המפלגה הנציונל-סוציאליסטית, אך לא היה מרוצה מהמנהיגות שלה באותו זמן. נדמה היה לו שהיטלר יחיה את הימין, ולכן הוא גם צעד איתו במצעד. לודנדורף רגיל שוירים עליו, ולכן הוא לא השתטח כשירו עליו.

עם זאת, כשלודנדורף קיים סדרת שיחות עם היטלר הוא הגיע למסקנות:

1. יש ביניהם פער ערכי עצום – בנושא דמוקרטיה-דיקטטורה, ולא בנושאי ימין-שמאל.
2. היטלר לא בריא בנפשו.

כאשר התברר לו שחברו הינדנבורג שוקל להטיל את תפקיד הרכבת הממשלה על היטלר, לודנדורף שולח אליו שליח והתחנן אליו שלא יעשה זאת, שכן אם יעשה זאת – היטלר יהרוס את גרמניה.

הינדנבורג לא עמד בלחצים האחרים, וב-30 לינואר 1933 הוטל תפקיד הרכבת הממשלה על היטלר. בתמונת ההכתרה, הינדנבורג נראה כמחזיק לימון בפה, והיטלר נראה כחתן בחופתו.

החמצת הפנים של הינדנבורג לא שינתה את ההיסטוריה והיטלר הקים ממשלה חלשה זמנית, וידע מראש שהיא תהיה כזאת. **הוא מכריז מיד על בחירות חדשות** – ב5 למרץ 1933, היטלר מפעיל את כל הכלים (חוקיים ולא), ומקבל 43.7% מהקולות. הוא קיווה להרבה יותר מזה.

לאחר הבחירות האחרונות, היטלר הצליח לנהל מו"מ עם המפלגה הלאומנית, שיחסית אליו היא הרבה יותר שמאלה. הם היו בעד פשרה בין דמוקרטיה לדיקטטורה (היה מדובר בגזענים אנטישמים), והצטרפו לממשלתו. יחד עם 8% של המפלגה הלאומנית, נוצר רוב מוחלט בקואליציה. היטלר ערך הצבעת אמון בפרלמנט. **אנשי ה-SA הלכו לבתי הנבחרים בפרלמנט** – קומוניסטים, ימין שמרני, יהודים וסוציאל-דמוקרטים, ואיימו עליהם להצביע בעד היטלר.

אותם חיילים נכנסו עם נשק לאולם המליאה ועמדו עם גבם אל הקיר מסביב, תוך הסתכלות על הפוליטיקאים אותם ביקרו אמש. **הצבעה כזאת כמוכן לא שווה כלום** – היטלר קיבל 75% מהנוכחים – כלומר, עדיין 25% הצביעו נגד או נמנעו. היטלר קיווה להישגים טובים יותר, והיה לו על מי לצעוק.

לכן, **היטלר ערך משאל עם.** המשאל היה מפוברק ונועד להראות לציבור שלנאצים יש רוב של יותר מ-90%, אבל אין להם 100%. כלומר, אם הם יגידו ש100% תומכים בנאצים, אף אחד לא יאמין, ולכן צריך להראות שיש כמה אחוזים מחוץ למחנה שנגדם צריכים להילחם. העובדה שהוא אסיר משוחרר תורגמה בתעמולה לעניין של גבורה.

אם נוריד את פרי הלחץ הפיזי והאיומים של אנשיו, הישגיו היו צריכים להיות זהים לקודמות. המפלגות הדמוקרטיות במובהק קיבלו לפחות 40%. מאז הבחירות של 5 למרץ היטלר הודיע שגרמניה איננה דמוקרטית. הוא נקט גם צעדים משפטיים בכיוון הזה, שניים מרכזיים:

1. חוק ההסמכה – חוק שקובע כי בראש המדינה עומד ראש ממשלה שהוא גם ראש הרשות המחוקקת וגם המפקד העליון של הצבא – פיהרר בקיצור. הוא איננו מחויב בהצבעות רוב בממשלתו, אלא ממונה על השרים – כמו בצבא.
ב-1934 הינדנבורג הלך לעולמו, והיטלר במסגרת היותו רשות מחוקקת תיקן את החוק וקבע שראש הממשלה יהיה גם נשיא המדינה.
2. חוק המפלגות – היטלר היה איש של סגירת מעגלים היסטוריים. הוא ראה את האקטואליה וההיסטוריה באופן רחב, כמנהיג בעל חזון. הוא דיבר על השאלה איך העולם צריך להיראות בעוד דור. הוא זכר שהמפלגה הנאצית הוצאה מחוץ לחוק ב-1925. ב-1933 הוא תיקן את חוק המפלגות – לפיו, יש רק מפלגה חוקית אחת (המפלגה הנאצית), והפרלמנט מורכב רק ממנה.

ב-1933 קרו עוד שני שינויים:

1. הקמה של מתקני כליאה חדשים – מכלאה שנקראה אורניינבורג שהוקמה בשכונת יוקרה של ברלין ליד בית הכנסת הגדול של ברלין. במעין מחנה הריכוז הקטן הזה הוקמה לאחר מכן המפקדה של כלל מחנות הריכוז (שהגיעו למספר של 2200 ברחבי העולם).
2. הקמת מחנה הריכוז דכאו – לדכאו היו 2 תפקידים:
 - א. להיות מחנה ריכוז ולא השמדה – נרצחו שם עשרות אלפים בסה"כ.
 - ב. בסיס ההדרכה של ה-SS – יחידת המשמר הנאצית במקור הייתה מורכבת מ-SA. קמה בתוכה יחידה מיוחדת שבהתחלה שמרה על ראשי המפלגה, ולה קראו ה-SS. היטלר יצר מצב, בעיקר בעזרת הרמן גרינג והיינריך הימלר, שבו יישאר כח משטרתי לנושאים רגילים, הנקרא בקיצור קריפו (Kriminalpolizei). המשטרה הרגילה לא בוטלה, אבל מערכת ה-SS הגיעה לגודל של כמיליון איש. ה-SA חוסל בידי ה-SS – היחידה הממונה חוסלה בידי כפופתה. ה-SS התחלק ל-12 משרדים, כאשר העיקרי בהם היה המשרד לביטחון הרייך, שבתוכו בין היתר הגסטאפו וכחלק ממנו מדור היהודים של אייכמן.

בראש דכאו, בעיקר כבסיס הדרכה וגם כמחנה ריכוז צומח, עמד מחנכם הגדול של הרוצחים – תאודור אייקה. הוא נהרג לאחר מכן בהפצצה. אייכמן ורודלף הס כתבו בכלא ספרי זכרונות והקדישו אותם למורה שלהם, אייקה. אייקה היה אב מחנות הריכוז – כל הבגדים שלבשו במחנות הריכוז, כל המיספור שלהם, כל הקטגוריות השונות, הסיסמאות בכניסה למחנות ("העבודה משחררת" למשל) – הכל פרי יצירתו.

דכאו כוסתה בסיסמאות וטופחה בה שדרה של מפקדי רצח בעלי אישיות והשקפה.

1933-1935 - התקופה בה המדיניות כלפי היהודים התחילה להתגבש - חקיקה כלכלית
נגד היהודים, נאומים ממלכתיים, ספרי לימוד חדשים – למשל זה בביולוגיה. הנס גינתר כתב את ספר הביולוגיה ל-5 יחידות שכלל את הנושא המרכזי של תורת הגזע. גינתר נשאל כיצד הוא מסביר את זה שהפיהרר לא נראה כמו האידיאל – הוא זה שמגדיר אדם חיובי באופן אחד, אך לא נראה כך – הוא לא בלונדיני וחסון. איך מסבירים את זה לילד בבית הספר? גינתר נתן את התשובה הבאה – כשאתה פוגש אדם רגיל ורוצה לדעת על איכותו האנושית בדוק את הגזע שלו, ואז יהיו לו רק תכונות חיוביות. לצוענים, לכושים ולערבים יש רק תכונות שליליות. לגזעי הביניים תכונות שונות.

יש קבוצה ביולוגית אחת שהיא תת אנושית – היהודים. הם בכלל לא בני אדם באופן ביולוגי. האדם היחיד בעולם שיש לו כל התכונות החיוביות של הגזע הארי ולכן יש לו ציון 100, וחוז' מזה יש לו תכונות חיוביות של גזעי הביניים – הוא היטלר. לכן, בעיני הבור, הוא יכול להיראות בן תערובת, אבל בפועל יש לו 100 עם בונס.

חוקי נירנברג

העיר נירנברג בדרום גרמניה הייתה העיר בה היו מתקיימות ועידות המפלגה הנאצית בכל אוגוסט. היטלר הביא הצעה לוועידה, לפיה יש להסמיך את נציגי המפלגה בפרלמנט יחד איתו, להיות רשות מחוקקת שמשלימה אותו, שכן הוא הרשות המחוקקת העליונה. הרשות המשינית היא בעצם מעין שלוחה של הרשות של היטלר.

שתי הצעות החוק בנירנברג –

- א.** תיקון לחוק האזרחות – שקובע שיהודי לא יכול להיות אזרח גרמניה.
ב. החוק להגנת הדם והכבוד גרמני – קיום יחסי מין עם יהודי, יצירת קשרים שיכולים להוביל ליחסי מין (גם בגלל טומאה וגם לצורך הקמת דור חדש וטהור) – נחשבים לעבירות.

המונח יהודי מוגדר שם בתור תושב גרמניה ש%50 מדמו יהודי - מפני ששלושה מארבעת מסביו/סבותיו היו רשומים במדינה כיהודים. בן תערובת הוגדר כזה ששתיים מסבותיו/סביו יהודים. יש תיקון משפטי שהופך אדם זה ליהודי.

אדולף אייכמן, שהיה איש שירות הביטחון (הSD) קיבל מידע סודי שאחת המבשלות בבית הפיהרר היא יהודייה בשיעור של 1/32. ישיבת חירום כונסה בשירות לגבי מה יש לעשות איתה. הבוס של אייכמן החליט להניח לה לבשל ולחיות. עצם הדיון הרציני בנושא לא ייאמן.

ב1936 נעשית פריצת הדרך המדינית והצבאית – לפני מלחמת העולם כמובן. בשנה זאת, הנאצים מחדשים את צבאם. ביוני 1919 נחתמו **הסכמי ורסאי** בצרפת. הסכם הכניעה של צרפת נחתם באותו קרון רכבת שבו גרמניה חתמה ב18 על הסכם הכניעה שלה. היטלר ממש עשה שם חזרות לגבי איך ייכנס וכו'. **ההפרות של הסכם ורסאי:**

- א.** בהסכמי ורסאי ב1919 חויבו הגרמנים להחזיק צבא של עד 100 אלף איש - כאשר הם רוצים צבא של מליון איש. היטלר מחליט לפרוץ את הגדר ולהרחיב את הצבא.
ב. היטלר מחליט להכניס כוח צבאי למטרות שיטור למחוזות הגבול עם צרפת – אלזס ולורייין.
ג. מפקד חיל האוויר, הרמן גרינג, עומד בראש תכנית ארבע השנים – בתוכה יש דגש על התחמשות שנאסרה על הגרמנים לאחר מלחמת העולם ה-1. בנוסף, חידוש של רכבות וכבישים. כמו כן, יש משפט בתוכנית זו שאומר להכין תוכנית ביחס לעם היהודי.

באוקטובר 1936 נחתם הסכם הציר הראשון בין גרמניה לאיטליה. יחסי הכוחות הצבאיים והדימוי ההדדני הולכים ומשתנים – גרמניה חזרה להיות מעצמה – היטלר היה מוכן לצרף אליו את מוסוליני, בניגוד ליחסים שהיו בין המדינות כמה שנים לפני כן. השלטון האיטלקי היה בקושי אנטישמי ובקושי רצח יהודים.

ב1936 קם זקסנהאוזן.

ב1937 צורפה יפן לברית. זה הציר המרכזי – **גרמניה-איטליה-יפן.** לאחר מכן הצטרפו לשם יוגוסלביה (קרואטיה בעיקר), סלובקיה, בולגריה, רומניה – מדינות הציר.

ב5 לנובמבר 1937 היטלר מכנס ישיבה סודית בבונקר, באופן סמלי, ולובש מדים עם כל מיני עיתורים – לא ברור מאיפה שכן היה טוראי. באותה פגישה הגיע היטלר עם השליש הצבאי שלו, גנרל פרידריך הוסבאך, שהביא איתו מפות של כיבוש העולם ופורס אותו על השולחן.

היטלר דיבר על המלחמה המתקרבת והתייחס לקבוצות של ארצות מבחינה גיאוגרפית. הוא מתייחס גם לארצות האיסלאם, צפון אפריקה, המזרח הקרוב והתיכון, מדבר על ידיים פוטנציאליות שם שכבר גויסו על ידי המודיעין הגרמני – למשל, הפלנגות בלבנון, רשיד עאלי בבגדד, קבוצת הקצינים המצריים שרצתה בגירוש הבריטים (כולל אנואר סאדאת).

באותה שנה קם מחנה ריכוז שלישי בגרמניה – בוכנוואלד.

ב1938 נקראה, על ידי הפרופסור שאול אש, שנת המפנה. מבחינה מדינית וצבאית, בשנה הזאת בפעם הראשונה בעצם (חוץ מהכניסה השיטורית לאלזס ולורייין) הנאצים פולשים למדינה זרה - צ'כיה

(ב) 30 לספטמבר אותה שנה נחתם הסכם מינכן) – לנאצים יש טענות לגבי אזור מסוים בצ'כיה. לבריטניה ולצרפת הסכם הגנה עם צ'כוסלובקיה כולה, והן מסכימות להפר את ההסכם כדי לרצות את היטלר, מתוך אמונה שלאחר מכן יהיה שקט – כמו שאמר נוויל צ'מברליין הבריטי, מתוך אי-הבנה של ההשקפה הנאצית. במודיעין הבריטי, האמריקאי והרוסי היה מיעוט שאמר שהיטלר משקר – רוב אנשי המודיעין אמרו שהוא רוצה לשלוט בגרמניה ולהרחיב מעט את גבולותיה. מבחינת היטלר זה היה מדד מסוים לאי ההבנה המבנית של שירותי המודיעין הללו.

באותה שנה, בלילה שבין 9 ל-10 בנובמבר 1938, מתרחש ליל הבדולח. מספר הקורבנות היהודים – 1000. נוצר משבר גדול בקרב יהודי גרמניה, וגם נבדקה תגובת העולם, שהייתה אפסית – העולם ראה בזה בלאגן לילי חד פעמי, ולא בשורה לקראת הבאות. שלושה מנהיגים ציונים, חיים וייצמן, זאב ז'בוטינסקי ודוד בן גוריון התייחסו ברצינות למאורעות הללו ולתקופה ההיא בכלל. על אף נבואתם הנכונה, איש מהם לא חלם על השמדה המונית, אלא על תוצאות רעות באופן כללי.

במאי 1934 בן גוריון קרא את המיין קאמפ והתייצב בוועידת ההסתדרות, שהייתה סך הכל ארגון עובדים. הוא נשא נאום מדיני, שהיווה את אחת הסיבות לכך שלא אהבו אותו כל כך – בתור ראש איגוד מקצועי, הוא לא צריך להתעסק בפוליטיקה. הוא אמר שהוא קרא את ספרו של היטלר וניבא שמלחמה צפויה והצבא הגרמני זקוק ל-4-5 שנים כדי להיות מוכן לקראתה. כאשר זה יקרה – יבוא אסון גדול לא רק על יהודי גרמניה, אלא על העולם כולו. כשבן גוריון קיבל את המידע על האסון הגדול, שנה ו-5 חודשים לאחר שהתחיל רצח היהודים, הוא לא האמין לזה.

כל מנהיגות היישוב, למעט אדם או שתיים, היו יוצאי רוסיה, פולין וגרמניה – כלומר, אכפת להם מיהודי אירופה, אך הם לא האמינו שבאמת מתרחש רצח המוני. בן גוריון, בישיבה ב-1942, אומר שמדובר במלחמה ובמלחמה נהרגים אנשים – וגם יהודים חיים באירופה, לכן הם נהרגים, ולא מדובר בהשמדה מכוונת. אפילו עיתון חזית העם, שנחשב לקיצוני, לא האמין לכך.

ב-1938 ז'בוטינסקי ערך סדרת הרצאות בינלאומית על האבקואציה של יהודי פולין, בהן נשא נאום אותו הכין מראש, ועימו הסתובב בגרמניה. ז'בוטינסקי סיים את הנאומים באמירה – "חסלו את הגולה לפני שהגולה תחסל אתכם". מדובר בעוד נביא – הוא דיבר על אנטישמיות פולנית – בפולין רודפים יהודים והמצב מחמיר ויגיע לאלימות פיזית – הוא לא חשב שהנאצים יכבשו את העולם במחנות מוות – כלומר, ראה יותר מאחרים, אבל בטח לא את השואה.

11 לספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם ה-2, וב-3 בספטמבר בריטניה וצרפת מכריזות מלחמה מוגבלת על גרמניה. חיים וייצמן מכנס מסיבת עיתונאים ואומר בין היתר שבמלחמה הזאת נאבד מליון יהודים. אנשים אומרים לו שהוא מגזים, והמספר שהשתמש בו מופרך ורק מעורר פאניקה – מה שהביא את וייצמן לחזור בו.

המשבר בקרב יהודי גרמניה

תרבות יהודי גרמניה הייתה תרבות של שמירת חוק ונאמנות למדינה באופן קיצוני. למשל, בזמן מלחמת העולם ה-1, התגוררו בגרמניה קצת פחות מחצי מליון יהודים. בארץ נפלו 6000 יהודים במלחמת העצמאות, כשגרו בה רק 600 אלף יהודים. מבין היהודים ששירתו בצבא הגרמני, נפלו בשורות הצבא הגרמני 12 אלף במלחמת העולם ה-1. לא הייתה שום קהילה שמתוכה שיעור הנופלים בקרב היה גדול כל כך.

כשהיטלר הודיע שיהודים לא ישרתו בצבא, הרב ליאו בק (ראש הקהילה), נעלב מאוד וכתב מכתב שמדובר בזכות שנלקחת מיהודים.

השמיים נפלו מבחינת היהודים – המדינה ה"דמוקרטית" נגדם. הקהילה היהודית בגרמניה, ששרדה את המלחמה, פנתה לקונרד אדנאואר, ראש ממשלת מערב גרמניה, וביקשה שיום השואה בגרמניה יהיה יום ליל הבדולח.

ב-15 למרץ 1939, הנאצים השתלטו על פראג. הם חילקו את צ'כוסלובקיה לסודטים (שליטה גרמנית ישירה), צ'כיה (כיבוש גרמני) וסלובקיה (מדינת בובה). בראשות סלובקיה הוצב יוסיפ טיטו, לצד בעלי תפקידים נאצים.

ב23 לאוגוסט 1939 נחתם הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, בין שרי החוץ של בריה"מ וגרמניה. חלקו הגלוי עסק באי התקפה, וחלקו החסוי עסק בחלוקת פולין והבלטיקום – אזור הים הבלטי.

1 לספטמבר 1939 הנאצים פולשים לפולין. התירוץ לפלישה מראה את דרכם של הנאצים - המודיעין הצבאי מוציא קבוצה של אסירים גרמנים מהכלא, מלביש אותם במדי חיילים פולנים ומצווה עליהם באמצעות רובים לחצות את הגבול לכיוון פולין. גם החיילים הפולנים מניפים את הרובים, אבל הרובים הגרמנים משכנעים יותר, אז הם ממשיכים ללכת עד השלט המזהיר מפני מוקשים. ואז, מצווים עליהם להסתובב ולחזור והורגים אותם בירייה. צלם צבאי מצלם את החיילים הפולנים שפלשו לגרמניה, ולכן לגרמניה אין ברירה אלא לכבוש את העולם. אפילו במערב לא קנו את זה ובה בעצם התחיל כיבוש פולין. הגבול בין פולין לברית המועצות הוא נהר הווג במזרח פולין – מזרחה לו בריה"מ, מערבה לו הנאצים.

לנאצים יש שאיפות לכבוש את העולם ובריה"מ לא מכירה בכך. הקומוניסטים כן השתלטו על מדינות שונות אבל הם ממש לא רצו לכבוש את העולם. ב1940 הם משתלטים על שלושת הארצות הבלטיות – ליטא, לטביה ואסטוניה.

1940 היא שנת המערב והצפון. כלומר, צרפת, בלגיה, הולנד, לוקסמבורג, נורבגיה ודנמרק נכבשות, אמנם בדרכים שונות - כיבוש צבאי לכל דבר, ברית מדינית, ברית תחת לחץ צבאי או הצבת שליטים שניזונים מהנאצים (בוגדים/משת"פים).

צרפת מתחלקת לשלושה - רצועה צרה על גבול איטליה מסופחת לאיטליה כדי להשתיק את מוסוליני, הצפון כבוש על ידי הנאצים כולל פריז, ובדרום משטר וישי – שמשותף פעולה עם הנאצים. בראש המשטר הצבאי עומד המרשל פטר שכמעט נרצח על ידי משטר דה גול אבל נסלח לו בעקבות הישגיו והוא הוגלה לאי בודד.

1940 מוקמים הגטאות בפולין, להם מטרות קיצרות טווח אבל בעיקר מטרה ארוכת טווח – גירוש היהודים למוות. מטרה קיצרת טווח – ניצול כח עבודה וגרימה למותם של מאות אלפים דרך הנהגת תנאי חיים שאי אפשר לשרוד בהם לזמן רב.

1941 – שנת הדרום. גם כאן הכיבושים נעשים בדרכים צבאיות מגוונות – רומניה, הונגריה, יוגוסלביה, בולגריה ויוון. זה קרה באביב. באותה שנה, שהייתה מיוחדת, קורה גם הדבר הבא – חוץ מכיבוש דרום אירופה, **מתחיל רצח היהודים ב23 ליוני 1941.**

24 שעות לפני כן, ב-22 ליוני 1941, מתחיל מבצע ברברוסה עם פלישת גרמניה לבריה"מ.

ב7 בדצמבר מופצץ נמל הפינים (פרל הארבור) על ידי היפנים, בתיאום עם הנאצים, וארה"ב נכנסת למלחמה. באותו יום, 8 לדצמבר, נערך ניסוי הגזים הראשון.

ל-NKVD היה מרגל יהודי מבריק, זורגה, קומוניסט שביקש להתגייס לכוחות הביטחון הרוסים, והצליח להשיג בטוקיו את תוכניות המתקפה. סטלין חשב שהוא בוגד והמציא את המידע כדי לפגוע בבריה"מ.

1942 – מבחינה גאופוליטית, זו בעיקר השנה של צפון אפריקה מצד אחד, ושל שינויים בבריה"מ ובמזרח מצד שני. צפון אפריקה הייתה האזור הראשון שעבר לידי בעלות הברית. חודש המפתח – נובמבר. אל-אלמיין במצרים הייתה נקודת המפנה – בנובמבר מרוקו נכבשה בידי האמריקאים. גם אלג'יר נכבשה בידי האמריקאים באותו חודש במבצע לפיד. ב23 לינואר 1943 נכבשה לוב בידי הבריטים. ב7 במאי 1943 נכבשה טוניס בידי הבריטים.

בנוסף, במחצית ה-2 של 1942, נבנית התבוסה של הנאצים ברוסיה. רגע השיא שלה היבנות התבוסה הגיע בפברואר 1943 בסטלינגרד הנאצית, שנפלה לידי הרוסים.

מבחינתנו כיהודים, וגם מחבינות אוניברסליות, קורה עוד משהו – **בחודש מרץ מתחיל גירוש מסודר למחנות המוות.** שישה כאלו הוקמו בפולין, ומוקמו דווקא בפולין בגלל כמה סיבות:

1. גודל הקהילה היהודית בה - הגדולה ביותר תחת שלטון הנאצים – שלושה מליונים, כאשר רבע מהם ברחו לרוסיה.

2. זה קרוב לגרמניה ומקל על העברת היהודים לשם.

3. הנאצים לקחו כגורם את האנטישמיות הרווחת בפולין, והאמינו שהציבור יעזור להם כנגד היהודים. הנאצים אכן קיבלו עזרה מאסיבית בפולין, אבל מצד שני בפולין היו הכי הרבה חסידי אומות עולם.

ששת מחנות המוות – אושוויץ (39 תת מחנות, שלושה חלקים גדולים - מפקדת מגורים, רצח ועבודה), טרבלינקה, סוביבור, חילמנו, מיידנק ובלזץ. מספר הקורבנות במחנות – 4 מיליון, בתוספת 100 אלף לא יהודים (רובם באושוויץ). מיליון וחצי נרצחו בירייה, חצי מיליון מתו בגלל תנאי חיים קשים.

ביולי 1943 נפל מוסוליני והוחלף על ידי בדוליו. בספטמבר האמריקאים והנאצים נכנסים מ-2 כיוונים לתוך איטליה ואז מתחיל הרצח החלקי של היהודים באיטליה.

במרץ 1944 הונגריה נכבשת על ידי הנאצים, מה שמביא לקצב מטורף של רציחת יהודים - יותר מ-400 אלף קורבנות יהודים ב-7 שבועות.

ביולי 1944 הצבא האדום נכנס לפולין, וגם צרפת שוחררה (על ידי האמריקאים בעיקר).

בינואר 1945 – שחרור אושוויץ. ב-18-19 לינואר הנאצים לוקחים את מי שיכול ללכת למצעד לגרמניה, מתוך מחשבה שזה ימנע מהאמריקאים להפציץ את המצעד. באושוויץ נשארים עשרות אלפים שלא יכולים ללכת. הצבא האדום נכנס דרך שערים פתוחים ישר לגיהנום.

היטלר התאבד ב-30 באפריל 1945.

ב-8 במאי, גרמניה, אותה מייצג מפקד חיל הים שהיטלר מינה ליורשו, אדמירל קארל דניץ, נכנעת לבעלות הברית. הטוענים לכתר היו הימלר, גרינג (מספר 2) ומרטין בומר שהחליף את הס בניהול משרד ראש הממשלה.

סיכום המלחמה מבחינת הקורבנות – המספר המקובל כיום לגבי קורבנות התקופה הוא לפחות 60 מיליון. מה ההסבר לכך שהמספרים משתנים?

1. נפילת הגוש המזרחי – הביאה לחשיפת ארכיונים רוסים. תת אלוף ישראלי נסע לבריה"מ וקיבל את כל המקורות הרוסים.

2. רוב המסמכים שבעלות הברית תפסו אצל הנאצים ובעלי בריתם בעולם לא נקראו עד היום – יש צורך במקצוענות ורמה גבוהה בשפות שונות. לכן, כאשר קוראים וחוקרים עוד משהו מגלים נתונים חדשים לגבי המלחמה וגם לגבי קורבנותיה.

שוואה ומשפט שיעור 3 8.03.16

ההקשר הכלכלי

יאנמרט שאכט, הכלכלן הגרמני העיקרי.

התפיסה הכלכלית לא הייתה עקבית במובן הקלאסי – היה בה יסוד קפיטליסטי חזק מאוד, אך מצד שני יסוד קומוניסטי, במובן של הלאמת רכוש ובמובן של יוזמה בדבר עבודות ציבוריות שהיא כשלעצמה הייתה מרכיב בשיקום הכלכלי. המדינה החליטה מי יעבוד איפה, נעזרת באלו הון שמקבלים מהדיקטטורה פטור מהכל, והם נושאים על גבם חלק גדול מההון - אך גם חלק גדול מהרווחים של העבודות הציבוריות העצומות.

משנת 1936 יש לכך קשר לתוכנית ארבע השנים של היטלר, שבראשה עומד ממלא מקומו – גרינג. תוכנית ארבע השנים היא תוכנית היערכות למלחמת העולם ה-2. בתוכה, רשתות כבישים, גשרים וחימוש. היו בנקים עולמיים אחדים ששאחו ואנשיו שיכנעו שלגרמניה יש עתיד כלכלי בטווח הנראה לעין, והם הסכימו להעמיד הלוואות בתנאים טובים לרשות גרמניה. המרכיב המעניין ביותר, שחל החל משנת 1935, היה יצירתו של מטבע שלצרכים מסוימים החליף את המארק/התקיים בציוד – צעד נועז מאוד. זה נעשה לפני 150 שנה בתקופת ארה"ב בלינקולן. מדובר במטבע שנועד להשתחרר מהמוסכמות לגבי המטבע המסורתי – כלומר, אתה יודע את ערכו של המארק על פי שער החליפין שלו ואתה לא יכול להשתחרר ממנו יום אחד, ואתה יודע את ערכו על פי הזהב שעומד לרשות הבנק המרכזי. למטבע החדש אין היסטוריה ואפשר לקבוע את ערכו שרירותית בעמדת המוצא, ולהתעלם משאלת הכיסוי מזהב – הבנק המרכזי קובע את הערך.

חיפשו מקבילה לגרינבק ההיסטורי של לינקולן. צריך להגיד שהחיבור החשוב בין המטבע החדש לבין העבודות הציבוריות. למאות אלפי הפועלים שילמו במטבע הזה והם הניעו את גלגלי הכלכלה – כמי שקודם לרשותו \$500 לחודש, ועכשיו לרשותו 1000 – קונה יותר, ומניע את גלגלי הכלכלה בעקבות כך. ההימור הזה הצליח. אי אפשר היה להצליח בזה ללא הצעד השקט של עסקאות כלכליות עם בנקים גדולים בעולם, כולל עם ארה"ב, על בסיס פרטי לגמרי וללא התערבות הממשלות. הבנקים גם הצליחו בהימור שלהם. אפשר היה גם להיכשל – בדיון על ההקשר הכלכלי, אמר הפרופסור שהיטלר נקט צעד ב-2 שלבים:

1. גייס את המובטלים לעבודות ציבוריות

2. הרג את המובטלים בשדה הקרב, מה שמפחית את מספר הפיות הרעבים.

במובן הזה, היטלר שלא היה בעל השקפה כלכלית מובהקת, איפשר לתת יד חופשית לכלכלנים, גם כאשר בעיני המנתחים הכלכליים (בארה"ב) היו כאן סתירות פנימיות והימורים בלתי סבירים על גורל המדינה. החרמת הרכוש והלאמתו הייתה עניין של מיליארדי דולרים שהגדילו את נכסי המדינה - משפחות מילארדרים התרוששו לחלוטין.

ויימאר - עיר בדרום גרמניה בעלת היסטוריה צבאית מפוארת. המשטר הדמוקרטי-ליברלי של שנת 1918 ואילך בחר לבחור שם על הכרזת הרפובליקה החדשה והחוקה מתוך הנחה שיהיה לזה כוח חיובי ברמת דימוי ציבורי. התמיכה בזכויות האדם נחשבה אצל חלק גדול מהציבור כעניין מיותר במקרה הטוב, ואף מזיק במקרה הרע. אנשים רצו בהחזרתו של ביסמארק מהמאה ה-18, "קאנצלר הברזל".

אתיקה

מאתיקה נעבור לתורת המשטרים במדע המדינה ולמשפט חוקתי, ונחזור לנושא המרכזי שלנו.

אתיקה היא ענף מענפי הפילוסופיה. בצידה ניתן לזהות את התאולוגיה, להן יש מכנה משותף – עוסקות בערכים. ניתן לומר במובן מסוים שאתיקה בעוסקה בערכים יכולה לעסוק בערכים דתיים באותה מידה. כאשר אנחנו מתרגמים את המושג אתיקה, אנחנו מדברים על תורת המוסר. כלומר, לומדים את פשר הביטוי ערך/מוסר ומזהים השקפות מוסריות שונות. בין הפעילות האקדמית לבין אישיות/השקפתו של המרצה, לא חייב להיות קשר. הוא יכול ללמד השקפה אחת, ולהאמין באחרת.

אידיאולוגיה פוליטית היא נגזרת מסוימת של אתיקה, שמתחברת למדע המדינה.

מספר טענות בקשר למושג ערך/מוסר:

ערך איננו אמצעי לשום דבר – הערך לא משרת אותנו, אלא אנחנו אותו. יכול להיות שכתוצאה מדבקות בערך מסוים אנחנו מרוויחים רווחים שונים ואולי מפסידים דברים. השאלה מה יוצא לי מהערכים שלי, כי אם הם שלי – לא אמור לצאת לי מהם שום דבר. אני פועל למענם כי אני מאמין בהם. אמונה היא יחסו של אדם לערכיו והיא דומה במנגנונה הפסיכולוגי לאהבה – אנחנו משתתפים במושג אהבה כל מיני הקשרים – מולדת, אדם, השם. קשה לנמק אהבה באופן אובייקטיבי ורציונלי. לא אמור לצאת מאהבה כלום, וכך גם מערכים. אי אפשר להוכיח שמחויבות אתית לארץ ישראל נכונה יותר אובייקטיבית מאשר מחויבות פורטוגזית לפורטוגל, או מאשר אמירתו של אזרח העולם. אין שום דרך להושיב אנשים בעלי מחויבויות שונות כדי לברר מי מהם צודק – כל אחד מאמין במשהו אחר ואין מעבדה שיכולה להשיב על שאלות אלו.

השאלה החשובה היא באיזו דרך ניתן לממש את ההשקפה/ערך – איזו תוכנית רציונלית אפשר לבנות כדי להגשים את ההשקפה. אם אני גזען ורוצה להיפטר מהנחותים, דרך הפעולה שאני נוקט היא רציונלית – אסטרטגיה, טקטיקה וכו' – אבל המטרה הסופית לא.

ערך הוא מטרה ולא אמצעי. למשל – מקיימים מצוות לשם קיום מצוות, ולא לשם תועלת מסוימת. זה נכון לא רק בהקשר יהודי/דתי – הצלת אדם ברחוב ממוות, המטרה שלי היא שהוא יחיה, ואני לא מצפה להשיג משהו מזה שהוא יחיה, למעט אולי סיפוק. אבל גם אם לא אשיג סיפוק לא אצטער על כך שהצלתי אותו.

מטרה ומוסר הן שתי מילים עתיקות. במילה מטרה יש דגש כי יש משהו שאני שומר עליו. ערך הוא סוג של מטרה.

בדרך כלל אנחנו ממפים את המוסר האנושי – שהוא מערכת ערכים. ישנם ערכים דתיים, שעיקרם מחויבות כלפי כוח עליון, ישנם ערכים קולקטיביסטיים שעיקרם מחויבות כלפי קבוצה/קהילה/גזע, ישנם ערכים אנושיים ששמם הוא הומניזם, השקפה שדוגלת באהבת האדם. יכולים להיות ערכים אחרים – למשל אהבת בעלי חיים.

ניתן לדבר על כמה קבוצות - צרכים (בטבע), ערכים (פרי בחירה אישית) וזכויות משפטיות (בחוק):

1. צרכים/יצרים – צורך אנושי בסיסי, חלק מהגדרתו הטבעית של האדם, כל בני האדם. ישנם בערך 20 צרכים אנושיים בסיסיים, אשר כל אדם חש אותם ונוטה לספק אותם.

א. חיים

ב. מין

ג. ביטוי – משהו שנמצא בליבי ואני משחרר אותו

ד. כבוד

ה. שובע

ו. משמעות – צורך אנושי מובהק. העובדה היא שאדם חש סיפוק מסוים כאשר הוא מרגיש שהוא מהווה חלק מעניין גדול וחשוב ממנו. יש מי שבשבילו זה משמעות חייו, יש מי שבשבילו זה תוספת לחיים, אבל זה תופעה אוניברסלית טבעית. יש כאן כמובן הקשר ערכי – אני מנסה להגשים את הערכים שלי.

2. ערכים – הומניזם נושא מתוכו יוצאים שני כיוונים/מובנים שונים:

א. ראיית האדם במרכז שהיצירה האנושית היא ביסוד התרבות

ב. ההומניזם היא השקפה שדוגלת בטובת האדם במובן שכל ערך בתוך ההשקפה פירושו מחויבות לסיפוק צורך של הזולת. אני רוצה לא רק לחיות, אלא שגם אחרים יחיו – אני מאמין בזכותם המוסרית לחיות. לא די בזאת שאני מאמין בזכות שלהם, אלא שכשתהיה לי הזדמנות לתרום לכך, אני ארגיש מחויב לכך.

את הצורך במשמעות אנחנו מתרגמים לערך חופש המצפון למשל.

הערכים לא קשורים לסוג המשטר שאני חי בו – גם בדיקטטורה אני יכול להאמין בערכים ליברליים, למשל.

ג. זכויות משפטיות – אלו שקיימות בדמוקרטיה המודרנית מאז השינוי הדרסטי בתולדות צרפת וארה"ב בסוף המאה ה-18. היא מעמידה זכות משפטית, כחלק מהמשפט החוקתי, מול כל ערך הומניסטי – למשל, זכות בסיסית של האדם לחיים. הזכויות מתייחסות לכל אדם שנתון לשיפוט המדינה.

הומניזם

הדמוקרטיה המודרנית היא בעיני עצמה אמצעי להגשמת הומניזם. מה עוד מגשים הומניזם? חינוך הומניסטי, שלום בין עמים, וגם דמוקרטיה. גם דיקטטורה יכולה להתיימר להגשים הומניזם – דיקטטור יבטיח שידאג לכל אחד. למטרת קידום ההומניזם, הדמוקרטיה המודרנית כוללת 2 רבדים:

1. זכויות - זכויות האדם והאזרח אינן ערכים בפני עצמם כי הם נועדו לקידום ערכים מסוימים – והם הומניזם. הזכויות מתחלקות לזכויות האזרח והאדם – זכויות האזרח הבסיסיות הן כאלו שללא אחת מהן אין משטר דמוקרטי. הזכויות קיימות להגשמת ההומניזם, והאמצעים קיימים כדי לממש את הזכויות – וזו הדמוקרטיה המודרנית.

2. הרובד השני מורכב מארבעה אמצעים שנועדו לקיום הזכויות:

- א. החלטות רוב – הרוב מחליט שהוא רוצה לעצמו זכויות, וכך גם המיעוט – והרוב יעדיף את זכויות הרוב על המיעוט. המיעוט יכול להיות חבר השליטים הרודנים, ולכן פתרנו כאן בעיה שבה המיעוט לא יכריע את הרוב.
- ב. בחירות למוסד המחוקק – המחוקק נקבע בידי הציבור. הנבחר יודע שאותו ציבור יכול להחליפו, והוא מחויב לזכויות הציבור. הבורח יכול לשפוט אותו על פי זה.
- ג. הפרדה בין רשויות השלטון – לא לרכז כוח בידי רשות אחת, וגם איזון ובלמים.
- ד. שלטון החוק – לא ערך מוסרי, כי הוא לא עונה לשאלה לשם מה – היטלר ניגש לבחירות דמוקרטיות כדי לחסל את הדמוקרטיה, ולא כדי להגשים הומניזם. אין פטור לאף אחד מקיום שלטון החוק, גם לא מהשליטים. אנחנו רוצים שמי שידו על ברז הכסף יהיה כפוף לחוק.

אלו לא ערכים, כי הם לא עונים לשאלה לשם מה, אלא אמצעים פוליטיים משפטיים. תמצית החיים בדמוקרטיה היא איזון זכויות – למשל, אחד מרמה את השני כדי לגנוב אוכל ולשבוע, והשאלה היא מה עדיף על מה. למשל, גילוי סודות המדינה לחיזבאללה בהשתמשות בחופש הביטוי, אך אשר מעמידה בסכנה את זכותם של אחרים לחיות – החיים הדמוקרטיים ועבודת בית המשפט בתוך זה פירושם איזון מתמיד של הזכויות.

אנחנו מדלגים 1925. המפלגה הנאצית צומחת. היטלר בכלא בין אפריל לדצמבר 1924. בפברואר 1924 הוציאה ממשלת בוואריה, שבה הייתה הרשומה המפלגה הנאצית במינכן, את המפלגה מחוץ לחוק. ב-1925, 14 לפברואר, הוחזרה המפלגה אל החוק – בעיקר תמורת התחייבות של ראש המפלגה לא לעסוק בנשק באופן בלתי חוקי.

מעורבים בדיון הזה חכמי משפט מהחשובים ביותר של גרמניה בשנות ה-20, שהוכרו כדמוטות חשובות בעולם. המחלוקת המשמעותית שלה יש השלכה גם לימינו אנו. בתוך רשימת זכויות האדם והאזרח מופיעות גם הזכויות הללו – הזכות לחופש הביטוי (זכות אדם), הזכות לחופש התאגדות (זכות אדם, אם כי התאגדות בהקשר פוליטי מיועדת לאזרחים) והזכות לחופש ההיבחרות (זכות האזרח הבסיסית). השאלה הייתה – באיזה אופן ראוי לאזן בין הזכויות הללו לבין שאר הזכויות?

זה עניין לויכוח משפטי שחי וקיים, דור לפני ויימאר ועד היום הזה. פני הויכוח השתנו בעקבות הפרשה הזאת. העמדה שרווחה בויימאר ושיש לה אחיזה חזקה (לא בלעדית) במשפט האמריקני, אומרת בשפה עממית ש"מדיבורים אף אחד לא מת" – השפעה על חופש הביטוי והגבלתו יוצרות מדרון חלקלק – קביעה לאנשים מה לומר לא לגיטימית, כפי שלנדאו נשיא בית המשפט העליון לשעבר אמר "ממשלה שקובעת לאנשים מה לומר, היא ממשלה שסופה לקבוע לאנשים מה לחשוב".

הטענה האמפירית שרווחה בויימאר הייתה שכדי להשקיט את החברה האמצעי היעיל ביותר הוא להרחיב כמעט בלי גבול את הזכויות הללו – עד הנקודה שבה האיגוד משתמש בנשק באופן לא חוקי. לכן, היטלר התמודד עם המשטרה בשנת 1923 ונכנס לכלא ב-1924. זה קשור גם לשאלה אם הוא

מתכוון להפיל את מוסדות המדינה ואת המשטר – זה הביטוי שאומץ על ידי בית משפט העליון שלנו – סכנה ברורה ומיידית. אם אגודת הסטודנטים תודיע שהיא מעוניינת להפוך את המשטר בישראל למלוכני, זה יהיה לגיטימי. עם זאת, מפלגה בישראל בעלת אחיזה בציבור שתהיה רשומה ברשם המפלגות ותתמודד לבחירות – תודיע שזה מטרתו תיתפס כסוג של דיקטטורה, יכול להיות שזה ייצור סכנה ברורה ומיידית. אם הסכנה לא ברורה, אלא ביטויים לא נחמדים מצד המפלגה – מרגיזים, פוגעים ברגשות אנשים – ואפשר לפרש אותם כאלימים אבל אפשר גם לא. יכול להיות גם שהם מאוד ברורים אבל לא מיידים (למשל תאורטיקנים שרוצים דיקטטורה). לכן, היועמ"שים לדורותיהם לא הסכימו ליזום חקירה פלילית נגד לייבוץ – דבריו היו ברורים, אך לא מיידים.

גרמניה בפברואר 1925 מובלת על ידי איינדהאואר וברנדט, כוחות דמוקרטיים במובהק, אשר הנאצים מנסים להרוג מספר פעמים. חוקת 1929 של גרמניה המערבית – שונו הגבולות בקשר לשלושת הזכויות הללו שינוי רדיקלי, והוקם גוף – **הרשות להגנת החוקה** שניתן להשוות לשני חלקים בשב"כ הישראלי (האגף הערבי של השב"כ והחטיבה היהודית) – אשר חשאים יותר מבגרמניה.

הרשות להגנת החוקה מחפשת גופים אנטישמיים וגזענים בכלל, אנטי-דמוקרטיים ואלימים בהקשר פוליטי. בדור האחרון, ארבעה גופים פוליטיים כאלו הוצאו מחוץ לחוק בגרמניה – לו ביקשו להירשם ב-1925, הם היו מקבלים הסכמה.

שואה ומשפט שיעור 4 15.03.16

נקודת המוצא שלנו היום נשאבת מהמפגש הקודם בו טיפלנו בנושא ויימאר. נרצה לנסח את המושגים עליהם דיברנו בשיעור הקודם בצורה נוספת.

נגדיר דמוקרטיה לצרכים של הקורס שלנו. במשטר הדמוקרטי המודרני, שכמובן לזכויות האדם בו יש מקום מפתח, אין לאדם זכות משפטית מוחלטת – אין שום זכות של 100% שתקפה בכל הזמנים ובכל המצבים ומתגברת על כל שיקול אחר. העניין המרכזי הוא שמתקיימים מצבים שבהם יש צורך לאזן את הזכות מול משהו אחר. אין מצב שכופה עלינו לאזן זכויות – אנחנו בוחרים לראות את החיים מנקודת ראות הומניסטית, לפיה יש לאזן זכויות מול זכויות אחרות.

לכל אדם במדינה דמוקרטית יש זכות בסיסית לחיים, ועל המדינה להגן עליו. עם זאת, קיימים מצבים בהם יש זכות לאדם, ואפילו מוטלת חובה עליו, לקפד את חייו של אדם אחר – הזכות להגנה העצמית על הזכות לחיים. לגבי כל זכות שהיא קיימת זכות להגנה עצמית – היא זכות משנית שנגזרת מהראשית – יש לי זכות להגן על זכותי לחופש ביטוי למשל. ניתן להתמודד עם ניסיון לשלול ממני את הזכות שלי לחופש ביטוי, בדרכים שהחוק בדמוקרטיה מעמיד לרשותי, הכולל פנייה לבית המשפט. בשם המקוצר, הזכות להגנה עצמית נוגעת לכאורה למצבים בהם אני הורג אדם, בכדי שלא יהרג אותי. זו הזכות להגנה עצמית מיריבית, על זכותי לחיות. במובן הזה, אנחנו מאזנים בין שתי זכויות לחיים – למה מעדיפים את זכות המותקף ולא את זכות התוקף? אנחנו רואים בתקיפה נקודת חולשה של התוקף. בסוף זה שאלה של העדפה – ניתן לעודד תוקפים פוטנציאליים. במקרה השני אני מרתיע לפעמים תוקפים פוטנציאליים – ואז סך המיתות בטרם עת בחברה יקטן. לאיש ביטחון יכולה להיות חובה משפטית להגן על חייו, וכמובן על חיי אחרים – זה הרבה מעבר לזכות להגנה עצמית, כי על זכות אפשר לוותר ועל חובה לא.

חייל שחייב להגן על חייו – מחויב להעמיד לרשות הצבא את כשירותו למלא את תפקידו. לכן, חייל שפוגע בעצמו באמצעות פגיעה עצמית כדי להוריד את פרופילו הרפואי הוא עברין מבחינת החוק הצבאי – הוא פגע בכשירותו באופן יזום, למרות שהיה חייב להעמיד את כשירותו לשירות המדינה. כלומר, חייל שלא מתגונן יכול לעמוד לדין, כי למדינה יש אינטרס שיתגונן – גם מבחינת הרתעת האויב, וגם בגלל שהוא צריך להתייצב למחרת.

זה אפשרי גם בדיקטטורה, ומה שאופייני לדמוקרטיה הוא שיש לאדם זכות להגן על חייו שלו ועל שאר זכויות היסוד שלו.

חיים בדמוקרטיה על ידי איזון זכויות מתמיד. כל צמד זכויות אפשרי מתוך ה-20-30 טעון לפעמים איזון. מדי פעם התמונה מורכבת מאוד, ברמה של ערכאות משפטיות רבות ופסק דין יכול להשתרע על פני 15 עמודים – וזאת משום שמעורבות בו זכויות רבות של אנשים רבים. בנוסף, יש אי וודאות – אדם מקבל החלטה מתוקף תפקידו הציבורי – עותרים נגדו לבג"ץ כשליח המדינה, ואומרים לו שמחובתו למנוע פגיעה מסוימת – תיכנס השאלה האם הוא מסוגל באופן סביר לדעת את שצפוי לצמוח מהמצב הנוכחי, והאם בהקשר צפיית ומניעת פגיעה בזכות הוא מילא את חובתו. מרכיב חוסר הוודאות לגבי העתיד, יכול להוליך לדיונים משפטיים מסובכים מאוד, גם במובן הטכני – המשפטן/השופט נעזרים באנשי מקצוע אחרים שמאשרים סבירויות בתחומים שלהם. האיזון הזה הוא נשמת אפה של הדמוקרטיה.

אנחנו נתייחס לזכות אחת מ-3 הזכויות המיוחסות כדוגמא – הזכות לחופש הביטוי. זאת בכדי:

1. להראות איזון קלאסי

2. להראות זכות בסיסית אחת שעם הזמן התפרקה לזכויות משנה.

אך אנחנו צריכים לאזן את הזכות לחופש ביטוי בדמוקרטיה מול הזכות לחיים? מתי הן מתנגשות? למשל במקרים של הסתה לרצח. הסתה, באופן משפטי, היא קריאה של אדם אחד לאדם אחר לבצע עבירה. ניתן להסית לביצוע עבירות שונות, ולא רק רצח – במובן הציבורי/סוציולוגי, הסתה היא עניין רחב יותר. אם אדם אומר שכולם מטומטמים, הוא מסית, אבל לא בטוח שמדובר בהסתה משפטית כי לא קראת לאף אחד לבצע עבירה. משפטית, צריך שהמסית ידרוש מאחר לבצע עבירה.

הסתה לרצח היא הסתה שבה אדם מדבר מתוקף חופש הביטוי שלו, והדיבור הזה מביא לכך שהוא יעמיד בסכנה את זכותו של אדם לחיות. בתי המשפט שלנו, כמו אלו באנגליה, נכנסים לפרטים במובן הזה שמדי פעם אותה הסתה לרצח/לביצוע עבירה אחרת, איננה צפויה להיקלט. כלומר, יש הבדל בין קבצן ברחוב שהעוברים ושבים רואים אותו צורח לשמיים "מוות ל-X" (סביר שאף שופט לא ירשיע אותו), לבין אדם בעצרת/אסיפה שקורא "מוות ל-Y". באנגליה, היה סיפור בו אדם שניסה להסית לרצח אבל כתב את דבר ההסתה בשפה שאיננה ידועה לקורא (הוא חשב שהקורא דובר אותה שפה) – המכתב נכתב בארמנית, אבל הקורא לא ידע ארמנית. בית המשפט זיכה אותו, אם כי אפשר היה לטעון שהוא אשם בעבירה של ניסיון להסתה.

העבירה הבסיסית הרלוונטית, דיבור שמוביל לעבירה אחרת, היא עבירת שידול – לדוגמא, שידול לרצח. זו מסירת מסר שרצח צומח ממנה. הסתה היא ניסיון לשידול – עצם הקריאה של מוות ל-X, על אף שבפועל לא נהרג אף אחד – מהווה עבירה. לפי עקרונות המשפט המודרני, הייתה חובה לזכות. יש גם תאוריה לגבי ניסיון בלתי צליח – האם הוא מהווה עבירה? האם אני יורה באקדח פורים שאני חושב שהוא אמיתי, האם מדובר בניסיון לרצח? בדרך כלל התשובה לכך שלילית.

איזונים בחוק בין הזכות לחופש הביטוי לזכות לחיים:

1. איזון 1 –
2. איזון 2 – נוגע למוסד הסודיות שמעוגן בחוק הדמוקרטי. סודיות יכולה להיות קשורה בעיקר לזכות לפרטיות. הכוונה פה היא לסודיות ביטחונית והיא מאפיינת את המידע הזה שאם ייפול לידי אויב המדינה ישמש אותו בניסיונותיו לפגוע בביטחונה – כלומר, בקיומה הפיזי, בעצם ריבונותה על שטח מסוים או בשלום תושביה. מידע כזה הוא זה שיוגדר כסודי. לפי סבירות הנזק ועוצמתו כאפשרות, תדורג הסודיות מבחינות שונות – בין המוגבל לסודי ביותר למשל, וגם מבחינת אמצעי ההגנה על הסוד, כולל אמצעי אבטחה בכניסה למוסדות שונים – שמגבילים את הזכות לחופש תנועה.

הפיצול בזכות לחופש הביטוי

מספר זכויות האדם הבסיסיות עולה על מספר הערכים ההומניסטיים, ובוודאי על מספר הצרכים האנושיים – צרכים בטבע, ערכים בלב המאמין, זכויות אדם במשפט החוקתי הדמוקרטי. למה המספר עולה על הראשוני? כי הסתבר עם השנים, ולארה"ב יש זכות בכורה בנושא התהליך המשפטי הזה, שהמימוש של הזכויות והטיפול המשפטי בהן דורשים באופן מעשי הפרדה של תת זכות מסוימת יחסית לאחרת, למרות שהמקור הוא אותו צורך אנושי.

הדוגמא החזקה ביותר היא ההיבטים של הזכות לחופש הביטוי בהקשרים שכולנו מכירים – לפני כ-100 שנה, הייתה זכות אחת כזאת. אבל, מאז, צמח מאוד עולם התקשורת וכלי התקשורת השונים. הסתבר שמבחינה משפטית, על עולם התקשורת יש להחיל כללים שונים מאלו שחלים על הביטוי הבסיסי – הביטוי הבסיסי הוא שיחה בין פרטים או נאום באסיפה, אבל כעת ישנו עיתון שמגיע למאות אלפים/מיליונים, והתפוצה יוצרת איכות חדשה – מצד אחד, כלי בקרה על השלטון, אך מצד שני סכנה אדירה לפגיעה בזכויות אחרים – למשל, כשמכנים אדם גנב בטעות. לכן, בתי המשפט, ואחר כך החוקות עצמן, השתדלו לפצל בין הטיפול הכללי בביטוי של בני אדם לבין הטיפול המיוחד בזכות שקיבלה שם נפרד – הזכות לחופש העיתונאות, שהיא בסך הכל מקרה של הזכות לחופש ביטוי.

זכויות נוספות שהתפצלו – הזכות לחופש ההפגנה, לחופש האסיפה, לחופש העצומה, לחופש התהלוכה, לחופש היצירה האומנותית/מדעית. מול אלו עומדת זכותו של הצד השני לקבל את המסרים האלו, העובדתיים והרגשיים וכו' – זכות האדם הבסיסית לקבל מסרים מזולתו.

במציאות (שהיא מכלול העובדות), מישוה נחשף לעובדה מסוימת, או שמקבל טיעון עובדתי מזולתו. הטענה העובדתית של הזולת, להבדיל מהיחשפות לטבע, יכולה להיות שקרית – ניתן לטעות. כאשר אני מקבל טענה עובדתית מהעיתון, כדי שהיא תהפוך לידיעה אצלי, עליה:

- א. להגיע אליי טכנית
- ב. היא צריכה להיות אמיתית

קיימת עובדה, אשר נכנסת למסר שמגיע מאדם אחד לאדם שני. האדם השני קיבל אותה טכנית, צרך את המידע, הבין אותו, האמין בנכונותו, זכר אותו וברמה הלא קוגניטיבית - לא הדחיק את המידע (בעיה אחרת של אי מודעות, מעבר לזיכרון). אם מידע מסוים נמצא בתודעה ובזיכרון שלי, לאחר שהבנתי והאמנתי בנכונותו, וזו אכן עובדה בשטח – נכון לומר שעובדה זאת היא בגדר ידיעה. ההקשר כאן הוא לא זכות הציבור לדעת – הציבור רוצה לקבל את האינפורמציה, והוא יחליט מה נכון ומה לא בשבילו.

ההבדל הקבוע בין זכויות המשנה שנבעו מהזכות לחופש הביטוי הוא שכל אחת מהן משקפת עניין אחר, ומעבר לכך – משקפת איזון אחר בין הזכויות. דוגמא – כשאדם עורך הפגנה, מעבר לכך שיש בה שאלת הסתה, יש עניין של חופש התנועה. בחופש האסיפה באולם סגור, יכולות להיות בעיות אחרות – כמה אנשים מותר להכניס לאולם וכו'.

כתוצאה מזה, יש לנו בין 5-10 זכויות שקשורות לחופש הביטוי, בעוד שמלתכחילה הייתה זכות אחת, והצורך הנפשי הוא אחד – להתבטא. אם כי, אמרנו שלזכות לחופש הביטוי יש שני תפקידים ולכן היא מיוחדת:

1. לתת מוצא לרצון האנושי לפרוק את אשר על ליבו – באמצעות נאום, שיר, ציור וכו'.
2. האמצעי הקלאסי להגנה על כל שאר הזכויות. בדמוקרטיה, אני מגן על זכויותי על ידי תביעה, הפגנה, כתיבה וכו'.

ההבדל בין גישת ויימהאר המשפטית לבין גישות אחרות, שבחלקן מהוות יישום לקחים מהתקופה הנאצית, נוגע לאיזון בין הזכויות – בין ביטוי, התאגדות והיבחרות לבין שאר הזכויות. ההנחה העובדתית של ויימהאר הייתה שמדיבורים אף אחד לא מת. כדי לגבש עבירת הסתה, בתקופת ויימהאר, היה צורך שהעברין הפוטנציאלי יבצע מעשים נדירים ומרחיקי לכת ביותר. גם מפלגה שהתוכן של דבריה קבועים בהסתה נגד אנשים אחרים, כשלעצמה לא פועלת מחוץ לגדר החוק – הזכרנו את הביטוי סכנה ברורה ומיידית.

חופש הביטוי אצל ויימהאר (ולא רק שם), נמתח באופן רחב מאוד – לכאורה, המטרה טובה – לאפשר ביטוי. גם בפסיקת בית המשפט שלנו, השופטים לנדאו, ברק ואגרנט, הציעו מבחן בשטח לחופש הביטוי – שאנחנו נהיה מוכנים לקבל מסרים מרגיזים, ולא רק כאלו הנעימים לאוזנינו. בהקשר הזה, אפשר לשאול שאלה אחת כדי לבחון את קיומה של דמוקרטיה במדינה מסוימת – האם מותר למתוח בה ביקורת על השלטון? זה רק קטע מסוים של חופש הביטוי. אם מותר למתוח ביקורת, יש דמוקרטיה. אם אסור, אין. כלומר, מחמאות לשלטון מותר להעניק גם בדיקטטורה הקשוחה ביותר, ולכן אין זה מבחן לחופש הביטוי.

נוסחה מסוימת לגבי המשטר הדמוקרטי המודרני – נקודת המוצא הכרונולוגית/היסטורית היא המאה ה-18. שתי נקודות הזינוק נוגעות למהפכות, הצרפתית והאמריקאית. הצהרת העצמאות האמריקאית ב-4 ביולי 1776. החוקה האמריקאית נקראה בציבור כעבור 13 שנה, ב-1789. ב-14 ליולי 1789 השתנה המשטר בצרפת – המהפכה הצרפתית.

נקודת המוצא המוסרית של שתי המהפכות הייתה נקודת מוצא הומניסטית – בארה"ב בעיקר שאבו אותה מהתנ"ך. גם המייסדים מצד אחד (וושנינגטון, ג'פרסון ולינקולן מאוחר יותר) – אם כי שחרור העבדים זה תהליך שלקח דורות – והוא היה של לינקולן. בעבר, אדם שחור לא הוגדר כאדם ברמה המשפטית. היה מדובר בתהליך. רק בשנות ה-20 של המאה ה-20 החלו נשים להצביע בכל מערכות הבחירות האמריקאיות. בשווייץ זה קרה רק ב-1962.

המשטר הדמוקרטי המודרני הוא משטר מדינתי שמטרת העל שלו היא הגשמת הערכים ההומניסטיים. הוא מורכב מ-2 רבדים היררכיים:

1. הרובד העליון הוא זכויות הפרט הבסיסיות – כלומר, זכויות האדם והאזרח.
2. הרובד התחתון כולל ארבעה אמצעים:
 - א. החלטות רוב
 - ב. בחירות למוסד המחוקק
 - ג. הפרדה בין רשויות השלטון
 - ד. שלטון החוק

ניתן לנסח זאת בצורה קצת אחרת – משטר פוליטי משפטי של מדינה שבתוכו, בהקשרים מסוימים, הרוב קובע, המוסד המחוקק נבחר, רשויות השלטון נפרדות זו מזו והחוק שולט על כל הציבור (כדי בלשון מטרה, שכן לא הוכח שכל אדם מקבל תמיד את כל הזכויות) שכל אדם שנתון בשיפוט המדינה יקבל את זכויות הפרט הבסיסיות) – הוא משטר דמוקרטי. כדי להתניע אותו, יש צורך להתחיל לאזן בין הזכויות ולא רק לקבוע אותן.

כשאנחנו משווים את הדמוקרטיה המודרנית לדיקטטורה, נכון לומר שאם דמוקרטיה היא נקודת המוצא שלנו, בדיקטטורה חסר לפחות יסוד אחד מאלו שהזכרנו. בפועל, מכיוון שקיים קשר חשוב בין כל חמשת היסודות לבין ההומניזם, מדינה שלא מקיימת לגמרי יסוד אחד – כנראה לא רוצה בכל החמישה. לכן, אנחנו לא מוצאים מדינות שהכל מתקיים בהם למעט יסוד אחד.

כשמדובר בדיקטטורה הנאצית, אנחנו מוצאים שהיא חריגה בעוצמתה ב-2 מובנים:

1. היא הייתה קיצונית יותר – את רוב הדברים היא עשתה באופן חריג. זה לא טריוויאלי כי מדובר על תוצאה, די מבוקשת מראש, של מותם של 60 מיליון.
2. מובן הנוגע לעיקרון המנהלי/משפטי, לפיו בכל ראש תא חברתי עומד אדם אחד – כמו בצבא. הייתה מיליטריזציה קיצונית של חברה אזרחית.

מול נקודת המוצא שלנו, הגדרת הדמוקרטיה המודרנית, נכון להגיד שהדיקטטורה הנאצית הייתה היפוך גמור של ההגדרה הזאת בשלוש הרמות – רמת מטרת העל, רמת הרובד הראשון ורמת הרובד השני.

הייתה בה השקפת עולם אנטי הומניסטית (כפי שמוסוליני אמר, לאדם אין ערך בפני עצמו, הוא קונה את ערכו על ידי כך שהוא מקריב עצמו למען המדינה – אצל היטלר, המדינה היא כלי שרת. בפאשיזם לא). מבחינת הנאציזם, המדינה היא כלי שרת למען הגזע. לכן, לו היטלר רצה לצטט ממוסוליני הוא אומר שלאדם אין ערך בפני עצמו, והוא קונה את ערכו על ידי כך שהוא מקריב את עצמו למען הגזע, ואולי באמצעות המדינה. הערכים אנטי-הומניסטיים.

בנאציזם, הרוב לא קובע – לפי עיקרון הפיהררפרינציפ. מדי פעם, היטלר מכנס פורום כלשהו כדי להראות שיש קבוצה שמקבלת החלטות יחד איתו – טכניקה פוליטית ותו לא.

לא צריך לערוך בחירות לאחר שנערכו פעם אחת (באופן דמוקרטי עם זאת).

רשויות השלטון לא נפרדות זו מזו.

במובן מסוים, החוק לא שולט – כי מה שמתחשק להיטלר, הופך ללגיטימי. לגבי שלטון החוק, שני משפטים שהיו פעילים מאוד בשנות ה-30 – פרופסורים למשפטים ברמה גבוהה, חלק מהזמן עובדי מדינה, ובחלק העיקרי אנשי אקדמיה:

1. ארסנט הובר

2. פורסטוף

הם התייחסו לנקודה לגבי הבעיה של שלטון החוק – האם דבר היטלר הוא חוק בעצם זה שהוא אומר אותו – ואז ניתן לטעון שיש שלטון החוק. עיקרון הפיהררפרינציפ בדרג העליון פירושו שדבר היטלר מחייב, והוא ראש המדינה. כפי שדבר שר בתחום מסוים מחייב את משרדו ואת הציבור, כך דבר היטלר מחייב את גרמניה ובעתיד ההולך ומתפתח את העולם.

כעת אנחנו עומדים מול עובדה משפטית מפתיעה שההסבר שלה ציבורי ולא משפטי – חוקת ויימאר, דמוקרטית ויפה, לא בוטלה מעולם. לכאורה, היה אפשר לצפות, שכפי שהיא נקבעה ב-1918-1919, כך כשהיטלר עולה לשלטון הוא יקרע את חוקת ויימאר, שהיא בעייתית מאוד בעיניו – הומניסטית ודמוקרטית למהדרין. היטלר לא עשה זאת – הוא לקח בחשבון את היכולת שלו לגייס חלק מהימין הדמוקרטי, אם לא לתמיכה פעילה, אז לפחות להסכמה שבשתיקה. הזכרנו את המחנה הזה כמה פעמים, אותו מחנה ממנה מגיעה הקאנצלר הנוכחית, ZDO – והמפלגה הגדולה בקצה השני היא SPD. הימין השמרני בדור ההוא היה ביסודו דמוקרטי.

ראש הממשלה בגרמניה מיד לאחר השואה, היה איידנהאואר, נציג המפלגה הימנית הזאת. כפי שאפשר להבחין בין הדמוקרטים לרפובליקנים בארצות הברית, בסופו של דבר לינקולן, משחרר העבדים, היה רפובליקני והוא ראה זאת כיסוד השקפתו הרפובליקנית ולא כסטייה ממנה. היטלר לא ביטל את החוקה מהסיבה הציבורית, אבל כמובן כל מה שעשה שם ללעג את החוקה. היה מדובר במסמך דמוקרטי מצוין, גם ברמה מקצועית גבוהה מאוד – איך דיקטטורה מסתדרת עם זה? היא לא. איך מלחמה שנועדה להשליט מדינה וצבא על כל העולם במחיר מותם של עשרות מיליונים, ואיך השואה מתסדרת עם זה? כמובן שהן לא.

היטלר לא הכריז על ביטול החוקה, ומעבר לכך אנשיו דאגו שמשפטים שונים ייתנו טיעונים לכך שכל מעשיו של היטלר מסתדרים עם החוקה. זה אתגר אינטלקטואלי לא פשוט. הם לא דיברו על אושוויץ, אבל אנחנו ניגע לשאלה אם אפשר ליישב את אושוויץ עם הדמוקרטיה.

המשפטים התעסקו בצד המבני של המשפט ותפקידם היה להראות שכך שהעובדה שהיטלר נותן הוראות המנוגדות לחוקת ויימאר, מסתדרת עם החוק. הובר, המתון, קרא לדבר היטלר החוק הקוסנציוני של הרייך. פורסטנהוף קרא לדבר היטלר "חוקת המנהיג".

"דבר היטלר" – זה אומר שקיימת קטגוריה משפטית, כפי שישנה קטגוריה של תקנת שר/פס"ד של בית משפט מחוזי, כך יש קטגוריה שנקראת דבר/הוראת היטלר. הוראה זו גוברת על קטגוריות אחרות. המשפטן אמר שניח רואים בדבר היטלר חוק – יש חוקה, וחוק שסותר את החוקה בטל מעיקרו – ככה זה בדמוקרטיה. שני המשפטים האלו מנסים להפריך את הטענה הזאת.

הובר התכוון לזה שדבר היטלר הוא מעין חוק יסוד. ישנה חוקה, היא מעל היטלר (נשאר לו משהו מהדמוקרטיה), אבל דבר היטלר הוא בעצם כמו חוק יסוד, כלומר עומד מעל חוק רגיל. הוא מהווה פרשנות מוסמכת על החוקה. אם בחוקה כתוב שלכל אדם יש זכות לחיים, והיטלר אומר שזה לא כולל 60 מיליון – הוא מפרש את החוקה בעצם, וזה מחייב.

פורסטנהוף אמר שהובר לא נותן פיתרון אמיתי – כי אם מחר מישהו יגיד שהחוקה עליונה על דבר היטלר, יהיה בעיה. חוקת המנהיג אומרת שדבר היטלר הוא ברמה חוקתית – אז כיצד נסתדר עם חוקת ויימאר? – נכיר בסמכותו של היטלר לתקן אותה. כלומר, אותה חוקה לא כולל נתיב הזכות לחיים – והיטלר שינה אותה מתוקף סמכותו – החוקה בתוקף, למעט התיקונים שהיטלר מתקן בה.

איך התייחס הנאציזם לדמוקרטיה אידיאולוגית?

ראשית, הוא ראה בה פטנט יהודי. אלפרד רוזנברג, האידיאולוג הרשמי של המפלגה הנאצית, שכתב את הספר האידיאולוגיה של המאה ה-20 (הנאציזם) קרא את התלמוד והיה בקיא בו למדי, טען שההומניזם הוא פטנט יהודי, וכתוצאה מכך גם הדמוקרטיה. הוא הביא דוגמאות לצדק חברתי מהתנ"ך (מה שהוא ראה כחוסר צדק). הוא לקח את ניטשה, ואמר שהיהדות מחייבת את העולם להתחשב בחלשים, מכיוון שהיהודים חלשים ורוצים חופש פעולה, במטרה להגשים את מטרותם – להשתלט על העולם. יש כאן מאבק איתנים מול היהודים – הם רוצים דמוקרטיה כדי להרוס את גרמניה ואת שאר העולם. אצלם, אומר רוזנברג, אין דמוקרטיה – הם מחכים להוראות דתיות מהרבי, והם רוצים שהשאר יחיו את החברה כי זה הורס את החברה ב-2 אופנים:

1. הורס את החברה והמדינה מנהלית – זה לא יעיל, פקודה הרבה יותר יעילה.
2. מזיק פסיכולוגית – זה מחנך את הנוער להתחשב, להתפשר, לדאוג לחלש – בדיוק מה שהנוער לא צריך – עליו להיות אכזרי, וכך נשיג את מטרותינו.

הנאצים טענו שכל סיפור ויימאר, מ-1914 עד 1933, הוא פרויקט יהודי – מלחמת העולם ה-1 והדמוקרטיה שהגיעה בעקבותיה היו פרויקט יהודי להרס גרמניה. תחת משטר ויימאר חופש הביטוי היה קיצוני, הייתה פריחה תרבותית, ניתנה חירות להומאים ולסביות וכו' – הם אמרו שמדובר בפרויקט יהודי שמטרתו להשחית את הנוער. האינפלציה והאבטלה זה חלק מאותו פרויקט.

עוד לפני שהנאצים הגיעו לשלטון, הם השתמשו במונח ציבורי רחב אותו הם יצרו – **"האחדה"**. כלומר, בניית החברה מחדש באופן שבו ההיבטים הארגוניים הקטנים ביותר ישקפו את האידיאולוגיה הגדולה – כלומר, חדירה לכל תחומי החיים. אפילו מה לומדים באיזו כיתה – חייב להיגזר, ברמה הפלילית, מהאידיאולוגיה החדשה.

התהליך הזה, לו החוקרים קוראים נאציפיקציה, מעבר לזה שחל בתוך המפלגה הנאצית עד 1933, חל בגרמניה לפי המחקר בין 1933 לבין 1937, שבה הגיעו לרמת תיאום בין כל הגורמים שאיפשרה את ההתקדמות. ב-5 לנובמבר 1937 היטלר מודיע לגנרלים שפניו למלחמת עולם – כלומר, המנגנון הפנימי הוסדר (המדינה והחברה, תנועות הנוער, צבא, משטרה וכו') וכעת אפשר לעבור לתוכנית העל-מדינית.

החוקים העיקריים, שהפכו את גרמניה באופן מעשי לדיקטטורה – גם ברמה המשפטית, ולא רק על ידי הפעלת כח פיזי, **היו:**

- 1. חוק המפלגות – יולי 1933**, הוצאת שאר המפלגות מחוץ לחוק.
- 2. חוק ההסמכה – אוגוסט 1933**, קבע את תפקיד הפיהרר.
- 3.** חקיקה מסועפת יותר לשם **הלאמת כלי התקשורת.**
- 4. הלאמת פעילות התרבות –** כדוגמא לויכוח דמוקרטי בנושא התרבות אפשר לראות את המציאות אצלנו היום – שרת התרבות לא קובעת למישהו מה להגיד, אלא קובעת מה הציבור יממן – פה מדובר על עולם שונה, בו המדינה קובעת מה ייכתב, יצויר וכו'.
- בספטמבר 1933 קמה **לשכת הרייך לתרבות** שטיפלה בתחום הזה באחריותו של ממלא המקום של היטלר, הרמן גרינג. גרינג, אדם אינטליגנטי ומשכיל אך גם משוגע למדי, אמר בנאום חשוב שלו – "כשאני שומע את המילה 'תרבות' אני שולח את ידי אל האקדח".
- 5. החוק לשיקום הרייך – ינואר 1934.** גרמניה עד היום מחולקת ל-21 לנדוורים (כמו המדינות בארה"ב) שלכל אחד מהן פרלמנט משלו עם בחירות. ב-1934 **בוטלו הפרלמנטים המדינתיים הפנימיים והוחלט שיהיה פרלמנט אחד** (כאשר גם לו לא הייתה סמכות משמעותית).
- 6. הנהגה של שבועת נאמנות אישית של כל שופט לפיהרר –** זה עולה בקנה אחד עם דברי הפרופסורים – השופט מחויב לממש את הפיהרר. **זה לא עומד בניגוד לשיטה המשפטית, אלא זה חלק ממנה** – היו עשרות שופטים שהתפטרו מיד בעקבות כך. היו כאלו שלא רק התפטרו, אלא גם חוו דעתם נגד היטלר ובעקבות כך הגיעו לדכאו. עם זאת, אך היו כאלו שפשוט עברו לסקטור הפרטי. **זו הייתה נקודת משבר משמעותית.**

שואה ומשפט שיעור 5 22.03.16

חקיקה אנטישמית בגרמניה הנאצית

התייחסנו לנושא מכמה זוויות במפגשים הקודמים. היום ננסה להראות את הרציונל של כמה חוקים, וגם את השיטה המשפטית כפי שהיא משתקפת בחוקים האלו. ראשית, נברר את מושג האנטישמיות כשלעצמו, ובאופן ספציפי בהקשר של גרמניה הנאצית.

מונח האנטישמיות

המונח אנטישמיות מגיע מהמאה ה-19. באופן מהותי, כשהוא נטבע במאה ה-19, הוא שיקף תופעה ישנה מאוד. לאורך ההיסטוריה של העם היהודי, נמצא התייחסויות לתופעת האנטישמיות, גם ברמה מחקרית, גם ברמת כתיבת ההיסטוריה – נמצא אצל יוספוס פלביוס התייחסות לתופעה הזאת, בתקופה ההלניסטית. דובנוב וגרץ שמתעדים את ההיסטוריה של העם היהודי מראשיתו ועד לתקופתם, מתייחסים התייחסות ארוכת טווח לאנטישמיות.

התופעה הזאת, מבלי שנחבר אותה לתופעות דומות, היא העוינות ליהודים בשל היותם יהודים. היא נמצאת גם בהיסטוריוגרפיה וגם באתוס ובמיתוס של העם היהודי, הן בהקשר של פרעה והן בהקשר של המן. חלק מזה מתועד ארכיאולוגית, וחלק לא. התנ"ך הוא לא ספר היסטורי/ארכיאולוגי, אלא ערכי – לכן, הוא משתמש בעובדות, סיפורים ושירים וניתן למצוא ראיות ארכיאולוגיות שנשענות עליו או סותרות אותו. לעומת זאת, ההתייחסות לשנאת עם ישראל הפכה לחלק מהזהות של העם היהודי, באתרים ובדורות רבים. ניתן להתייחס למסורות המתייחסות להמן או לפרעה, וכך לזהות את השנאה כלפי עם ישראל כחלק מהזהות של העם היהודי – רואה את עצמו כנרדף.

כשמדובר בחוויות העכשוויות של כל דור וקהילה, לא תמיד הייתה השנאה כלפיהם חלק מזהותם. עם זאת, רוב הדורות נאלצו להתמודד עם בעיית היותם מיעוט – להיענש מכיוון שקל לפגוע בך, להיאלץ להיטמע באוכלוסייה וכו'. בתכתובת מהמאה ה-19, הפולשת הרוסית אוכרנה (בראשה עמדה היהודי-פולי פליקס דזרז'ינסקי) חשבה שמהומות העוני והרעב ברוסיה מקורם ביהודים, והיא ייעצה לצאר להאשים את היהודים. לא היה שחר אמיתי לטענות, אבל מכיוון שהכמרים מלמדים חלק מהעם שהיהודים צלבו את ישו, יכול להיות יעיל לומר שהם אשמים בעוני הכפריים. זה עבד לא רע.

סוכן האוכרנה בצרפת קרא מחזה קומי צרפתי שנכתב על ידי מוריס ז'ולי. ז'ולי סיפר על התוועדות בינלאומית בבית עלמין בו החליטו אנשים זקנים לכבוש את העולם. הוא השעין זאת על רעיונותיו של מקיוואלי האיטלקי. נציג האוכרנה בפריז הביא זאת למוסקבה, וזה נכתב מחדש בתור הפרוטוקולים של זקני ציון. כלומר, הפרוטוקולים נתפסו מהיהודים כביכול, ולכן הם אשמים בכל המשברים הכלכליים.

ב1882 פירסם יהודה לייב פינסקר, מראשי הציונות היהודית המודרנית, את ספרו הידוע ("אוטואמנציפציה") ובו הוא נתן את פירושו לתופעה, שיש בה אמת פסיכולוגית מסוימת. הוא קרא לה בשם חדש – יודופוביה. הוא טען שהעניין הוא פחד. הוא טען שמכיוון שלא מבינים את הטקסטים היהודים, מפחדים ממה שנכתב. כל פסיכולוג/חובבן בתחום מבין שהתופעה הזאת, ביסודה, קשורה לתופעות חברתיות ונפשיות רחבות ולאחת הנטיות האנושיות להיות אליים כלפי הזולת ולהשפילו. נכתבו דברים בתלמוד שהזינו אנטישמיות. אי הכרת הקהילה היהודית הביאה לכך שהיה אפשר לראות בכל היהודים כזהים. זה רע משום שזה גורם עוול לבני אדם.

השנאות האלו מחזיקות מעמד ומתפתחות בצורות שונות מדי דור, לא רק כי הן קשורות לתרבות לאומית-דתית מסוימת, אלא משום שהן עונות על צרכים נפשיים, ולכן יש אליהן ביקוש. שאלת השאלות – איך אפשר לענות על אותם צרכים נפשיים בדרכים אחרות, בלי שואה?

במאה ה-19 חלה התפתחות בתרבות האנושית, בעיקר המערבית, שסופה בינתיים הוא המדע כפי שאנחנו מבינים אותו היום. כשאנו אומרים מדע הכוונה היא למדעי הטבע, ומבחינת התפיסה האנושית רק שם יש תשובות חד משמעיות, באופן יחסי לספרות ולהיסטוריה. המנגנון המוחי הקשור בהבנת מדע משותף לבני אדם. כאשר הידע המדעי (צפייה, הסקת מסקנות) התפתח, התפתחו הקטגוריות האלו. ביוון העתיקה ואחר כך, מדע יכל להיות כל תחום דעת. ישנם אנשי אקדמיה בעולם

כולו, אנשי הפילוסופיה של המדעים למשל, שלא מקבל את המושג מדעי החברה. יש תהליך של הישג לוגי בתוך מדעי החברה, בהיותם תחום דעת, אבל הוא רק מרכיב אחד – מכיוון שבנושאים רבים, פוליטיים ואחרים, אין ולא תיתכן הסכמה – לא מדובר במדע. ניתן לומר שקטגוריות איכותניות במחקר היו לכמותניות אילו היינו מלאכים. כבני אדם, לא ניתן לדעת זאת. כדי להתייחס לכך, צריך להתייחס לחוויה אנושית – מה אנשים מרגישים. ניתן לספור את כמות האנשים שמאמינים במשהו, אבל לא נגיע למסקנה מכך.

אנשי המדעים המתפתחים במאה ה-19 עמדו אל מול תופעה שהייתה נפוצה בקרב אינטלקטואלים, והיא שנאת היהודים, בעלת שורשים נוצריים בעיקר. מהביוולוגיה, הם מחלצים את תת התחום אאוגניקה, ואז נדמה להם שהם מבינים שבין גזעים אנושיים שונים יש הבדלים מולדים חשובים מאוד – אמירה לכאורה מדעית. אמירה זו הופכת לגזענות ברגע שאנשים מאמינים שחלה חובה מוסרית להפלות לרעה את הגזע השני, בגלל שהוא מה שהוא. אם הם לא מעוניינים באפליה בעקבות כך, ייתכן שהם לא מבינים את הפסיכולוגיה האנושית, אבל הם לא דורשים להפלות לרעה. מי שדורש להפלות לרעה – הוא גזען.

מצד אחד, אותה חבורת אינטלקטואלים שהייתה משמעותית בגרמניה, אך גם בצרפת ובאנגליה, אמרה שיש להבדיל בין בני אדם על רקע גזעי כדי להבין את הטבע האנושי (הם לא אמרו לגרש מישהו, אך המעבר מכך היה מהיר מאוד). מצד שני, השנאה שחלקם גדלו עליה והחזיקו בה הייתה שנאה כלפי עם – וזו קטגוריה לא חשובה מבחינה מדעית. עם זאת, צבע שיער וגודל אף הם כן מדעיים, ולכן הייתה אמונה שהשנאה טעונה שינוי והמרה משנאה ללאום לשנאה לגזע.

האנטרופולוגים אומרים שאם מדובר בגזע – היהודים והערבים בני אותו גזע, ולכן לא ברור מה יש לאנטישמים נגד השמים הערבים? לכן הם לא עקביים. מי שפתר את הבעיה היה וילהלם מאר במאמרו מ-1879, בו הוא טבע את הביטוי אנטישמיטמוס – הוא אומר שאנחנו מתנגדים ליהודים, כי הם נחותים ומזיקים – הוא עושה את המעבר הפוליטי של שנאת היהודים. הוא אומר שמתנגדים לגזע שלהם, שהוא נחות, ולגזע הזה שייכים גם הערבים – לכן, באופן עקרוני, אנחנו אנטישמים, אבל מי שמתגורר בקרב האירופאים הם לא הערבים. אלא היהודים – ולכן צריך לפעול נגדם. הוא פתר את הבעיה כך שמצד אחד הוא נגד יהודים, ומצד שני הוא מספק הסבר מדעי.

רמת הידע הקיימת בספרות בנושא השואה כיום גדולה פי כמה וכמה פעמים מזאת שהייתה קיימת בשנות ה-50. עם זאת, היו שלושה חיבורים שנכתבו מיד לאחר השואה, והיה להם ערך מחקרי גם 40 שנה אחריה:

1. יוסף טטנבוים – "מלכות הגזע והרשע: הרייך השלישי ומעלליו", 1960.
2. ג'רלד רייטלינגר – כתב את הספר "הפיתרון הסופי". ספר זה נקרא בפי קציני משטרת ישראל שהכינו את משפט אייכמן "התנ"ך", כי הכל נמצא בו. המהדורה האחרונה שלו יצאה ב-1971.
3. ראול הילברג – הוא היה אדם מבריק שהגיע לכמה תובנות מרכזיות שהמרצה לא מקבל אותן, אבל עדיין יש להן ערך גבוה. הוא נוטה להאשמה קולקטיבית ודי מופרזת של קבוצת מנהיגים יהודיים (ברמת הגטאות) בשיתוף פעולה עם הנאצים.
בסך הכל, חיבורו שנקרא "ההשמדה של היהודים האירופאים", היה מצוין – הדגש הוא על היהדות האירופאית בגלל שלא היה להילברג מידע על יהדות צפון אפריקה. הילברג היה מרואיין חשוב במסגרת הסרט "שואה" של הבמאי היהודי-צרפתי קלוד לנצמן. בראיון הוא נשאל אם ניתן לתאר בכמה מילים את ההיסטוריה של האנטישמיות. הילברג תימצת את שנאת ישראל במילים הבאות – "בימי קדם אמרו השונאים ליהודים – אין לכם הזכות לחיות בינינו כיהודים (בעבר, מי שהיה מוכן להתנצר נשאר באזור, ולא הייתה הנחייה לגבי מי שלא רצה להתנצר ונשאר יהודי אך לא נשאר באזור). בימי הביניים אמרו השונאים ליהודים – אין לכם הזכות לחיות בינינו (גירוש אנגליה, צרפת, גרמניה וכו' ב-1290, 1306 והלאה). בעת החדשה, הנאצים אמרו ליהודים – אין לכם הזכות לחיות (לא בינינו ולא בכלל)". מקנאות דתית ללאומנות, מלאומנות לגזענות. גזענות כשלעצמה לא חייבת להוביל לרצח קולקטיבי, אלא יכולה להוביל לגירוש – אבל יש כאן הקצנה גם בזיהוי היהודי ובחוסר יכולתו להיחלץ ממעמדו (לא ניתן להמיר גזע, בניגוד לדת, מקום מגורים, שפה, תרבות).

התהליך שהילברג מתאר לא מתייחס רק ליהודים. ההבחנה החד משמעית בין לאום לדת היא עניין של הדורות האחרונים – כלומר, ביהדות, ביסודה – אין הבחנה. אדם ששייך לעם היהודי ושיש לו דת (דתו יהודית) – שייך לעם היהודי וזה חלק מהייחוד של התפיסה היהודית. לתפיסה זו יש שורשים גם בישראל – **פס"ד דניאל** למשל.

שמואל אוסוואלד רופאיין (הידוע בכינויו "האח דניאל") היה יהודי שגר בעירייה מיר, והיה מוכשר בשפות. הנאצים הזדקקו למתורגמן, והוא עמד לרשותם. במסגרת תפקידו, הוא זייף אישורים והציל כ-200 יהודים. לאחר השואה הוא התנצר, ובשנת 1951 עלה ארצה. לפי חוק השבות כל יהודי זכאי לעלות ארצה, ולפי סעיף 4 – יהודי הוא מי שהצהיר שהוא יהודי, ולאחר התיקון של החוק – מי שנולד לאם יהודייה או התגייר. רופהיינר הגיע ככומר, לאחר תיקון החוק, ודיבר יידיש עם הפקיד של משרד הפנים. הוא ביקש לעלות ארצה. הפקיד אמר לו שעלייה היא רק ליהודים, ושעל אף שהוא יהודי, הוא מתנהג כנזיר – ולכן לא עומדת לו זכות השבות. רופאיין עתר לבג"ץ. השופטים החליטו ששר הפנים צודק. השופט משה זילברג, יהודי-דתי חכם, אמר שתפקידו הוא לפרש את החוק לפי כוונת המחוקק העולה ממנו – ולא לפרש לפי ההלכה. לטענתו, כנסת ישראל לא התכוונה ליצור מעמד של נוצרים-יהודים, ואין דבר כזה בתרבות הקיימת בישראל. ישנה כאן חפיפה מוחלטת בין עם לדת – לא ייתכן שיהודי יתנצר ובכל זאת יטען שהוא חלק מעם ישראל. האח דניאל נשאר בחיפה, ולאחר 5 שנים הגיש בקשה לאזרחות, והפך לאזרח ישראלי.

ההחמרה ברדיפת האחר משקפת תהליכים היסטוריים רחבים יותר. ישנם בימי קדם מקרים של רצח שבט, אבל האידיאולוגיזציה של רצח ההמונים הגיעה מאוחר יותר.

כשאנחנו בודקים את מצב האנטישמיות בעולם, אנחנו מוצאים יחידות ממשלתיות שמתעדות אירועים אנטישמיים. ישנו פורום שעורך מדי פעם כינוסים שבדקים את רמת האנטישמיות בעולם לפי סוג הארגונים, מספר הארגונים, הקשר ביניהם וכו'. מדי פעם, אנחנו מתקשים להבדיל בין אנטישמיות לבין אנטי-ציונות וביקורת פוליטית על ישראל. ביקורת פוליטית היא לגיטימית וכך גם הביקורת האנטי-ישראלית שאומרת שישאל, לדורותיה, איומה. מי שחושב כך – לא בהכרח שונא יהודים, אבל גם לא בהכרח אוהב אותם. הרמה הגבוהה יותר היא אנטי-ציונות. מחשבה לפיה כל רעיון הקמת המדינה של היהודים בארץ ישראל הוא רעיון מופרך, חמור ופסול. למה? באמנת הייסוד של אש"ף מ-1964 נטען שהיהודים הם עדה דתית בלבד ולא לאום. כעבור פחות מעשור גולדה השיבה למנסחים ואמרה שאין עם פלשתינאי, ואם יש כזה – היא כזאת, שכן יש לה תעודה מהבריטית בה רשום שהיא אזרחית פלשתינאית.

כאשר מדובר באנטי ציונות, יש לשאול האם זו אנטישמיות. אם יהודי אנטי ציוני – קשה לטעון שהוא אנטישמי, אלא אולי מזיק לעם שלו. מי שאומר שראוי שעמים יהיו בעלי אפשרות להגדרה עצמית (שזו נגזרת מסוימת של זכויות האדם – מבחינת כבוד, תרבות וכו') – אם קיימת זכות מבחינה מוסרית להגדרה עצמית של עם, שמותר לו לומר שהוא עם (כפי שפילוסופים אמרו, "עם הוא יש תודעתית") – אז למה לעם היהודי אסור להגדיר את עצמו? לכן, בעניין האנטי-ציונות (שלילת רעיון הקמת מדינת היהודים) – יש שאלה חזקה האם מדובר בפעילות אנטישמית או לא.

יש לומר, שלאחר מלחמת העולם ה-2, כשאנטישמיות החלה להיתפס כתופעה שלילית, פעולות אנטישמיות רבות נתפסו כאנטי-ציוניות – כלומר, פגיעה ביהודים שלא גרים בישראל בטענה שהם משתפים פעולה עם ישראל. מבחינת החמאס, מדובר במלחמת דת מול ישראל – והבעיה המרכזית שלו עם היהודים היא שהם כופרים באיסלאם. כלומר הסכסוך בין הדתות גלובאלי, וכאשר היהודים גם יושבים על מדינה השייכת למוסלמים – הם מוסיפים חטא על פשע.

ישנה סוגיה שהילברג לא מספיק לפתח אותה והיא סוגיית מפתח בהבנת השואה בכלל – מתי קיבל היטלר, יחד עם החוק הקרוב אליו, את ההחלטה לרצוח את היהודים? אנחנו יודעים מתי עלה הרעיון לכך, ויודעים מתי ניתנה הפקודה. בין הרעיון לפקודה נפלה החלטה. גם אם ההחלטה לא תורגמה מיידית לפקודה, די היה בזה שמקבלי ההחלטות חשבו כך, כדי לעזור לנו להבין את רדיפת היהודים. ההיסטוריה נראית אחרת מרגע קבלת ההחלטה.

הויכוח בין ההיסטוריונים, שהתחיל בשנות ה-50, לא נוגע לשאלה האם היטלר קיבל את ההחלטה ב-1930 או ב-1931, אלא ב-1920 או ב-1941 – האם זו האידיאולוגיה הבסיסית של המפלגה והמדינה הנאצית שתורגמה להוראה ב-1941? או שמדובר בהתפתחות החלטות – לא הייתה החלטה עקרונית

ביחס לרצח המונים, אלא לרדיפות קטנות ומתונות יותר יחסית, ואז קרה אחד משני דברים – או שהפעולות הראשונות לא הצליחו (למשל, גירוש היהודים) או שתחת שלטון הנאצים צמחו מליוני יהודים חדשים, במהירות שהם לא חשבו עליה קודם – בפולין וברוסיה למשל. המנגנון לא היה מוכן לטפל במליונים, כשמקביל לזה העולם הגדול לא היה מוכן לקבל יהודים.

נתייחס לשנת 1933 ואילך – שנת הירצחו של חיים ארלוזורוב. החקיקה האנטישמית של גרמניה הנאצית נעשתה בכל הרמות המשפטיות. נזכיר שהמשפט מתחלק לא רק לרוחב (לענפים שונים) אלא גם לאורך, היררכית. הנס קלזן דיבר על הפירמידה של הנורמות המשפטיות – כלומר, ככל שהמדרגה המשפטית גבוהה יותר – יש פחות טקסט, וגם כל השאר כפופות לה. **הסדר הוא:**

1. **החוקה - מעליה אין שום דבר -** למעט הקטגוריה העל-משפטית, הערכים.
2. **מתחת לחוקה ישנה חקיקה ראשית –** אותה מחוקקת הכנסת בישראל.
3. **חקיקה משנית קלאסית (תקנות שמתקין שר) –** תפקידן של התקנות הוא ביצוע החוק, וזה בדרך כלל רשום בתוכו. תוכן התקנות ומגמתן צריכים להגשים את החוקה. אם השר מוצא הזדמנות לקבוע כללים להתנהגות במדינה שחורגים ממה שהתייחס אליו החוק, בג"ץ מוסמך לאסור לו לעשות כך (למשל - פס"ד עזרא. מדובר היה בנהג מונית שהגיש עתירה והגן על עצמו באופן מבריק, וזכה – ובכך יצר נורמה לדורות בהקשר של תקנות).
- מתחת לתקנה, ישנן מדרגות נוספות:
4. **הוראות מנהליות –** השר הוא בעל מעמד פוליטי נבחר שהכנסת הביעה בו אמון – אבל יש בו גם יישות מנהלית, ברמה שהאנשים מתחתיו רשאים לקבוע הוראות מחייבות, אם הן עולות בקנה אחד עם התקנות ועם החוק. אם זה סותר את התקנות ואת החוק – אין סמכות לקבוע זאת. כל הדרגים הנמוכים והמוסמכים מחויבים לתרגם הנחיות אלו, בין אם לובשים מדים ובין אם לא. יש לובש מדים אחד לפחות, הרמטכ"ל, שמוסמך לקבוע את פקודות מטכ"ל – שנקבעות לפי חוק השיפוט הצבאי שהסמיך אותו לכך. זה הופך לחקיקת משנה, כי זה הדרג הבא אחרי החוק למרות שהוא לא שר וכפוף לשר, שכפוף להוראות הממשלה, שמחליטה לפי חוקי הכנסת.

בגרמניה הנאצית מבנה המערכת החוקית היה המבנה המערבי המודרני, כשהמטרות והתכנים שלו היו אחרים. זאת למעט הנקודה הקשורה להיטלר ומעמדו החוקתי עליהם דיברנו בשיעור הקודם.

בתוך ההיררכיה, ישנה גם פסיקה של מערכת המשפט. מערכת המשפט לא קובעת חוקים חדשים אלא מפרשת את הקיימים ומחילה אותם על העובדות המוגשות לפניה (מה שהיא קבעה כעובדות). מטרתה – קיום החוק לאור מטרות העל שלו. כאשר שופט חושב שהחוק גרוע יש לו סמכות לכתוב זאת באימרת אגב ולהמליץ לכנסת לשקול לשנות אותו, אך על השופט לאכוף את החוק ואם הוא לא מסכים על כך הוא לא יכול לשפוט במקרה הזה, והיו דברים מעולם.

המימד האנטישמי משתרע בגרמניה על פני כל הרמות – מהרמה המעין חוקתית (דבר הפיהרר) ועד הרמה הנמוכה ביותר, כאשר באמצע פסקי דין (השופטים נשבעים אמונים אישית להיטלר). היקף הצווים למיניהם בכל ארצות הכיבוש וההשפעה הוא מליוני טקסטים בשפות שונות.

בגרמניה עצמה, לפני רצח ההמונים, הונחה תשתית משפטית. הזכרנו את החוק מ-7 באפריל 1933 – החוק להחזרת הפקידות הגרמנית על כנה. כלומר, מוציאים יהודים ובלתי נאמנים אחרים משרות הפקידות ומחליפים אותם בזוטרים/באנשים חיצוניים שהיו נאצים נאמנים ב-1929-1930. החוק הזה שיקף ויכוח בין היינריך הימלר, ראש ה-SS (יחידת עילית של ה-SA) לבין ראש ה-SA ארנסט רהם – ויכוח שהוכרע על ידי רציחת רהם. הויכוח היה על המושג המהפכה הסוציאליסטית השנייה, בה חפץ רהם. רהם היה אידיאליסט וממייסדי המהפכה הנאצית - הוא טען שהנאצים מתונים מדי. לדעתו, כל עובדי הציבור צריכים להיות נאצים ותיקים – אבל הימלר אמר שאין מספיק מומחים שהיו פעילים במפלגה בכל הרמות והתחומים. בסוף הוחלט שאיב' מדינה לא יהיו בתפקידים פקידותיים.

בין חוק זה לבין חוקי נירנברג מספטמבר 1935, רוב החקיקה הרלוונטית עמדה על מדרגה של חקיקת משנה והתעסקה בעיקר בנושאים כלכליים, כשבחוקי נירנברג הוצאו היהודים מכל התפקידים הציבוריים וילדיהם הוצאו מבתי הספר. בנוסף, היו עוד איסורים. כמובן, ליהודים לא הייתה זכות לאזרחות בגרמניה עוד לפני נירנברג. את חוקי נירנברג הציג השלטון בפני היהודים כחוקים המיטיבים איתם – הטענה הייתה שההמון כועס מאוד על היהודים הלא נאמנים, וכדי לשכך את זעם ההמון וכדי שלא ייפגעו יהודים – מפרידים בין העמים – בבתי הספר, במקומות העבודה, בפארקים

הציבוריים. ב-1933 המציאו את הביטוי מעצר הגנתי – שליחת גרמני למחנה כמו דכאו כדי להגן עליו מפני הציבור שעלול לפגוע בו.

באוגוסט 1938 קובע שר הפנים בתקנות את כללי השמות החדשים – איזה שם ניתן לשאת בגרמניה. השם שגבר יהודי היה חייב לצרף לשמו (כלומר, יירשם כך מבלי רצונו או מעורבותו) הוא ישראל, והאישה היהודייה – שרה. הרעיון נוגע ל-2 רמות שונות:

1. הרמה הגלויה – השוטר יוכל לזהות את בן העם הזר והנחות בקלות, כי יש יהודים שקרוים בשמות גרמניים ואינם דומים למרכיבים של היהודים לפי האידיאולוגיה הנאצית.
2. יש כאן תהליך שיהודי גרמניה הבינו אותו באיחור – תהליך הפרדה, בידוד וסימון בדרך למשהו.

גרמניה לא הייתה דמוקרטית אז ולא הייתה בה את זכות האדם הבסיסית לחופש ההתאגדות. לכן, העובדה שסגרו ארגונים יהודים לא מדהימה – כי גם ארגונים גרמנים סגרו, שכן היה מותר לקיים למשל רק תנועת נוער אחת בגרמניה – נוער היטלר ("היטלר יוגנד").

שני ארגונים יהודיים נשארו בתוקף, ותנועות הנוער הציוניות וחווות ההכשרה החקלאיות שלהם נשארו בתוקף (גם מפני שזה מעסיק את היהודים, וגם מפני שזה עוזר ליהודים לעלות לפלשתינה). בנוסף לזה, הנאצים פיתחו את התפיסה, שהתבטאה בהקמת היודנאטים בפולין, לפיה הם צריכים אנשי קשר – לכן, אמרו ליהודים לאחד את הארגונים שלהם – וכך קמה ההתאחדות הארצית של יהודי גרמניה ב-4 ליולי 1939.

עם תחילת מלחמת העולם ה-2, רבע מיליון מהיהודים בפולין ברחו לברית המועצות מיד. ב-21 ספטמבר 1939, היום האחרון להשתלטות הצבאית על פולין (למעט המזרח שלה, שהיה ביד בריה"מ), מספר 2 ב-SS, ריינהרד היידריך, שולח איגרת בזק ("דר שנלברף"). שעות לאחר השלמת הכיבוש, הוא כותב בסיווג סודי – "יש לרכז את היהודים מישוברים קטנים בתוך הגדולים, יש למקם את הישובים המרוכזים ליד מסילות ברזל, ושיש להקים בכל מקום כזה הנהגה יהודית ביוזמה נאצית – שהיא בעצם מועצת היהודים, היודנראט". מדובר במסמך חשוב מאין כמוהו להבנת ההיסטוריה של התקופה, כולל פסקת הפתיחה – שבה מתייחסים לשלבי ביינים בלבד. כלומר, קיימת מטרה סופית וסודית, שאותה היידריך לא מפרט.

ב-23 לנובמבר מתפרסמת הוראתו של מושל פולין החדש, העו"ד היינץ פרנק, בדבר ענידת טלאי צהוב. פרנק הוא זה שאמר בנירנברג שיעברו 1000 שנים ואשמת גרמניה לא תימחק. בישיבת סגל בכיר מתועדת ב-1939 הוא אמר ששמע שמקבילו בצ'כיה כתב על עצים את שמות כל הצ'כים שהוא הוציא להורג, אבל הוא גילה שאין בפולין מספיק עצים לשם כך.

ב-23 לאוקטובר 1941 הימלר נתן את ההוראה בדבר מניעת הגירה – עד אז, הנאצים עודדו בריחת יהודים. עם זאת, ב-1941, כאשר המלחמה כבר בשלב מתקדם שלה, הנאצים אמנם מצליחים בקרב אבל המלחמה דורשת מהם המון – והמצב שבו יהודים נודדים ממקום מגוריהם מכביד עליהם. בנוסף, לא סבירה נדידתם כיוון שאף אחד לא ירצה לקלוט אותם. לכן, מפסיקים את הגירת היהודים.

ב-1938, בנאומו ברייכסטאג, אמר יוזף גבלס, שר התעמולה, שהוא פונה לאומות העולם ומזמין אותם לקחת את היהודים שהם כה דואגים להם. אם לא ייקחו אותם, שלא יבואו בטענות.

ב-1941 נעשים שני צעדים לקראת רצח המוני של יהודים – איסור הנדידה של היהודים והתחלת השימוש במשאיות הגז.

עניין תאי הגזים עוד לא הוסדר/הונהג. זה קרה רק בסוף 1941, כשרודולף הס, מפקד אושוויץ, מקבל אליו שבויים רוסים ומבחינתו זה כאב ראש מיותר, שכן המחנה שלו הוקם כמחנה עבודה ליהודים ולפולנים. מבחינתו, החזקת שבויי מלחמה היא מיותרת, ולכן הוא היה צריך למצוא להם פיתרון. לפי אחת הידיעות היה להס מחסן עם כמות מיותרת לגמרי של גז ציקלון B נגד חרקים. הימלר אמר שיש לחבר בין שני האגפים – המחסנים והשבויים. הם רוקנו מיכלי גז בתוך בקתות בהם היו שבויים רוסים – והוא סיפר על כך בגאווה להימלר. באוגוסט 1941 הימלר כבר אמר באופן כללי שחיסול בגז נראה כעונה על בעיות מסוימות של הנאצים – למשל, החיילים שלהם מתרגלים לאלימות ולכן כדי להפריד בין הנפש של החיילים לבין הפשע, יש לבצע את הפשע בתוך חדר סגור ולהכריח יהודים לפנות את הגופות. רעיון מערכת תאי הגזים עוד לא היה בראשו, אבל התפתח אצלו

בהדרגה תוך כמה שבועות. בתקופה הזאת, הימלר ביקר באושוויץ ואמר להס שבעקבות יוזמתו הוא יהיה מפקד היחידה המרכזית לחיסול היהודים ואושוויץ תהיה המקום המרכזי לחיסול יהודים.

את ההוראה לחסל את היהודים נתן היטלר לסגל הקרוב שלו ב-24 פברואר/13 במרץ 1941.

היהודים בגרמניה עצמה - המנהיג הבולט ביותר של יהודי גרמניה, **הרב ליאו בק**, קרא את החקיקה החדשה ב-1936 לגבי שינוי סדרי הצבא הנאצי (וורמאכט). הסדרים הללו קבעו בין היתר שיהודים אינם רשאים לשרת בצבא הנאצי. הרב בק לא ראה זאת בתור פטור משירות אלא בתור פגיעה בזכות – הוא הבין שמעמדם של היהודים בגרמניה לא יהיה כפי שהיה. הוא כתב מכתב נעלב מאוד לורנר פון בלומברג, שר המלחמה הנאצי, ומחה על הפגיעה בזכות היהודים. **בק לא הבין שהיה מדובר בצעד שהוא חלק מתוך משהו**. בק נשלח למחנה ריכוז ונרצח שם (לא בגלל המכתב) אייכמן שהכיר אותו מתוך המשא ומתן עם ראשי הקהילה, ביקר אותו במחנה – בק ניגש אל אייכמן ואמר לו "טוב לראותך, נעשיתה טעות ונשלחתי למחנה כפושע". אייכמן בתגובה שאל את מפקד המחנה כיצד בק עדיין חי.

שואה ומשפט שיעור 6 29.03.16

מלחמת העולם ה-2 במשפט הבינלאומי

נדגיש שני שלבים בהיסטוריה בהקשר לרצח העם והשואה:

1. הקמת בית הדין הצבאי הבינ"ל שלפניו עמדו לדין ראשי גרמניה הנאצית במשפטי נירנברג -

בית משפט זה לא פעל לפי חוק של מדינה כלשהי, ויש להניח שניציגי המדינות השונות שחברו כדי להקים את בית המשפט פעלו לפי חוקי מדינותיהם – כלומר, כל אחד קיבל הוראה ממדינתו לבצע מעשה שמתאים לחוקיה. מדובר בעניין שבין השליח לשולח וזה לא קשור ישירות למשב"ל. המסמך שהיה הבסיס להקמת בית הדין היה אמנת לונדון מ-1945, שבמובנים מסוימים במשב"ל היא ושכמותה הם תחליף לחוק. יש להבדיל בין השאלה מה קורה מהרגע שבו ההסכם נכנס לתוקף לבין השאלה האם מי שחתם עליו נהג לפי הדין של המדינה שלו, מה שפחות מעניין את המדינה השנייה.

2. האמנה שיזם האו"ם ושאושרה ב-9 בדצמבר 1948 – נעמיק בה מאוחר יותר.

נאפיין תחילה את המשב"ל כענף מיוחד של המשפט. ניתן להגדיר את המשפט כמתחלק לכמה חלוקות – משפט פלילי/אזרחי, פרטי/ציבורי וכו'. חלוקה אחת היא משפט מדינתי מול משפט בינלאומי – המאפיין יחסים בין מדינות. ההסדרה של היחסים בין מדינות יכולה להיות בילטרלית, דרך ארגון בינלאומי או דרך מו"מ ישיר בין מדינות.

יסודות המשפט הבינלאומי

יסוד ראשון - יסוד ההסכמיות.

יסוד זה הוא לא פטנט בינלאומי – אנחנו חיים על פי הסכמים בתוך המדינות ובוודאי בדמוקרטיאות, במשך כל ימות השנה – בינינו לבין האוניברסיטה, או בתחומים רבים נוספים. כלומר, לכאורה, המשב"ל לא מחדש דבר – אבל זאת טעות מפני שבתוך המדינה הנחת היסוד היא שישנו משפט חוקתי וחוק של הרשות המחוקקת, והסכמים עומדים בתוקף על פי החוק – כדי לדעת אם הסכם תקף, פונים לחוק – בישראל, מקור הנוסח של החוק הוא המשפט המערב-גרמני המודרני – והחוק הרלוונטי הוא חוק החוזים מ-1953. ישנם חוקים רבים בישראל ומחוצה לה שמסדירים הסכמים שנערכים בתחום מסוים – ואז אומרים שישנם עקרונות כלליים של ההסכם וכל מה שמיוחד/חריג בתחום הזה, מוסדר בחוק נוסף. חוק החוזים מקיף את כל ההסכמים למעט חריגים שנקבעו במפורש, ויכולים להיקבע גם בחוק עצמו.

במשב"ל אין חוק לפיו ההסכמים בתוקף – אין רשות מחוקקת בינלאומית (נזכיר שבתוך המדינה השולחת את השגריר לחתום על ההסכם ישנם חוקים שמסדירים את סמכותו – לחתום על הסכמים באופן כללי וגם על הסכם מסוים – הנחת היסוד היא שאסור שההסכם שהוא חותם עליו יסתור את החוקים של המדינה ששלחה אותו – אבל זה לא נוגע לשאר האומות). בין האומות, ההסכם הוא נקודת המוצא.

יסוד שני – המנהגיות.

כאן מדובר בעיקר בתחום שלא מכוסה באמצעות חוזה כתוב – בין אם כי לא חשבו עליו ובין אם כי החוזה האחרון שנכתב נחתם לפני 200 שנה – והתרחשו שינויים רבים בשטח, לכן אי אפשר לקיים את החוזה הישן המדובר. במישור הבינלאומי, ישנם הסכמים רבים שנחתמו בין מדינות ואיש לא טרם לבטל אותם – מדי פעם, אחד הצדדים כבר לא קיים כמדינה. לכן, לעיתים קרובות, כדי לדעת מה הדין במשפט הבינלאומי פונים למנהג – שואלים איך המדינות מתנהגות בפועל.

במשפט הדמוקרטי בעיקר קיים יסוד רלוונטי של ציפיות (מהמילה לצפות) – כי המשפט נועד לכוון התנהגות. אם אדם לא יכול לשפוט את המשמעות וההשלכות של התנהגותו, איך נכון את התנהגותו דרך המשפט? לא ניתן לקבוע עקרונות חוקתיים רטוראקטיביים כי רוצים שאדם יידע להתנהג באופן חוקי. זה נכון בלשון הפלילי והאזרחי – כשאדם חותם על חוזה הוא אמור לדעת מה לצפות לגבי התנהגות הצד השני ועל פי זה לחתום ולתכנן את צעדיו.

המנהגיות היא כלי להשגת יציבות – לא רק כדי שהמשפטן ייתן תשובה, אלא מפני שכאשר משפטן נתן עצה למנהיג – הוא יאמר לו ליזום שינוי והסכם חדש, אך עד, למרות שאין הסכם, יש מציאות ופרקטיקה – ראייה כיצד מתנהג העולם.

יסוד שלישי – היותם של הכללים הבינלאומיים בני קליטה בתוך המשפט המדינתי.

הנושא כאן הוא לגבי תוכן ההסכם – אם חותמים עם מדינה זרה על הסכם כלכלי למשל, ואז מסתבר שבאחת המדינות שחתמו יש תקנה שאסור לייבא אליה סחורות מהסוג עליו נחתם, בגלל חוק בענף מלפני 60 שנה. ישנם שתי דרכי פעולה בסיטואציה הזאת:

1. ביטול התקנות הישנות באופן שיעלה בקנה אחד עם ההסכם החדש - יכול להיות שבעת חתימת ההסכם, החותמים לא ידעו על כך – ולכן עליהם להתאים את המשפט המקומי למגמה הבינלאומית של הממשלה, שהיא אולי זאת שאישרה את ההסכם החדש.
2. להכניס להסכם מראש שההסכם חייב להעלות בקנה אחד עם חוקי המדינות והחלק שאינו עולה בקנה אחד איתם בטל – אנחנו מדברים על כך שמצב משפטי קיים מקשה/מונע ביצוע הסכם באופן חוקי. יכול להיות שאדם פונה לבית המשפט ויטען שהתקנה משנות ה-60 חלה על המקרה הזה ולכן לא הייתה סמכות לחתום על ההסכם – אם בית המשפט לא יקבל את עמדת המדינה, על המדינה יהיה לשנות את המצב המשפטי הפנימי שלה.

היותו של כלל בינלאומי בר קליטה לא נוגע רק להסכם חדש – הוא קשור גם לשאלה למה מתחייבת מדינה כאשר היא חותמת על הסכם. למשל, כאשר ישראל הצטרפה להצהרה בדבר זכויות האדם ב-10 לדצמבר 1948, האם כתוצאה מכך השתנה המשפט הפנימי בישראל? אפשר לומר שלא. ישראלי יכול למצוא אחד מהדברים הכתובים בהצהרת זכויות האדם – ולשאול מדוע אין זאת בחוק הישראלי. כמדינה רצינית, ישראל צריכה לשאול כיצד היא מתאימה את המשפט הפנימי להסכם עליו היא חתמה כלפי חוץ – אם זה לא עניין של יחסי ציבור ופרסום, אלא באמת יש השתכנונות בתוכן ההסכם, המשפט הפנימי צריך לעלות בקנה אחד עם ההסכם החיצוני שנחתם.

בעניין הזה צריך להגיד שהגוף שהתעסק משפטי עם השאלה הזאת יותר מכל גוף בישראל – הוא צה"ל. בהקשר של השטחים המוחזקים על ידי מ-1967. הוא התעסק בשאלה באיזו מידה ישראל נוהגת על פי המשב"ל כשהאינטרס המידי נוגע לאפשרות שחיילים שלנו יעמדו למשפט בארץ אחרת, מכיוון שהארץ הזאת התחייבה להסכם שאחד החיילים הפר. אנחנו חתמנו על כך מרצון, מכיוון שמדובר בלקח הבינלאומי מהשואה. האיזון בין ריבונות (בהקשר הזה, לעשות מה שאתה רוצה תחת השלטון הפנימי) וזכויות האדם (לדאוג לזכויות כל אדם ואדם) השתנה לחלוטין לאחר מלחמת העולם ה-2. אנחנו היינו אלו שאמרנו לעולם שלא צריך לכבד ריבונות אלא להציל נפגעים במדינות שפוגעות בזכויות אדם. כיום אנחנו נמצאים במקום בו מאשימים אותנו על פי העיקרון שלנו – אומרים לנו שמכבדים את הריבונות שלנו (יותר נכון, את השלטון שלנו) אבל אם נפגע בזכויות אדם – יהיה להם מה להגיד, אפילו במחיר אישי כנגד חיילים שעברו על החוק. במקרה הזה, העמדה של מדינת ישראל השתנתה באופן קיצוני ובינלאומי לא רק מבחינת אי רדיפה אישית נגד חיילים, אלא שישראל מדברת אחרת לגבי המאזן בין ריבונות וזכויות. אנחנו מעלים על נס את עיקרון הריבונות – אנחנו טוענים שאנחנו לא מעוניינים בעצות לגבי ענייני פנים שלנו, ולכן אנחנו רוצים לקבל החלטות בעצמינו לגבינו. המציאות שלנו, על מורכבותה, היא של הגנה עצמית.

היסוד הרביעי והאחרון – הדדיות.

אם אין חוק בינלאומי, מה הסנקציה? התשובה הבסיסית ולא היחידה במשפט הבינלאומי היא שהסנקציה היא הדדיות – הפרתה הסכם כלפי, אפר הסכם כלפיך. מותר לפי עקרונות דיני החוזים בדמוקרטיה המודרנית להעמיד בספק את תוקף הביטוי השלילי הפרה במקרה הזה – ניתן לומר שמה שנראה הפרה בעיני הצד המגיב – היא זכותו. דוגמא פשוטה ומדינתית – חוק החוזים: תרופות בשל הפרת חוזה – שם מדובר על זה שרשאי אדם שמתקשר בחוזה ושסובל מהפרה, שלא לקיים חלק ממחויבותיו כלפי הצד המפר.

הדברים נכונים עוד יותר לגבי המשב"ל כי לרשות המדינות הקשורות במשב"ל אין דרכים אחרות – אין משטרה ובית משפט – בית המשפט העליון בהאג עוסק במקרים מיוחדים והוא לא בעל סמכות הדומה לבית משפט מחוזי בישראל למשל.

כאשר מדינה מגלה שהסכם בינה לבין מדינה אחרת הופר כלפיה, נשאר לה למצוא דרך (מתונה/מידתית) שלא לבצע את ההסכם מצידה. יכול להיות שהמדינה הזאת תפעל אפילו דרך הסכמים אחרים – וייתכן שגם שם היא תוכל לעכב את הביצוע/למנוע אותו מצידה כסנקציה מול ההפרה של ההסכם הראשון.

תהליך מעניין שמלחמת העולם ה-2 הייתה לו נקודת מפנה נוגע ל-2 היבטים של מושג המלחמה במשפט הבינלאומי, שהוא כמובן מושג מרכזי:

1. קשור לשאלה האם מלחמה היא פעולה מותרת ובאיזה מידה?
2. קשור לשאלה האם מוטלות על צד למלחמה מגבלות חוקיות מבחינת המשב"ל?

התהליך הבינלאומי היה תהליך שבו מדינות, כדי להגן על עצמן בעיקר, קיבלו על עצמן מגבלות מבחינת האמצעים והיעדים שניתן לכלול במסגרת המלחמה.

נקודת המוצא הייתה זו שהשליטים הרודניים, עד לפני 150-200 שנה שבה כולם היו רודנים, ראו את הסמכות לפתוח במלחמה ללא כל גבול כסמכות מיוחדת שלהם. כלומר, אם מדובר במלך – החלטתו לכבוש אזור מסוים וההרג שהוא משית עליו יכולים להיות מוחלטים ואין שום מגבלה חוקית שמחייבת אותו אלא אם הוא מתקשר, משיקולי חולשה/חזון, בהסכם מסוים עם מלך אחר. **ההנחה הייתה שהסמכות לפתוח במלחמה היא של המלך והיא בלתי מוגבלת.**

ב1868, ברוסיה, נפגשו נציגיהם של מדינות אחדות וניסחו את **הצהרת סנט פטרבורג** (הצהרה היא מסמך חלשה מאמנה, אבל זו הייתה התחלה). בהצהרה הזאת, אליה הצטרפו מדינות נוספות בהמשך, הוטלו מגבלות על זכותן של מדינות לנקוט אמצעים שונים במסגרת המלחמה. הדגש הושם בתחום שכמובן שינה את פניו במשך 150 השנים הללו – איסור על שימוש בנשק אכזרי – אותו נשק שמעבר לכך שהוא קוטל את האדם בצד השני, גורם לו טרם מותו או לאחרים שנפצעו ממנו סבל שאיננו קשור ישירות למטרות המלחמה, ונחשב בלתי אנושי, בעיני המדינות שחתמו על ההסכם. יש לומר שהצהרה זאת תרמה לנו בעיקר נקודת מוצא וקו מחשבה – אין בה פתרונות מעשיים רבים.

בעקבות נקודת המוצא הזאת, עוד מהמאה ה-19 **בועידת האג הראשונה ב1889** – נאסר על שימוש בגז, שהיה אז המילה האחרונה של הטכנולוגיה, למטרות לחימה. הרבה מדינות שחתמו על ההסכם לא כיבדו אותו בתירוצים משפטיים שונים. אויבותיה של גרמניה במלחמת העולם ה-1 השתמשו בנשק כימי. אחד האנשים שנפצעו מהשימוש הבריטי בנשק ואיבד את ראייתו במלחמה היה אדולף היטלר.

עם זאת, הרעיון לפיו מדינה תאמר שהיא מוותרת על זכותה לשימוש בנשק הוא בהחלט התפתחות חשובה. אם נחזור אחורה לעיתונות משנות ה-60 של המאה ה-20 נראה שהעולם הגיב לשימוש של מצרים בנשק כימי בתימן על ידי סנקציות שהוטלו על מצרים וסירוב לחתום איתה על הסכמים כלכליים שנבעו מכך שהיא התקשרה בהסכם הזה והפרה אותו. אנחנו רואים שניתנו כאן שיניים להסכם.

ב1907 נכתבו תקנות האג שעוסקות בין השאר במעמד המדינה הנייטרלית. המלכים של המאות הקודמות היו כועסים על כך – כי זה לא עניינו של אף אחד את מי ומה כבשתי. מעמד המדינה הנייטרלית הוסדר באופן התחלתי ב1907.

אמנת האג מאחדת את המסמכים הקודמים – בועידת ז'נבה ב1925. **ב1949** נעשה הצעד הגדול האחרון – נחתמו ארבעה **אמנות ז'נבה שמחלקות את סוגיית דיני המלחמה לכמה הקשרים שונים:**

1. חיילים פצועים/חולים ביבשה
2. חיילים פצועים/חולים בים
3. שבויי מלחמה
4. אזרחים שעלולים להיפגע תוך כדי מלחמה.

חלק מההתפתחות שהייתה מאוחרת יותר מאמנות ז'נבה, הייתה נגועה בפוליטיזציה מובהקת – האמנות הללו לא הבחינו בין מערב, מזרח וגושים אחרים בעולם. עם זאת, אפשר למצוא טביעות אצבעות של קואליציות פוליטיות שונות בהסכמים מאוחרים יותר.

למשל, נזכיר את **אמנת רומא** המפורסמת ב-1998, שישראל וארה"ב סיכמו לא להצטרף אליה, על אף שכל אירופה כן הצטרפה, וזה מצב די נדיר. הבעיה באמנה הזאת היא שהמושג טרור, שהוא מושג מפתח באמנה, מוגדר באופן שהמשפטים ראו אותו דיפוזי באופן לא סביר - המאיום יכול להכניס כל דבר תחת כותרת זאת, כל שימוש בכוח - ישראל חרדה למעמדה על רקע זה שבהתנהגותה בשטחים היא מפעילה כוח, שכן היא רואה עצמה כקורבן טרור - יכול להיות שפעולתיה באמצעות צה"ל, שחוקית לפי חוקינו, תוגדר כטרור על פי אמנה שאנחנו מצטרפים אליה.

החלת עקרונות המשפט הבינלאומי על תקופת 1918-1945

כאשר אנחנו מנסים להחיל עקרונות אלו על התקופה שבין 1918-1945, אנחנו מגלים קודם כל שהנאצים צעדו צעד אחר צעד במישור הבינלאומי. כלומר, **רמת ההפרה של הדין הבינלאומי מבחינתם הייתה הדרגתית**. ההסכם בינלאומי של ורסאי מ-1919, לדעת משפטי היטלר (ולא רק לדעתם), היה מסוג ההסכמים שחובת כיבודם קטנה. כלומר, המגמות הנאציות בקשר להסכם ורסאי היו מבוססות על אפליה מסוימת.

בחוק שלנו, כשיקוף של עיקרון בינלאומי, יש את סעיף 18 בחוק החוזים שמדבר על מצב של עושה – מצב בו צד אחד להסכם לכאורה מנצל את מצוקתו/חוסר ניסיונו של הצד השני – מצב בו ייתכן שבית המשפט ייקבע שההסכם שנכרת ביניהם לא תקף כלל. יכול להיות שבארצנו ינצל צד אחד את חוסר ידיעת העברית של הצד השני, את חוסר ההבנה במשפט (מחסור בעורך דין של הצד השני) או מצוקה באמצעי קיום, שהוא לא יקבל מהצד השני אם לא יחתום על ההסכם. הסעיף הזה מתייחס למקרים קיצוניים מאוד משום שהנחת היסוד היא שיש לאדם זכות לחופש החוזים, ומצד שני ובהמשך לכך, לפי העיקרון הרומי – הסכמים יש לכבד. יש איזשהי יציבות בהקשר הזה. חתמת שילמת, אלא אם כן הגיעה לפני בית המשפט הוכחה ברורה לגמרי לעניין העושה.

הסכם ורסאי נחתם תחת סוג של עושה (לא רק הוא אלא כל הסכם שנחתם בהיסטוריה בין מנצחים למנוצחים, אשר פועל לטובת המנצחים) – המנצח תמיד מנצל את מצבו כמנצח – בעניין שטח, גבולות, כלכלה. ארה"ב וצרפת השתדלו להקשות על גרמניה במכוון, לשלב בהסכם סעיפים שהם בעצמם הבינו שלא ניתנים לביצוע – ולהשפיל את גרמניה, מתוך הנחה שכל הסנקציות המצטברות יימנעו ממנה לחזור לנקודת המוצא שלה כיוזמת של מלחמה בינלאומית. בסופו של דבר, התוצאה הייתה הפוכה. עובדת ניצול הניצחון בורסאי הייתה חזקה מתמיד בהיסטוריה המודרנית.

הקנסות שהוטלו על גרמניה לא היו על פי הישג ידה, הותר לה להקים צבא של 100 אלף חיילים (קצת יותר מחצי צה"ל), הוגבל מספר הקצינים אותם היא תוכל למנות ועוד – כלומר, הרבה מעבר לנושאי גאוגרפיה. **ההתערבות הבוטה הזאת הייתה מכוונת**.

כשהיטלר עולה לשלטון ב-1933, הוא מתכנן את צעדיו הבינלאומיים בצורה כזאת שהוא יפר את הסכם ורסאי בטענות שהוא הזכיר, אך יעשה זאת באופן הדרגתי וחלקי, יבדוק את תגובת העולם ואז יידע איך להתקדם.

בתוך העולם הדמוקרטי קיים מושג רלוונטי – עוולת גרם (גרימת) הפרת חוזה. כלומר, מדינה אחת פונה לאחרת ואומרת שעל אף שיש לה הסכם עם מדינה שלישית, היא מוזמנת להצטרף אליה תמורת תמורה מסוימת. המקרה הדרמטי הוא הסכם מינכן ב-1938 – המדינה הנפגעת הייתה צ'כוסלובקיה שלא יכלה להגן על עצמה וביטחונה היה מותנה בזה שיפעלו הסכמי ההגנה הקודמים בינה לבין בריטניה וצרפת.

ב-1936 התחילה הפרה ישירה מצד גרמניה של הסכמי ורסאי – בשתי דרכים שונות:

- 1. דרכי עורמה - דרך עורמה אחת פעלה נגד ההגבלה על מינוי הקצינים.** הוחלט להעניק לחיילים דרגה של נג"ד בכיר והוא יקבל בכתב מהרמטכ"ל סמכויות של קצין.
- 2. באופן ישיר -** דוגמה בולטת להפרה ישירה הייתה כניסת כוחותיה של גרמניה ב-1936 לאלזס ולורייין. הכניסות שנכנסו לשם היו מתונים, וזאת על מנת לבדוק אם יופנו טענות משפטיות רלוונטיות לאזורים האלו, ואחר כך ניתן יהיה להחליט איך התקדם.

הסכם ריבנטרופ-מולוטוב (1939) – ההסכם לא הפר באופן ישיר מחויבויות כלפי מדינות אחרות

חוץ ממעמדן של הארצות שנכבשו באופן ישיר. כלומר, לא דובר עדיין על הפעולה שנקראת כיום מלחמת העולם – הפעולה הייתה כיבוש של פולין כשברית המועצות שותפה לתהליך ומשתלטת על המזרח. ב-1941, הנאצים פולשים לבריה"מ ומפרים את ההסכם.

ברית המועצות וגרמניה משתלטות על 3 מדינות נוספות שמסיבות של בידוד בינלאומי מיעטו להתקשר בהסכמים – ליטא, לטביה ואסטוניה. המלחמה מתחילה ב-1 בספטמבר 1939 אבל היא הופכת לעולמית רק כעבור 48 שעות, כשבריתניה וצרפת מכריזות מלחמה נגד גרמניה במחאה על כיבוש פולין.

הסכם ריבנטרופ-מולוטוב התחלק ל-2:

1. אי התקפה
2. חלוקת השטח

המימד ההסכמי מילא חלק קטן אך נוכח בהשתלטות על מדינות נוספות – על חלק ממדינות מערב אירופה וצפונה בשנת 1940 ועל הבלקן בשנת 1941. כלומר, חלק מההתקדמות הנאצית נעשתה במסגרת הסכם מסוים – השאלה כאן היא האם מי שהתקשר בהסכם היה מוסמך לזה מבחינת מדינתו. שאלה נוספת שעולה מכאן היא במסגרת איזו מדינה? המדינה של וישי למשל, או המדינה של צרפת ב-1939?

כאשר מדובר על המימד השני – לא תוכן המלחמה, אלא עצם עריכתה – בעקבות מלחמת העולם ה-2 הובהר העניין במשפט הבינלאומי שקיימת חזקה בדבר פליליות המלחמות. הנחת היסוד היא שגם כשאדם לובש בגדים צבעוניים עם דרגות, ירי מצידו באנשים אחרים, במדינתו או במדינה אחרת, הוא לכאורה עבירה. הוא/הארגון ששלח אותו צריכים להראות שהפעולה כשרה. כלומר, יש כאן שינוי מלא – בעוד שמלכתחילה לא ניתן היה להראות משפטית שהמלחמה יכולה להיראות אסורה, כי המלך אישר וסמכותו מוחלטת, כאן מדובר בהנחה הפוכה – ההנחה היא שמלחמה פסולה ויש להראות שהיא כשרה.

הטיעון ההומניסטי והדמוקרטי הבסיסי שעובר הרחבה בבואו למשפט הבינלאומי הוא טיעון ההגנה העצמית – שהוא שם מקוצר, משום שלאדם יש זכות משנה להגן על כל זכות ראשית שלו. הזכות להגנה עצמית היא לא עוד זכות אדם, אלא שיטה לשמירה על זכות אדם ראשית. אנחנו בעצם עוסקים גם בשפת היום-יום בזכות להגנה עצמית על הזכות לחיים.

לפי המשפט הבינלאומי המודרני, מדינה רשאית לפעול בכח ולפתוח במלחמה לצורך אחד הגנה על אחד משלושה המימדים הבאים:

1. הגנה על חיי תושביה (לא אזרחיה, אלא תושביה) – היבט הומניסטי מובהק.
2. שמירה על עצם הישרדותו של השלטון והמסגרת השלטונית של המדינה.
3. שמירה על שטח המדינה.

כלומר, על פי המשב"ל, ריבונות נפגעת גם כאשר שטח מצומצם עובר בכח הזרוע למדינה מצומצמת – גם אם איש לא נהרג והשטח נשאר אותו דבר.

עקרונות ההגנה העצמית הממלכתית והבינלאומית – מסמך מעניין של האו"ם שהוא בגדר הסכם בינלאומי ונכנס באופן חלקי אף למגילת האו"ם (החוקה של האו"ם, שכל המצטרף לגוף מקבל על עצמו את המסמך). במידה ומדינה טוענת שתקפו/סיכנו אותה, ולכן היא מפעילה כח, כדי לבדוק האם הפעלת הכח הייתה מוצדקת יש לבחון מספר דברים:

1. אם הפעלת הכוח הייתה מיידית. כלומר, אם תקפו אותי לפני שנתיים, ההתקפה נגמרה מזמן, והחלטתי להתגונן עכשיו – הפעלת הכח אינה מוצדקת.
2. היעדר אמצעים אחרים ולא קטלניים לתגובה.
3. מידתיות – נסיבות הפעלת הכח בפועל משתנות, והדרישה היא שהמדינה תפעיל את הכח המזערי שיאפשר לה להתמודד עם הסיכון. ההסתייגות היא שכאשר מדובר לא במנהיג שיושב בלשכת הנשיא ומקבל החלטה (שגם עליה יש לחץ נפשי/ציבורי, אי וודאות וכו'), אלא איש

הביצוע בשטח – יכולתו למדוד את הכוח קשה ומסובכת. כאשר נכנסים לפסיקה במדינות דמוקרטיות ובבתי דין צבאיים מגלים שמידתיות היא שיקול מפתח – מה החייל הסביר יכול לשיקול בזמן אמת. אחת ההגנות מפני הרשעה בפלילים היא הגנה של טעות בעובדה – כלומר, אם בתנאים של מתח ביטחוני/טרור, נדמה לחייל שמכוונים אליו אקדח והוא יורה במכוון האקדח – ואז מסתבר שבכלל האדם החזיק מקדחה והוא לא התכוון לפגוע בחייל – במקרה כזה, החייל יקבל את גיבוי החוק – לא מכיוון שההרג היה מוצדק כשלעצמו ולמדינה היה עניין במות החף מפשע, אלא מכיוון שהטעות בעובדה בזמן אמת מגנה על החייל ועליו לפעול לפי מה שידוע לו. זה נכון גם לגבי עבירות אחרות וגם לגבי אזרחים.

לפי דרישות החוק, טעות בעובדה צריכה להיות כנה וסבירה:

א. כנה – כלומר שבזמן אמת אכן כך נראו פני הדברים.

ב. סבירה – כלומר שאדם סביר יכול היה לטעות באותה סיטואציה.

4. מימד של הגנה עצמית מורחבת – השאלה באילו מצבים יש רשות למדינה לפעול לטובת מדינה אחרת שהיא המותקפת. באופן כללי, בריתות כאלו מוכרות על ידי המשב"ל. כלומר, אצלנו למשל מדברים שנים רבות על ברית אסטרטגית בין ישראל לארה"ב. במובן הזה, אנחנו שואלים – אם נותקף, האם ארה"ב תגן עלינו? ההגנה לא בהכרח ישירה – אלא משתמעת, כמו נשק/כסף/חיילים. ראשי ממשלה אחדים בישראל טענו במשך שנים ארוכות שהעוצמה שיש לישראל מבחינה פוליטית בארה"ב מקורה בין היתר בכך שישראל שוללת על הסף את האפשרות שחיילים אמריקאים ישלחו להילחם בעבורינו. לא ברור שכלל זה יחזיק מעמד בכל מקרה, מבחינת ישראל או מבחינת ארה"ב.

מדובר בשאלות שלקחו אותם מהמשפט החוקתי הדמוקרטי.

חלוקת העבירות של בית הדין הצבאי בנרנברג 1945-1946, היא נעשענת על המשב"ל כפי שהיה עד מלחמת העולם ה-2, כאשר מבצעים פיתוח שלו בפני בית הדין דרך פס"ד גדול. מדובר ב-3 עבירות שצריכות להיעשות כנגד כללים, אשר הם כללים הסכמיים של המשב"ל:

1. פשעים נגד השלום – פירושם פתיחה במלחמה פסולה.

2. פשעי מלחמה – בעיקר נכון לשייכם לארבעת אמנות ז'נבה של 1949 – אבל הן עוד לא היו קיימות בתקופת משפטי נירנברג. פשעי מלחמה מכונים כלפי שבויים/אזרחים.

3. פשעים נגד האנושות – הם מתייחסים לפשעים נגד אזרחים (אבל לכאורה, את זה אמרנו בקשר לפשעי מלחמה, רק שהפגיעה באזרחים כחלק מפשעי מלחמה היא חלק ממהלך מלחמתי, ופשעים נגד האנושות לא מצדיקים מהלך מלחמתי). המהלך המלחמתי נגמר – אבל מחסלים אידיאולוגית מליוני אנשים, כשהמלחמה אף הפריעה לכך, שכן היא לקחה תקציבים שכעת מוקצים להשמדת האנשים. בעולם הגדול עלתה טענה שמעשים מסוימים של בעלות הברית טעונים הגדרה כפשעי מלחמה, והתשובה הצינית הייתה "אנחנו ניצחנו". המקרה המובהק ביותר היה הפצצת והרחבת העיר דרזדן בגרמניה על ידי הבריטים. הטענה הייתה שהבליץ על לונדון התחיל קודם והם התגוננו בדרך זאת כדי לשבור את רוחה של גרמניה.

רעיון רצח העם

רצח של שבטים/לאומים/גזעים מוכר לנו משחר ההיסטוריה. מעט מאוד שמענו בהיסטוריה, גם מסיבות טכניות וגם בגלל התפתחות אידיאולוגית מסוימת, על יומרות בינלאומיות – כלומר, למצוא שרידים של שבט מסוים בכל פינה בעולם ולחסלם. במקרה של המון, מבלי קשר לאמת הארכיאולוגית שלו, הוא מדבר על כל היהודים בתחום השלטון שלו – אבל **הנאצים דיברו על כל היהודים בעולם**.

במאה ה-20 התרחשו אירועים שונים של רצח המוני על בסיס אידיאולוגי, וערב השואה האירוע הידוע ביותר היה **רצח הארמנים**. מדובר היה על מיליון וחצי ארמנים שנרצחו בין 1815-1818 – הפגיעה הייתה נגד ארמנים טורקים והרצח היה של חצי מהארמנים בטורקיה. רבע מתוך החצי הזה נרצחו בפוגרומים מתוכננים של הצבא בערים, ואילו היתר גורשו (משפחות וקהילות שלמות) למדבר התורכי-סורי שבו מתו מרעב ומצמא. למרות שהפגיעה בארמנים התחילה עוד לפני כן, בנובמבר 1815 ניתנה פקודה פורמאלית, כאשר דמות המפתח מאחוריה הייתה טלעת ביי, שר הפנים – שהיה מוסמך בתקופה מסוימת להורות לצבא איך לפעול.

משפטן פלילי בלארוסי-פולני, פרופסור **רפאל למקין**, גיבש ב-1933 תאוריה שרק מקצתה התייחס לעליית גרמניה – הוא הזכיר זאת כנתון רקע אקטואלי. הוא דיבר על רצח הארמנים ועל מעשי רצח אחרים, ואמר שנראה לו שהמשפט הדמוקרטי, הבינלאומי והמדינתי, צריך להתייחס לרצח המוני כזה כעבירה שונה מאשר עבירת הרצח המקובלת. הנימוק שלו לא היה זה שברצח רגיל נרצחים פחות אנשים. הוא הניח שבשני המקרים נרצחים אותה כמות אנשים – **מבצעי פעולת רצח העם מסוכנים יותר לציבור מאשר מבצעי רצח רגיל** – וזו שאלת המפתח במשפט פלילי דמוקרטי – הפסקת הפגיעה בציבור.

למקין הניח ששני סוגי הרוצחים יכלו להמשיך בהתנהגותם באין מפריע. הרוצח מהסוג ה-1, למשל ראש משפחת פשע שמעוניין במכירת סמים באזור מסוים, ולכן ירצח חברי ארגון פשע מתחרה שמתנגדים לכך ומונעים ממנו להיות הסוחר המצליח ביותר. האנשים אותם ירצח מהווים מספר מוגדר. עם זאת, האדם מהסוג השני, מבצע רצח העם, אם ימשיך בהתנהגותו באין מפריע, ירצח את כל העם/הקהילה הדתית/בני הגזע – בארץ אחת, ארצות נוספות אחדות או בכל העולם. זו רק שאלה של יכולת מבחינתו, ולכן הוא מסוכן לציבור יותר.

אין מדובר רק על רצח המוני, אלא רצח המוני של בני קבוצה מובחנת – עם/גזע/דת, מתוך מגמה כללית אותם באופן כללי. לכן, למקין הציע לקבוע בחוק, המדינתי והבינלאומי, עבירה מיוחדת שתהיה שונה מעבירת הרצח הרגילה. כאשר למקין התחיל לפתח את תורתו המונח רצח עם לא היה קיים, והוא השלים את מלאכתו בנסיבות יוצאות דופן, שכן משפחתו נספתה בשואה. לקראת סוף השואה, הוא תבע את הביטוי **ג'נוסייד (=רצח עם)**. צריך לשאול – איפה הוא ניסה למקם את השוני?

1. **הגדרה נפרדת בחוק –** אולי לא נפרדת לגמרי, אולי הגדרת משנה, אבל טקסט ספציפי.
2. **ענישה –** אותן מדינות בהן אין עונש מוות על רצח, מומלץ שתחלנה עונש מוות על עבירת רצח העם.
3. **הקשר בינלאומי –** הוא רצה אמנה שבמסגרתה המדינות תתחייבנה לתת מקום מיוחד להקשר של רצח עם, הן בהקשר החינוכי.

המונח ג'נוסייד מחבר שתי מילים משני שפות:

1. **סייד –** כמו הומסייד, רצח. מגיע מלטינית (סידה בלטינית). פירוש המילה – הרג/המתה.
2. **ג'נו/גנו –** פירוש, ביונית עתיקה, קבוצה לאומית אתנית. כלומר, יש לה גם מאפיינים פיזיים. המונח נתבע לפני 3000 לא בהקשר גזעני, אלא כאנתרופולוגיה מוקדמת.

לקראת תום מלחמת העולם ה-2, לא רק שהמושג נטבע אלא הוא הופץ ברמה בינלאומית והפך ל"להיט" בקרב משפטנים וגם בקרב מדינות – כלומר, יש תגובה למעשה שאפשר לעשות לאחר מלחמת העולם ה-2.

האו"ם החדש אימץ את הרעיון בעצמו. ב-9 בדצמבר 1949 נחתמה האמנה בדבר מניעתו והענשתו של הפשע השמדת העם. ישראל הצטרפה לאמנה וקלטה אותה (חוקה חוק בהקשר הזה).

החוק הישראלי לוקח אפשרויות נוספות מבחינה עבריינית שהוא"ם פחות עוסק בהן:

- 1. הסתה לרצח עם** - אפשר לומר באופן כללי שבמשפט הפלילי ליד כל עבירה ראשית יש עבירות נגזרות – יש את עבירת השוד, ויש את עבירת השידול לשוד – המשדל אחראי פחות מהשודד, אבל אחראי פלילית. ניתן גם לנסות לשדל – ועצם הניסיון הוא עברייני – הוא מסית. הסתה היא הניסיון לשידול. אפשר להסתכל על ניסיון לעבירה, סיוע לעבירה, קשירת קשר לעבירה – כל אלו נגזרות מהעבירה הראשית. אי עשייה היא עבירה רק אם הוגדרה חובה מסוימת בהקשר. לפי תפיסת המקין, ניתן היה לכתוב שהסתה להשמדת עם היא נגזרת של עבירת השמדת העם. עם זאת, במקרה של השמדת עם בחוק הישראלי, החוק, גם באופן סמלי וגם באופן מעשי, קובע עבירה נפרדת להסתה לרצח עם שהיא בעלת ענישה אחרת מאשר בעבירות אחרות – הדברים הוגבלו להסתה הממלכתית הנאצית שאיפשרה, בין היתר, את השואה.
 - 2. מחיקה תרבותית וערכית של עם** - היסוד הנוסף שמודגש על ידי החוק שלנו קשור לתפיסה הנאצית לפיה לא רק העם היהודי צריך להימחק באופן ביולוגי, אלא גם היהדות – מה שהפריע לנאצים ביהדות כשלעצמה הוא שמה שסתר את הכללים שלהם היה מה שאפשר לקרוא לו היסוד ההומניסטי שביהדות – שהוא ללא ספק אנטי-נאצי קיצוני. היהודים הם אנטי-נאצים פעמיים – גם מפני שרדפו אותם, ובפעם השנייה אנטי נאצים במהות הערכית של הביטוי – גם לו רדפו את הפקיסטנים, המהות הערכית היא אנטי יהודית במובהק וברמה הרחוקה ביותר מתפיסת היהודים.
- גם במקרים אחרים בהיסטוריה הישנה והחדשה, אבל בעיקר בזה, **נעשה ניסיון למחוק את התוכן הערכי והתרבותי**. למשל, בגרמניה הנאצית שרפו ספרים. לכן, החוק שלנו מתייחס למעשי מחיקת תרבות שלפעמים מהווים רצח עם במובן המושאל (לדאוג לכך שאותו עם לא יתקיים בעתיד), וגם באופן ישיר – רצח פיזי. שתי הפעולות נעשות במקביל.

שואה ומשפט שיעור 7 05.04.16

מונח רצח העם

היום ננתח את מונח הג'נוסייד כפי שהתפתח ברמה המשפטית וברמה המוסרית.

נציג את מבנה האווירה הפלילית כפי שאנחנו מכירים אותה בהתאם לעקרונות הדמוקרטיה וכפי שהם מתבטאים במשפט הישראלי, מבלי להתייחס לשינויים בפסיקה משנת 1977 עד עכשיו. חוק העונשין חוקק על פי פקודת החוק הפלילי (פח"פ) 1936, שאותה הבריטים חוקקו בשבילנו על סמך המשפט שהיה נהוג בארצות אחרות שהבריטים שלטו בהן.

חוק העונשין הוא החוק הפלילי המרכזי של מדינת ישראל. אנחנו ננסה לחבר את רעיון הג'נוסייד למבנה העבירה הפלילית כפי שנציג אותו עכשיו.

מבנה העבירה הפלילית

"ערך" – מושג על משפטי. אשר מטופל אקדמית באמצעות האתיקה, ענף מהפילוסופיה. המשפט נועד להגן על ערכים מסוימים. באופן כללי, מערכת משפט נועדה להגן בכלים משפטיים על ערכי המדינה. בהקשר של רצח/גרימת מוות, הערך הרלוונטי הוא ערך חיי האדם – שהוא חלק מתוך התפיסה המוסרית ההומניסטית.

המשפט – מתחת לערך, מגיעה זכות אדם בסיסית – מדובר בזכות יסוד, שבלי אחת מהן – המשטר הדמוקרטי לא מתקיים. זכות האדם הבסיסית הרלוונטית לעבירת הרצח היא הזכות לחיים. ערך וזכות שונים לגמרי – זכות היא סוגיה משפטית שחלה בתוך המדינה, אבל הערך קיים גם כשאין מדינה והוא קיים רק בלב המאמין בו. זכות האדם הבסיסית בחיים היא קניינו של כל אדם שנתון בשיפוט המדינה הדמוקרטית – הוא יכול להימצא בין גבולותיה או מחוצה להם, אבל בעיניה יש לו זכות לחיים אם הוא נתון למשפטה. כאשר הוא בגבולות המדינה, האדם הזה יכול להיות אזרח/תושב/מהגר, ועדיין יהיה לו מבחינתה זכות לחיים.

אחרי הזכות – **נורמה אוסרת** – ברמת החקיקה הראשית. במסגרת המשפט הפלילי, יש לפנינו הגדרת עבירה ועונש צפוי למפר. דוגמא - סעיפים 300 ו-301 לחוק העונשין – "כל הרוצח דינו מאסר עולם".

בצד, בשלב העקרוני וברמה הפלילית, יש לנו תנאים לאחריות, ואפשר להוסיף גם סייגים לאחריות – מושגים שונים.

תנאים לאחריות פלילית – באופן כללי, מבצע העבירה הוא אדם. ישנן מגבלות – גיל, מצב שכלי, מצב נפשי ורצייה (מונח שהוא חלקית ההפך מרצייה – אוטומטיזם). מבחינת המשפט הפלילי בדמוקרטיה, אדם כשיר לעמוד לדין מבחינת מצבו הנפשי אם הן בזמן ביצוע העבירה המיוחסת לו והן בזמן העמידה לדין הוא איננו חולה נפש, בדירוג הקלאסי של הפסיכולוגיה - ישנן שלוש מדרגות מבחינת בריאותו הנפשית של אדם – נורמאלי, נבוטי, פסיכוטי. לצורך האחריות הפלילית הוא יכול להיות נורמאלי או נבוטי, כאשר נבוטי לא תמיד יעמוד לדין. מהי מחלת נפש באופן שפוטר מאחריות פלילית? אותו מצב נפשי של אדם, שיש לשער שהוא מתמשך, שכתוצאה ממנו ומסיבה נפשית (ולא אחרת), הוא איננו מסוגל לזהות את המציאות כפי שרוב בני האדם מזהים אותה, או שגם אם מזהה את המציאות כפי שרוב בני האדם מזהים אותה לפי הנורמה – הוא איננו מסוגל לשלוט בתגובתו למציאות מסיבה נפשית. ייתכן שייכפה עליו טיפול/אשפוז, אבל רעיון הענישה בדמוקרטיה הוא אחר ומתייחס לרצייה – מי שאיננו יכול לבחור בין קווי התנהגות רגילים, נמצא במצב של חוסר ברירה. יכול להיות טעם של היעדר יכולת בחירה מסיבה פיזית, שבגלל אינן לאדם רצייה. פס"ד ישן וידוע של אדם שתוך כדי נהיגה פתח את חלוננו של מכוניתו, נעקץ בידי דבורה, איבד שליטה על הרכב והרג אדם – נטען שלא הייתה לו באותו הרגע אפשרות לבחור בין חלופות.

הסייגים לאחריות – החוק שלנו קורא לכך הגנות. תהא זו הגנה טובה לאדם אם:

1. טעות בעובדה – טעות שהיא כנה וסבירה. מקרה קלאסי מצה"ל – לפני שנים ארוכות חייל הרג בחור פלשתינאי בג'נין. הפלשתינאי החזיק מקדחה שחורה, החייל חשב שזה נשק וירה בו. החייל טעה טעות כנה וסבירה.
2. הגנות של צורך – אדם צריך לאזן בין שני נזקים. מצב בו אדם מפר חוק וגורם נזק, אבל עושה זאת במגמה למנוע נזק כבד יותר. מדובר בנזק על פי תפיסת החוק, ולא על פי תפיסת האדם.
3. הגנה של כורח – הכורח קשור להוראה שקיבל האדם ממי שהוא רואה בעל סמכות חוקית לתת/לדרוש התנהגות מסוימת, כל עוד ההוראה שניתנה איננה בלתי חוקית בעליל. במקרה של התנגשות בין הוראה לחוק, החוק גובר. נותן ההוראה ומקבל ההוראה מחויבים לחוק, ומקבל ההוראה מחויב לחוק יותר מאשר להוראה. לכאורה, הוראה של שוטר/מפקד מחייבת – וגם אם התוצאה של ההוראה תהיה הפרת חוק כלשהו, חזקה על מקבל ההוראה שהוא מחויב לבצע אותה, אם אינה בלתי חוקית בעליל.
4. הגנה עצמית.

לגבי כל אדם שנחשד בעבירה פלילית, בוודאי בשלב בו הוא מואשם, עלינו לבחון את כל אלו. מכיוון ש99% מהאנשים עומדים בתנאים לאחריות פלילית, ההגנה היא זאת שצריכה לומר שיש מקרה חריג ומתקיימת דרישה שמונעת אחריות פלילית. הסייגים לאחריות מורכבים יותר מהתנאים. למשל החייל בחברון – אם חשב שמנע נזק, אולי יהיה פטור מאחריות פלילית. עם זאת, אם לא עשה מה שאדם סביר היה עושה – הוא עלול להיות מורשע.

במסגרת הנורמה האוסרת שקובעת עבירה, העבירה עצמה מחולקת ל-2 יסודות:

1. "יסוד עבודתי" – מורכב מ:
 - א. התנהגות – במעשה או במחדל (אי מילוי חובה).
 - ב. נסיבות – הנסיבות אותן מגדיר החוק כחיוניות לגיבוש העבירה.
 - ג. תוצאה – בסוג מסוים של עבירות, הנקראות עבירות תוצאה. עבירות מצב הן לדוגמה נהג שנתפס נוהג ללא חגורה, לא נחקר לפי המצב הנפשי בו הוא נמצא, אלא מואשם על עצם זה שהוא בלי חגורה, וכך גם אדם שחבר בארגון פשיעה – שעצם חברותו היא עבירה.
2. "יסוד נפשי" – מורכב מ:
 - א. מודעות – הנאשם, בזמן אמת, היה מודע לנורמה האוסרת מכח חזקה חלוטה או כמעט חלוטה. כלומר, אין צורך להוכיח פוזיטיבית בבית המשפט שהאדם ידע שגניבה היא עבירה, אלא מניחים מראש שאם הוא נורמאלי הוא ידע זאת. ישנם מקרים של חיקוקים פרוצדוראליים, שבהם אי ידיעה יכולה לעזור לנאשם.
 - ישנם מספר מרכיבים למודעות:
 - האדם מודע לטיב הפיזי של התנהגותו – הייתכן אחרת אם כל התנאים/סייגים מתקיימים? נדיר, אבל ייתכן. למשל, אדם באנגליה שהלך לחנות צעצועים כדי לקנות לבנו אקדח צעצוע, ועל הדלפק היה אקדח אמיתי. האב בדק אם בנו יוכל ללחוץ על ההדק, ובטעות הרג את המוכר. במצב כזה, האיש לא ידע שהוא יורה – הוא לא מסוכן לציבור יותר ממישהו אחר כתוצאה מכך. כמובן שהוא זה שיצטרך להוכיח זאת.
 - מודעות לנסיבות הרלוונטיות – כל הגורם למותו של אדם בכוונה תחילה. איך ייתכן שלא? יכול להיות ששומר חשב שחיה מתקרבת, אבל בפועל זה היה אדם – לכן ירה. לגבי עבירת הרצח, חיוני שהמואשם ברצח יידע שלפניו אדם כדי לגבש עבירת רצח.
 - תוצאה – לשם גיבוש העבירה ואחריותו של אדם כלשהו, עליו להיות מודע לתוצאה הטבעית שצפויה לצמוח מהתנהגותו. כלומר, אם אדם דוחף אדם אחר ואין לו מושג שהאיש עבר ניתוח, וכתוצאה מהדחיפה – הנדחף מת – אולי ניתן להרשיעו בתקיפה, אבל לא בטוח שאפשר ברצח. עם זאת, הגנת הגולגולת הדקה אומרת שלא תהא זאת טענת הגנה טובה כשיטען הנאשם שמצב בריאותו של הקורבן היה חריג, ושהוא לא יכול היה לדעת שפעולה קטנה באופן יחסי תגרום תוצאה חמורה. למה הבאנו דוגמה שסותרת זאת? כי אין גבול לכך. אם נטען שזו הכותרת לאחריות הפלילית, אז כל מעשה

יכול להביא לכל תוצאה. כלומר, אם לקחתי למישהו קלמר, אבל בקלמר היה תרופה שהוא חייב כדי להמשיך לחיות – האם אני אשם במותו? בדרך כלל לא.

ב. יחס נפשי לתוצאה – אנחנו מחלקים אותו ל-2 סוגים:

- **רשלנות – היסח דעת שמלווה באי נקיטת אמצעי זהירות סבירים.** אזרח למופת שהזמין אורחים לביתו, חפר בור בגינתו, וליד הבור שם קרש שמכסה עליו כדי שאפשר יהיה לעבור את הבור. התאורה באזור לא הייתה חזקה, ולכן כיסה את הבור. בסיטואציה מסוימת, שכח לכסות את הבור – ואורח נפל לבור ומת. האם האדם אחראי למעשה? על פי סעיף 304 לחוק העונשין (גרימת מוות ברשלנות) – הוא אחראי. מבחינה פיזית, הוא נמנע מלעשות מעשה שמחובתו לעשות. כלומר, לא נקט אמצעי זהירות סבירים. הרשלנות בהקשר הזה היא מצב נפשי שאצל בני אדם מלווה באי נקיטת אמצעי זהירות סבירים, כי הוא חשב על משהו אחר.
- **מחשבה פלילית (זדון) – מדרגה גבוהה יותר במובן החומרה.** מדרגות החומרה עובדות לפי הסכנה הגדולה יותר לציבור. זה קנה מידה מכריע מכיוון שאנחנו מדברים על השקפת עולם הומניסטית ממנה נגזרת השיטה הדמוקרטית. לכן, חשוב לברר עד כמה פעולה עלולה לפגוע בבני אדם, במובן של מניעת סיפוק צרכיהם – כולל יצר החיים. המחשבה הפלילית היא סוג של יחס נפשי לתוצאה הטבעית לצמח מההתנהגות בנסיבות הרלוונטיות, יש בה שלושה דרגות בסדר יורד לפי חומרתן:
 - **כוונה – החמור ביותר.** לפי הגדרה, מדובר ברצון לגרום לתוצאה, וזו הדרגה המסוכנת מכולן. זאת משום כי הסבירות לכך שהתוצאה הפסולה תיגרם היא הגבוהה ביותר – איש שנוסע 150 קמ"ש במטרה לפגוע במישהו.
 - יש שני סוגי כוונות:
 - **כוונה רגילה**
 - **כוונה מיוחדת –** באופן כללי, מדובר בכל מה שאמרנו, בתוספת מגמה אחרת/נוספת שיש לעושה העבירה. זה יכול להחמיר את המצב, ויכול להיות שונה קצת. כיצד זה מחמיר את המצב לפעמים? אדם שחוטף אדם אחר, נאשם בעבירה של כליאת שווא. אדם שחוטף אדם אחר במטרה להמיתו – גם אם לא המית אותו בסופו של דבר, אך ניתן להוכיח שפעולותיו נועדו להמתה, כחוטף דינו חמור יותר.
- בתוך הכוונה המיוחדת, יש סוג שנקרא **כוונה תחילה** – כל מה שאמרנו מסוג הכוונה, אבל בנוסף למימוש הגדרת הכוונה, יש בה שלושה מרכיבים:
 - ✓ **הכנה –** הכין מראש את האקדח.
 - ✓ **החלטה –** קיבל החלטה להמית מישהו.
 - ✓ **היעדר קינטור סמוך –** ביצוע ההמתה לא נבע מקינטור העברייני סמוך לביצוע העבירה. אם התרחש קינטור, העבירה תיחשב להריגה.
- הריגה בכוונה תחילה כלומר שהשניים התקוטטו, ובמהלך הקטטה אחד מהם שלף סכין ודקר למוות את הראשון – מדובר בהריגה מכוונה, כלומר הסוג החמור יותר של הריגה.
- הסוג החמור ביותר – רצח, הריגה מכוונה תחילה. מדוע זה הסוג החמור מכל השאר?
- כאשר מדובר באדם שבזמן אמת שולף סכין, הוא מסוכן לציבור. עם זאת, אילו שאלנו אותו כעבור חצי שנה לדעתו על מה שקרה, קיימת סבירות לא מבוטלת שהאדם יאמר, או מפני שהתוצאה מכאיבה לו או כי הוא לא רוצה להסתבך – שהוא היה אידיוט, אבל אחריותו הפלילית במקומה עומדת.
- עם זאת, אדם שהתכוון והחליט קודם לבצע רצח – היה לו אפשרויות בקור רוח לבדוק את עצמו ולהתחרט, אך אף על פי כן קיבל את ההחלטה ואחראי באופן מוגבר לתוצאה. צריך להגיד שבין פרופסור פלר לאגרנט התפתח ויכוח בשיחות ובמאמרים (אגרנט קיבל את דעת פלר) ביחס לשאלה האם תיתכן מבחינת פקודת החוק הפלילי הכנה נפשית. אגרנט גרס שזו לא כוונת המחוקק (הכנה פירושה הכנה פיזית - חבל, סכין, אקדח וכו').
- פלר הראה את כל העבירות שבהן הורשעו אנשים, וכלי הרצח נמצא רק במקום העבירה (ולא תוכנן קודם לכן). עם זאת, ההחלטה לרצוח התקבלה

קודם לכן. פלר שאל במה האדם הזה מסוכן פחות ממי שהביא איתו את כל הרצח. מדובר באותם מצבים שבהם אפילו במשפט המנדטורי אנשים זוכו מעבירת רצח, לאחר שקיבלו החלטה לרצוח חודש קודם למעשה וזה היה ידוע לעדים. התוצאה של השתכנועות נשיא בית המשפט העליון הביאה לשינוי הפסיקה – הכנה נפשית מקובלת. מעבר, זה השפיע על סדר פעולות גמיש – אם הייתה הכנה נפשית, ניתן לראות בהכנה נפשית את ההסכמה בלב האדם בטרם קיבל את ההחלטה. החלטה נפשית כנראה קודמת להכנה פיזית.

- אדישות – מצב בו לא אכפת לאדם מהתוצאה שתקרה כתוצאה מההתנהגותו. כלומר, נוסע 150 קמ"ש לא במטרה לדרוס מישהו, אבל לא ימנע מלעשות כך.
- קלות דעת – גם היא מסוכנת לציבור יותר מרשלנות. קלות הדעת היא מצבו הנפשי של עובר העבירה, שבמסגרתו הוא איננו מעוניין לגרום לתוצאה הפלילית. כלומר, יש לו יחס נפשי שלילי כלפי התוצאה. הוא מודע לכך שזה עלול לקרות, ובכל זאת – מכיוון שהוא הרפתקן או מכל סיבה אחרת, הוא ממשיך בהתנהגות המסוכנת והפלילית, ונגרמת התוצאה האסורה. זה למשל אדם שנוסע כדי להרשים מישהי במהירות אסורה – הוא מקווה שלא ידרס איש ומתאמץ לשם כך, אך עדיין נוסע במהירות אסורה. זה לא רשלנות כי ברשלנות הוא מודע לכך בזמן אמת.

אנחנו משתמשים במרכאות בשמות היסודות, כי מבחינה משפטית לפחות, גם היסוד הנפשי הוא עובדתי – מדובר בעובדה משפטית. הפסיכולוגיה היא כלי עזר למשפט, והשופט קובע אם הייתה מחשבה פלילית או לא. ברגע שהוא קובע מדובר בעובדה משפטית. המקור למינוח הוא פסיכולוגי, כי השופט צריך לבחור בין חוות דעת של פסיכולוגים שונים, אבל מה שמחייב את המדינה היא קביעתו של השופט ולא של הפסיכולוג, לכן ברנע מציע לקרוא ליסוד העובדתי – עובדתי חיצוני, וליסוד הנפשי – עובדתי פנימי.

למקין בהקשר לכוונה תחילה – למקין אומר שישנו אדם מסוכן יותר מרוצח והוא מבצע הג'נוסייד ולו בהיקף של רצח רגילה. כלומר, שני אנשים רצחו כל אחד 10 אנשים. הראשון עשה זאת במסגרת סכסוך פלילי, השני עשה זאת מכיוון שהוא שייך לארגון/לא, אבל השקפתו המוכחת לה ניתן ביטוי, היא שצריכים לרצוח אנשים מסוג כלשהו. למקין אומר שהשני מסוכן בהרבה. במובן הפורמאלי – יש לו כוונה תחילה מהמעלה השנייה, עוד קומה ביסוד הנפשי. הקומה הנוספת ביסוד הנפשי היא שעל ידי ביצוע הרצח הוא התכוון לתרום לתוצאה נוספת, והיא הירצחם של כל האנשים מסוג כלשהו. הוא מסוכן לציבור יותר מהרוצח הרגיל. במידה שהוא לא יילכד, וימשיך בהתנהגותו לעבר מטרותיו – האדם השני עלול להביא למותם של מליונים, בעוד שאצל הראשון זה כנראה לא יקרה, ולכן השני יוצר מדרגה נוספת. הרצח, בתוספת כוונה לגרום על ידי כך לרצח של קבוצה אנושית גדולה ומובחנת, זו עבירה נוספת שהציע למקין.

השאלה אליה אנחנו מכוונים - מה היה הבסיס המשפטי לרצח היהודים ולרצח שאר האנשים בידי גרמניה הנאצית?

הבסיס המשפטי לחלק מהעמים האחרים היה סמכותו המעין חוקתית של היטלר, שהסמך אנשים/הורה לאנשים לעשות מעשים. לא היה צורך בבסיס אחר.

כשמדובר ביהודים, משקלו האידיאולוגי של הפרויקט, מעמדו במסגרת היעדים הלאומיים/ממלכתיים, והפריסה הגיאוגרפית שלו – הצריכו התייחסות מיוחדת.

יש לנו נתונים חלקיים שמצביעים כנראה לכיוון אחד. הסיבה העיקרית לחלקיות הנתונים היא שדיונים משמעותיים בגרמניה הנאצית התקיימו בעל פה ובלי פרוטוקול. עם זאת, יש לנו תכתובות כאלו ואחרות שכל הנראה משקפות גם את הדיונים הללו, שאנחנו יודעים שנערכו. השאלה שעמדה לדיון הייתה האם די בסמכות המעין חוקתית של הפיהרר כדי להניח בסיס משפטי איתן ומספיק לרצח העם היהודי בכל העולם.

משפטנים במשרד המשפטים אמרו שמדובר בנושא כה כבד עד שיש צורך להניח לו בסיס משפטי מוצק יותר, מה גם שההוראה העיקרית של היטלר ניתנה בעל פה. איפה המשפט התקין ואיפה המנהל התקין?

אותה קבוצה של אנשי משפט הצליחה לשכנע את שר המשפטים, שהיה גם שופט ודוקטור למשפטים, אוטו גאורג טירק. הוא לא נטה לכך – כנראה משום שראה בכך ברמת השירות הציבורי ושל המשמעת הכרוכה בו, ערעור מסוים על סמכותו של הפיהרר ולא נורמה בשדרות השלטון. עם זאת, הוא פתר זאת בסופו של דבר על ידי קבלת ההצעה המקורית ויצר נורמה משפטית חדשה מסוג של חוזה.

החוזה הוא בין שני משרדי ממשלה. בישראל למשל אפשר להסתכל על כך שמשרד החקלאות מוסמך למכור מכונית למשרד הפנים, ויחתמו על חוזה בין שתי הזרועות (בשניהם מדובר במדינת ישראל).

לפנינו חוזה בין משרד המשפטים לבין המשרד לביטחון הפנים הנאציים. מצד אחד, עומד היינריך הימלר, כאשר מהצד השני עומד שר המשפטים טירק, שנחשב לכלום לידו. הימלר היה ראש יחידת העילית של כוחות הביטחון האזרחיים, הלא היא ה-SS בתוך ה-SA. הוא דאג לחיסול ראשי ה-SA ולביטולו בפועל, והפך לראש מערכת הביטחון האזרחית. הוא נקט שני צעדים נוספים בקשר להגדרת מעמדו, שהכשירו את הקרקע לכך שיירש את היטלר בעתיד:

1. להקים בתוך ה-SS כוח צבאי גדול שנקרא Waffen-SS. מדובר בכוח לוחם, לו הצבא התנגד. הוא דרש וקיבל משימות מיוחדות מהיטלר.
2. קבלת מעמד מינסטריאלי ב-1939. עד אז, הוא היה מפכ"ל המשטרה המורחבת, וכעת הוא הפך גם לשר לביטחון פנים. במונחים ישראלים, הוא שלט גם על השב"כ וגם על המוסד.

טירק נענה לבקשת הימלר.

רצח היהודים, באופן המוני ומסודר, התחיל ב-23 ליוני 1941. הרצח בתאי גז, לאחר גירוש ברכבות ב-6 מחנות מוות, התחיל בחודש מרץ 1942. לפני כן הוא נעשה בעיקר באמצעות הוצאה להורג בירייה, גם במשאיות גז וגם בהנהגת תנאי חיים שאי אפשר לשרוד בהם זמן רב.

ב-18 בספטמבר 1942 נחתם בין טירק להימלר הסכם שמעביר את האחריות השיפוטית והענישתית כלפי היהודים בכל שטחי השלטון וההשפעה של גרמניה ממשרד המשפטים למשרד לביטחון פנים, בגלל האיום לביטחון המדינה שהיהודים יוצרים, הסודיות הנחוצה בעניין וכו'. מדובר היה על שלוש קבוצות – יהודים, צוענים ועובדים זרים ממזרח אירופה. ההתייחסות המקורית, גם בדיונים המוקדמים וגם במסמך, הייתה ליהודים.

ההסכם הוצג כמסמך במשפט אייכמן, והגיע למשטרה מתוך הררי החומר של משפטי נירנברג, אך לא נדון במשפט. אייכמן היה ראש המדור ליהודים במחלקה לקבוצות עוינות, באגף 4 בגסטאפו, במשרד לביטחון הרייך ב-SS. כלומר, הוא לא היה מעורב במסמך הזה.

מספר מילים מהמסמך, שסוכם על ידי טירק ואנשיו ב-18 בספטמבר 1942, במטה השדה של הימלר בנוכחות של מזכיר המדינה (תפקיד בתוך משרד המשפטים) דוקטור קורט רוטנברגר, גנרל שטרנברך וגנרל פנדר.

סעיפי המפתח בהסכם – הסגרת אלמנטים א-סוציאליים לצורך ביצוע ענישה בידי הרייכספיהרר SS, לשם השמדה. המסמך סודי ביותר. לאחר הכרעת שר המשפטים של הרייך, יוסגרו כל העצורים מסיבה בטחונית (יהודים, צוענים ופולנים השפוטים על עבירות מסוימות) – קודם כל האלמנטים הגרועים ביותר (יהודים). תימסר הודעה לפיהרר באמצעות מנכ"ל המשרד שלו.

משמעות המסמך נוגעת בעיקר לחוסר הנחת של המשפטים, שחלקם למדו משפטים, עבדו כמשפטים במדינה דמוקרטית ומרגישים שמהשוויון לא בסדר באושוויץ. הם לא בטוחים שהם יודעים מה לא בסדר, ומגיעים למסקנה שזה לא בסדר כי זה לא כתוב. קעת כשזה כתוב, הכל הפך לבסדר מבחינתם. סדר הוא חשוב כמובן לגרמנים. הסיפור הזה מתייחס לאחריות על-משפטית של אנשי המשפט – לטובת מה מעמידים את הידע? בקשר לשואה זה רלוונטי גם לכמה רופאים שהעמידו את הידע למטרות של הריגת יהודים.

כאשר מדובר על רצח הלא יהודים, נבליט מתוכם קבוצה מסוימת. אנחנו יודעים שמספר האנשים שנרצחו במסגרת הפשעים נגד האנושות שנשפטו במשפטי נירנברג היה כפול ממספר היהודים – כלומר, עוד כ-6-7 מיליונים נרצחו מקרב הצוענים ובני עמים אחרים, בעיקר על רקע של רדיפה.

אם אנחנו רואים את סך מספר האנשים שמצאו מותם עקב היוזמה הנאצית, יותר מ-60 מיליון, יש בתוכם קבוצה מעניינת במיוחד שגורלה צריך לעורר מחשבה מיוחדת ושונה בנוסף למשמעות של כלל שפיכות הדמים. אנחנו מתכוונים ל**גרמנים שנרצחו בידי גרמניה**. מדובר בארבים אזרחי גרמניה (לא בהכרח טהורים) שלא נרצחו בגלל מוצאם. **מדובר ב-5 קבוצות בתוכם:**

1. **אופוזיציה – בעניין הזה, אין שוני בין הדיקטטורה של היטלר לבין דיקטטורות אחרות.** נמצאים באופוזיציה סוציאליסטים וקומוניסטים (מחנות בעלי קירבה מסוימת) ודמוקרטים וליברלים מהימין השמרני (ראש הממשלה הראשון של מערב גרמניה, קונרד אדנאואר, נרדף בצווארו על ידי השלטון – והיה פעיל במונחים ישראלים בליכוד הגרמני. באופן יחסי לשלטון, ארגון זה נתפס כבוגדני כי הוא דגל במשטר דמוקרטי). שני יריבים פוליטיים שנרדפו באופן שווה על ידי המשטר הנאצי – אנהאואר ו-וילי ברנדט. בקטגוריה הזאת, נהרגו למעלה ממיליון אנשים.
 2. **אופוזיציה מדומה –** כלומר, מדובר באנשים שלא ידעו שהם באופוזיציה, אבל השלטון ראה בהם כאלו. ניתן להסתכל על קבוצות גדולות בתוך קבוצה זו:
 - א. ראשי ועדי עובדים – יש להם שני חסרונות:
 - נטייה להיות קרובים למחנה הסוציאליסטי, גם אם לא היו בו.
 - הם מרכזים כוח, וזה מטריד את השלטון.
 - ב. כמרים קתולים – גם פה יש תחרות מול הכנסייה. הזרם הנוצרי העיקרי בגרמניה הוא הפרוטסטנטי. בהקשר לכנסייה הקתולית, נשאל שאלה – באיזו מידה חמלה אנושית יכולה להתרגל לשנאה ואלימות כלפי קבוצות מסוימת בלבד? כלומר, שותקים לגבי חלק מהנפגעים, ומתעמרים לגבי אחרים. רש"י עסק בכך לפני 1000 שנה בצרפת. לפי דעתו, לא ניתן להפריד בין שתי הנורמות – מי שמקבל כנורמה פגיעה קיצונית בקבוצה אנושית מסוימת, צריך לקחת בחשבון את התוצאה הסבירה והיא התבטאות הנורמה גם בקרבתו.
 3. **א-סוציאליים – מדובר בקבוצה הכוללת קבוצות שונות – מובטלים כרוניים, חסרי בית, קבצנים, נוודים, אלוהוליסטים.** אפשר להכניס לסעיף זה גם את ההומוסקסואלים, שדינם היה מוות. דינם של הלהטביים היה קטן יותר מבחינה פלילית. הייתה הנחה שמוכרת מתרבויות שונות בהיסטוריה, שלגבי הלהטביים הצרה קטנה יותר כיוון שבין מתוך בחירה שלהם, או בין מתוך כפייה של השלטון – הן עדיין יכולות להתחתן ולהוליד ארים טהורים, לכן, החטא שלהן לא קיצוני.
 4. **חולים ונכים –** כאן המידע עשיר קצת יותר, במובן הזה שהמספר ידוע – קצת יותר מ-100 אלף איש מקטגוריה זאת נרצחו. מעטים מתוכם יהודים, ורובם גרמנים לכל דבר. בשלב הראשון, הם קיבלו פטור מרדיפה עקב פגיעה במלחמת העולם ה-1 לטובת גרמניה. לאחר מכן, החלו לרצוח גם אותם, כאשר הנאצים סיפקו שני נימוקים לרצח החולים והנכים:
 - א. היותם אוכלי חינם – לא צודק שמישהו אחר יעבוד, והם יהנו מפירותיו.
 - ב. השאיפה לגזע טהור ככל האפשר – טוהר הגזע נפגע כתוצאה מקיומם של אנשים כאלו בחברה.
- הגדרת חולים –** חולי נפש או חולים כרוניים שזקוקים לסיעוד.
- נכים –** כאלו שבגלל מגבלה שכלית/נפשית חייבים לחיות באופן נפרד מהחברה, או בעלי הפרות קטנות יותר – כיתות חינוך מיוחד בתוך מוסד רגיל.
- המקום העיקרי בו נעשה הדבר היה תחנת משטרה גדולה לשעבר שהוסוותה למטרה זאת – האדמאר בדרום גרמניה. המקום היה תחת אבטחה כבדה. היו תמונות של כיתות לילדים מהחינוך המיוחד שהובאו לשם ורופא משטרה הזריק להם בנזין ללב.
- היטלר שיער שהציבור יתמוך בעניין הזה מהזווית של היותם של הקורבנות אוכלי חינם, והוא לא טרח להסתיר זאת –** כלומר, זה לא פורסם בפרסומים של גרמניה הנאצית, אבל לא נעשה מאמץ להסתיר את הרצח. נעשה מאמץ להסוות את הפעולה – לשלוח להורי הילדים מכתב שבו נכתב שילדיהם נפטרו ממחלה, ואף לפעמים צורף האפר שלהם.

מספרים ש-2 גנרלים גילו, דרך הקשרים היומיומיים שלהם, את האמת על מה שמתרחש במוסדות האלו, סמוך לפרוץ מלחמת העולם ה-2. הם דיברו עם היטלר, ואמרו לו שהם יודעים את האמת ולא יסלחו על כך. התוצאה המעשית הייתה שהפרויקט ירד למחתרת. הוקמה מפקדה מחודשת בברלין ברחוב טירגרטן 4, ושם המבצע היה T4, ונעשו פעולות הסוואה כדי שמי שגילה על העניין קודם לכן, יחשוב שהוא נגמר.

5. נאצים – מאבקים בין קבוצות נאציות על עמדות כח. הסיפור המפורסם ביותר, שלא היה יחיד, והיה מיוחד בכך שנרצחו בו 1000 איש בלילה אחד – מטה ה-SA נרצח בידי אנשי יחידת העילית שלו, ה-SS, בלילה שבין ה-30 ל-31 ליולי 1934.

שואה ומשפט שיעור 8 17.05.16

פרשת קסטנר

המפגש היום עוסק בנושא הכי מהותי בקורס – לא בגלל הפרשה עצמה, שקשה לדרג אותה יחסית לאחרות במסגרת השואה, אלא בגלל הזווית המשפטית שלה שקשורה לדגשים שלנו בקורס, וחשוב מכך – ההקשר המוסרי בו אנו עוסקים – שהוא העיקר.

ישראל קסטנר נולד ב-14.7.1906 בעיר קלוז', מחוז גבול בין רומניה להונגריה שעד 1918 היה מחוז של האימפריה האוסטרו-הונגרית, עד 1940 עיר של רומניה, וכשהצבא הנאצי נכנס להונגריה, קלוז' הפכה לעיר הונגרית שוב.

קסטנר לא דיבר יידיש, כמו רוב יהודי האזור, אבל דיבר, הרצה וכתב בהונגרית, רומנית, גרמנית, עברית ואנגלית. הוא היה דוקטור למשפטים, עיתונאי, פעיל ציוני ומתכנן עלייה ארצה. עד 1940 הוא שימש כמזכיר הסיעה היהודית בבית הנבחרים ברומניה. היה בעל קשרים עם שרים והשיג הישגים לקהילה היהודית. ב-1940 הוא היה חלק מהונגריה בגלל ההשתלטות הישירה של הנאצים עליה.

חוקי אפליה

לפני הסיפוח שההשראה לו הגיע מברלין, בהונגריה היו 450 אלף יהודים (פי 1.5 מצרפת). אחרי הסיפוח, לפי המרשם הרשמי והממלכתי (כולל יהודים מומרים) – 825 אלף יהודים, הקהילה היהודית ה-3 בגודלה תחת שלטון הנאצים ובעלי בריתם, אחרי פולין ומערב בריה"מ.

יהודי הונגריה התחלקו למספר קהילות:

- 1. ניאולוגים - יותר מחצי מיהודי הקהילה.** הם מתנגדים להשוואה לרפורמים, אבל סוציולוגית הם רפורמים. אלו הם יהודים שמתגוררים באותו מקום ורוצים להמשיך בכך דורות קדימה (להשתלב בחברה), הם חלק מהעשירונים העליונים השכלתית וכלכלית, ממלאים תפקידים בצבא ובאקדמיה, וחיים חיים יהודים ליברליים אינטנסיביים – בית הכנסת הוא מרכז קהילתי. בתי הכנסת שלהם מפוארים עד גבול הכנסיות בניגוד לאורתודוקסים (יש שרידים בהונגריה לאלו).
- 2. אורתודוקסים - בערך 40% מהקהילה.** מדובר בחרדים, ביניהם היו גם לא-ציוניים או אף אנטי ציונים. הקבוצה הבולטת ביותר בקרב האנטי ציונים החרדים הייתה הסאטמרים (מהעיר סאטמר). הרבי מסאטמר, יולי יואש טייטלבוים, הוא ראש הקהילה.
- 3. קבוצת הסטטוס קוו - קבוצה פוליטית קטנה, שדומה סוציולוגית לניאולוגים, אבל יש לה ייחוד פוליטי.** החרדים רוצים להתבדל ולהעביר את התורה מדור לדור לפי גרסתם. הניאולוגים רוצים להשתלב. אנשי הסטטוס קוו רוצים לשמור על המצב הקיים – קצת התבדלות, קצת השתלבות.
- 4. הציונים - קבוצה נוספת, שלא מתאפיינת דתית, על אף שלא היו בה חרדים.** מבחינה דתית, כן מדובר ביהודים מאמינים. הם מתפללים ברובם עם הניאולוגים ובמיעוטם עם האורתודוקסים. צומחים מוסדות דת ששייכים לכיפה הסרוגה – אך אין רבים כאלו. הציונים מהווים 4% מהקהילה בערך ובראשם עומד **אוטו קומוי** (או בשמו היהודי, נתן קוהן) – אדם נבון לפי כל העדויות, איטי במחשבה ובדיבור, אבל יסודי, ישר, הגון והחלטותיו מקובלות באופן רחב. יש לו שם מצוין בקרב כל הקהילות – נעזרים בו כדי לפתור סכסוכים בין הקבוצות. הוא לא אהב להצטלם, להתראיין ולא הלך למסיבות קוקטיילים.

קסטנר הגיע מרומניה, וכונה רז'ה בקרב חבריו (גרסת החיבה של השם הגרמני/אוסטרו-הונגרי שלו, רודולף). **קסטנר היה טיפוס אחר מקומוי** - מבריק, מהיר, עובר בקלות משפה לשפה, מרשים, לובש עניבות מפוארות, פעיל ציבור בעל ניסיון (על אף שצעיר בהרבה מקומוי), מצטלם תחת כל עץ, מכיר חברי פרלמנט ושרים תוך רבע שעה וכשצריך כסף – הוא ימצא דרך להגיע אל האנשים הנכונים. בין השניים האלו נוצרת ברית פוליטית ואישית, וקסטנר בעצם הפך לסגנו של קומוי. השגת כסף/הגעה לפוליטיקאים הייתה תפקידו של קסטנר (על אף שהיה רומני), וקבלת החלטות אסטרטגיות/שימוש ככח מאחד היו תפקידיו של קומוי.

כשהברית הגרמנית-רומנית מתהדקת, והודות לכך מצטרפים יהודים להונגריה, מתחילים להיכנס לתוקף חוקי אפליה, שמחריפים מבעבר. האפליה מגיע לרמה הבאה – 50 אלף יהודים, מנוער ועד

גיל 50, מגויסים בכפייה לצבא ההונגרי כדי לבצע עבודות פיזיות (בלי קשר למצבם הפיזי) – חפירת שוחות, הקמת והריסת בניינים וכו'. מדי פעם שוחד לפקידים הונגרים השיג להם פטור. אבל, כחצי מהמגויסים הללו – לא חזרו. תנאי מחייתם היו קשים מאוד, הם נחשפו בקלות להפצצות של הצבאות העוינים להונגריה. ועדיין, 25 אלף יהודים הונגרים נהרגו במשך 3 שנים (8 אלף בשנה) – אין מה להשוות זאת לעובדה שמעבר לגבולות הונגריה פעלו מחנות המוות, ורק באושוויץ נרצחו 10 אלף ביום, לצד 5 מחנות מוות נוספים ודרכי רצח נוספות.

העובדה שמבין יהודי הונגריה עד 1944 שרדו יותר מ-90% מיקמה את הונגריה במקום הנוח של השואה (אירוניה, כמובן). העובדה הזאת, או שמועה בקשר לעובדה הזאת, נפוצה ברחבי אירופה. יהודים גרמנים ואחרים, מנסים להגיע להונגריה – לא אתגר פשוט. כיצד יהודי, שנמצא בוטו גרשה, יוכל להגיע להונגריה שבה הוא שמע שהתנאים טובים?

15 אלף הצליחו להגיע לשם, כולם צעירים (אף בני 15). לרובם יש קשר לתנועות נוער ציוניות, שעזרו לחבריהן להיפגש ולהתארגן, ושהיה להם מידע מהארץ האחרת, דרך מברחי גבולות וכו' (תנועות כמו בני עקיבא, השומר הצעיר, החלוץ). הן מביאות את המידע המעודכן ביותר מגטו ורשה להונגריה. מידע מסוים סותר נפוץ גם קודם – כעת, אדם צעיר מגיע ומעיד על כך בעיניו – מבחינתו, חברי התנועה בהונגריה הם אחים – הוא מספר להם הכול והם מאמינים. השאלות שנובעות מכך:

1. באיזו מידה ההסברים האלו מתורגמים להערכות מקומיות לגבי הצפוי להם – התשובה: לא מתורגמים. קסטנר הוביל את הדעות הפסימיות ביותר בדיוני התנועה הציונית. לפי נכדתו, הוא אמר כבר 1944 שאין סיכוי והולכים להרוג גם את כל יהודי הונגריה. הוא איש בועדת ההצלה שקולטת את האנשים האלו מהועידות השונות בהונגריה. הגיעו 15 אלף, הם מספרים את האמת, לכן אמורה להעלות שאלה שנייה.

2. ניח שכולם יודעים מה יקרה, האם הם יכולות לשנות את מצבם האישי והקהילתי? – לאן הם יברחו? לארץ אחרת שגם בה כבר התחילו לרצוח יהודים? בעיר רומנית אחת בלבד הצליחו מאות לברוח דרך הים, אך הרגו כמעט את כולם ברגע הגיעם לצד השני. ברומניה היו אפשרויות קצת יותר טובות בשלב מסוים לכן יהודים רבים הלכו לשם. אנשי האזור של קסטנר הם אלו שניסו לברוח ונהרגו.

כאשר בחור בן 20 שברח מגטו ורשה אמר שמה שקורה ברחובות הונגריה מזכיר את מה שקרה בורשה (חטיפת יהודים לעבודה, הכאתם וכו'), תגובתו של ד"ר קובאץ' הייתה שמדובר בבחור צעיר שאולי יודע מה קורה בפולין, אבל בטח לא יודע מה קורה פה בהונגריה. הדוקטור רואה קצינים נאצים ברחובות כבר שלוש שנים, מ-1940, וחושב שאם הם היו רוצים להרוג אותם הם כבר היו עושים זאת. אמונתו הייתה שבפועל 90% מהיהודים עדיין חיים, ובמילא הסובייטים נמצאים על סף כניסה להונגריה. כלומר, הדוקטור לא מאמין ליהודי שנחשף למידע.

לפני הזינוק לסוף בהונגריה, התנהלה פרשה בברטיסלבה – הייתה קבוצה פוליטית של יהודים אמיצים שנקראה **קבוצת העבודה**, שמטרתה הייתה הצלת יהודים. חבריה כללו את הרב עמנואל פרידר, הרב היהודי וויסברגר, ראש ויז"ו הציונית גיזי פליישמן, הפעיל הציוני המבוגר ד"ר אוסקר נוימן. היא הגיעה לשליחו של אייכמן בברטיסלבה, דיטר ויסליצני. הוא קיבל הודעה שהרכבות לא יגיעו. עם זאת, הוא אמר לקבוצה שהוא יעצור את תנועת הרכבות, רק בתנאי שהיהודים ישלמו כסף לקופת המדינה. נוימן אומר לו שלקחו מהם הכל, אך פיישמן בועטת ברגלו, ושואלת את ויסליצני כמה הוא רוצה. הוא אמר שהם יביאו כמה שיש להם. היהודים הצליחו לאסוף מטבע חוץ מהחסכונות של היהודים, וכמה תכשיטים.

הקשר הזה נמשך כמה חודשים, עד שויסליצני קיבל הודעה שהרכבות חוזרות לפעולה. הוא הזמין את חברי הקבוצה ואמר להם שהוא קיבל את הערך במארקים של הפז'טות. הוא אומר שהוא נשאר קצין גרמני ישר, ולכן נותן להם אפשרות לתקן את שגיאתם. הוא לא יכול להמשיך לעזור להם בסלובקיה, אבל הוא עובר להונגריה. הוא מבקש מהם מכתב המלצה עליו יחתום רב מפורסם. הרב חותם, אבל שולח מכתב בעברית לראש הקהילה האורתודוקסית בבודפשט, שבתור אורתודוקס היה די ליברל ובקשר עם העולם, פנחס פרוידיגר. הוא כותב לו שצריך לבדוק את האמת מאחורי מכתב ההמלצה הפורמלי, אך פרוידיגר לא בדק.

ב-1956 הגיע לאייכמן בארגנטינה עיתונאי נאצי-הולנדי בשם ווילם זאסן, שהבטיח לאייכמן שהראיון איתו יוקלט ויכתב אבל לא יתפרסם עד מותו. לאחר שאייכמן נלכד ולפני שהוצא להורג, זאסן התעשר ממכירת חלק מהטקסט למגזין Life. המוסד השיג את כל הטקסט וההקלטה – 695 עמודים בכתב יד. החומר הזה הוצג כמוצג התביעה לבית המשפט – השופטים משה לנדוי ובנימין הלוי לא קיבלו את רוב החומר מסיבות פרוצדורליות – לא ניתן להבין את הכתב, אייכמן טען שהשיחה איתו נעשתה כשהיה שיכור.

זאסן שומע מאייכמן סיפור קטן של הומור נאצי – ראש הגסטאפו, מפקדו של אייכמן, היינריך מילר, קורא לו לשיחה בפברואר 1944 ומציע לו להיות ראש צוות. בצה"לית, המח"ט קורא למג"ד ומציע לו להיות מ"פ. זה טוב בתור הלצה לפורים או אם הורידו מישהו בדרגה. אייכמן שואל איפה הוא נכשל. מילר אומר לו שהוא הקצין הטוב ביותר שלהם. הנס גינתר, הסגן שלו, יכול להחליף אותך? ואז אומר לו מילר כמה יהודים חיים בהונגריה היום, ואם יש לו כוח אדם, תקציב ורכבות לטפל בו עכשיו, הוא רק צריך אישור. הוא אומר לו שאין כסף, אנשים או רכבות ולכן ברור לשנינו שמוותרים על הונגריה. ואז מילר אומר לו לא להתאייש בכזאת קלות, ושהוא שולח לבודפשט ברגע זה את המאסטר בעצמו. אייכמן אירגן קבוצה קטנה שמנתה כ-100 איש – בערך גודל המדור שלו, כמעט כולם שם, שיירת מכונות ביום ראשון 19 במרס 1944. **למה הנאצים נוסעים להונגריה, הצבא לפני ה-SS?**

מפני שהאמון בין היטלר לעוצר ההונגרי מיקלוש הורטי התערער ובצדק. הורטי, אדמירל בחיל הים, שזכה בכל מיני צ"לשים והמשיך ללכת במדי חיל ים לכל אירוע, גם אחרי שנת 1940 כשלהונגריה לא היה מוצא לים. אידיאליסט לאומי חוצה לאומות, כשהאידיאלים שלו מתהפכים לפי המצב הפוליטי-צבאי בעולם. הורטי מבין שהרוסים בסוף ינצחו, לכן מנסה להתחבר לסטלין. המודיעין הנאצי מסביר להיטלר את התהפוכות האלו – היטלר מזמין אותו פעם אחת לשיחה באביב 1943. הורטי אומר לו שהוא נשבע אמונים, וזה עניין מה בתרבות הצבאית, והוא לא צריך להאמין לכל שמיעה. איכשהו, היחסים מסתדרים. כעבור שנה נמאס להיטלר, הוא קורא להורטי ואומר לו שהברית נגמרה, **מעכשיו הנאצים שולטים ישירות בהונגריה**. 150 אלף חיילים נכנסו וכבשו את הונגריה בלי התנגדות ביום ראשון 19 למרץ 1944. בעקבות הצבא, הגיעו אייכמן ועוזריו.

אייכמן היה מרוכז במשימתו ואף שכח מיום הולדתו ה-39. הוא מבין שהתקופה הבאה תהיה מיוחדת – אין לו כסף, כח אדם, שומרים ומאבטחים שיוציאו יהודים מבתיים. גם אין לו רכבת להעברתם.

מיד בבוקר, אחרי עדכון דו"חות המודיעין אייכמן הולך לאדמונד זנמאייר, מיופה הכוח של גרמניה בהונגריה, ומסביר לו שזו משימה לאומית. זנמאייר מדבר עם הורטי (בימים שבהם הורטי חשב שהיטלר נחמד). הורטי דואג לזה שחיל המשמר ורשות הרכבות יעמדו לרשות אייכמן. לבקשתו.

הרכבת הראשונה מגורשת מהפרובינציה לאושוויץ ב-15 למאי 1944, ועוזבת את שטח הונגריה ב-17 למאי, והרכבת האחרונה עוזבת ב-7 ליולי, כעבור שבעה שבועות. 437,000 יהודים אך ורק מהפרובינציה של הונגריה, אשר גורשו רק לאושוויץ. לו עבדו בקצב זה כל תקופת השואה, לא היו נשארים יהודים. עם זאת, לא כולם היו יעילים כמו אייכמן. מפקד אושוויץ ה-3, ריכרד בר, היה כזה שמגיע מאוחר לעבודה ויוצא מוקדם (למרות שהוא גר עם משפחתו בתוך אושוויץ). הוא התקשר לאייכמן – הם פורמאלית באותה דרגה, אך מהותית אייכמן בכיר ממנו הרבה יותר. בר אומר לאייכמן שנשלחות אליו שבע רכבות ביום, שמכילות לעיתים 20 אלף יהודים, ואין איפה להרוג אותם. אייכמן אומר לו שהרוסים בדרך ואולי נשארו כמה שבועות עד להפסד במלחמה. אייכמן עובד גם בלילה, והגיע הזמן שגם בר יתחיל. זה לא משנה את מוסר העבודה של בר.

בעקבות כך, מתקשר אייכמן לאוסוולד פוהל, מספר 3 ב-SS, ואומר לו שבר לא עובד כמו שצריך, ושיאפשר לו למצוא מישהו אחר שיתעסק ברצח יהודי הונגריה באושוויץ, ופול מסכים. אייכמן פנה לרודולף הס, מפקד מחנה אושוויץ לשעבר, שעלה מאז בדרגה. אייכמן מוצא אותו בבוקר, ואומר לו שאם יש לו זמן לקרוא עיתון בבוקר, אז הוא מציע לו תפקיד יותר רציני. ברוב נוסטלגיה, הס חוזר לאושוויץ לפרויקט ועומד במשימה כמובן.

מכיוון שצוואר הבקבוק היה המשרפה, חצי מהגופות נשרפות באותו רגע בחצר בערימה, וכך משחררים את צוואר הבקבוק.

מפקד גדוד הנ"מ, ששומר על אושוויץ 3 (אזור התעשייה), מתקשר להם ואומר שמאז שהם התחילו לשרוף את הגופות בחצר (אין מסתמים כמו בקרמטוריום), האמריקאים רואים את המשרפות מ-50 קילומטר. הם אומר שזה סיכון שנצטרך לקחת כי הזמן שנוותר אפסי.

רגע לפני הגירוש ה-1 לאושוויץ, כשקסטנר פסימי, מתחיל ויסליציני לנהל משא ומתן קמעונאי עם היהודים, עד שהמודיעין אומר לו שהוא מתעסק בשטויות. הוא התעסק בשאלות שוליות מבחינתם. ישנו יהודי בשם קסטנר, שנאמר שלרשותו מליונים והיכריות עם כל השרים האפשריים, ואולי איתו אפשר לעשות עסקה גדולה יותר. מי רצה לעשות עסקים? זוטרים כמו ויסליציני. בנוסף, הימלר, ראש ה-SS, רצה בכך כי ראה את עצמו כמנהיג גרמניה לאחר היטלר, והאמין שזה יעזור לו לכרות ברית עם ארה"ב, נגד בריה"מ שנגדה תיפתח מלחמה. מי שכתב את תיאוריות הקשר האלו היה איש סודו, רופא מפילנד, הנריך קסטנר שהיה איש אמין.

אייכמן לא רוצה שטויות של מסחר, ורצה לבצע את תפקידו. עם זאת, הוא קיבל הוראות שעליו לבצע. קסטנר מוזמן לגסטאפו לקרומיין, ואז לויסליציני – שני בכירים יחסית במדור של אייכמן. קסטנר פוחד פחד מוות, מדבר עם אשתו כאילו לא ישוב (מבין מהו הגסטאפו יותר מאחרים). עם זאת, הוא חיפש קשר, דרך הקצונה ההונגרית, שיאפשר תשלום שוחד עבור הוצאת יהודים מהונגריה. כעת, הוא מוזמן לגוב האריות – אבל זה מפחיד. אותו בוקר הוא רואה את משה קראוס, יריבו היהודי הגדול בתנועה הציונית, מראשי המזרחי.

קראוס היה פעיל הצלה בכיר מאוד – הייתה ביניהם מחלוקת מי מעלה יותר יהודים ארצה, לצד ויכוחים פוליטיים. קראוס מזמין את קסטנר אליו ואומר לו כמה התעסק ברשיונות מהימלר – והוא מראה לו טלגרמה מהבריטים שמרשים הגעתם של 600 לארץ. ויסליציני מראה את מכתב ההמלצה מהרב. קסטנר הולך על הקופה ואומר את האמת הגלויה – מבקש שלא ישימו את ההונגרים בגטו ולא יציאו אותם להורג. בנוסף, שם ימצאו יהודים עם מסמכי הגירה לחו"ל – שיאפשרו להם להגר.

ויסליציני אמר שהאיש חושב שהוא יודע הכל, אך בפועל הוא לא מבין כלום. הוא שואל את קסטנר אם יש לו יהודים עם מסמכים. הוא אומר לו שיש לו 600 כאלו. אייכמן מאשר זאת למחרת. 600 ייצאו – 300 מבודפשט, 300 מהפרובינציה, 1000 דולר לאיש. קסטנר הולך לראש התנועה הציונית – קומוי – מבחינתו מדובר ב-600 אלף דולר. הוא אומר לקומוי – מה יש להפסיד – יהרגו אותנו במילא. קומוי אומר לו איך לבחור 600 יהודים מ-600 אלף כמעט, וקסטנר אומר שזה העסק שלו.

קומוי פונה לראשי התנועות היהודיות השונות, וביקש מהם רשימה. אנשים חשבו שזה לא אמיתי, והנאצים רימו אותם. קומוי אמר להם שאין מה להפסיד. יש כאלו שמכניסים עצמם – הרבי מסאטמר למשל. סאטמר אומר שההבדל בין אנשים רגילים לבינו הוא שהוא צריך לדאוג להמשך חסידות סאטמר, ואם הרגו את כולם בהונגריה הוא יקים אותה מחדש. בתשובה לשאלת חסידיו בניו יורק, סאטמר אמר שאם פושע (מבחינתו, כל הציונים פושעים) לא יתנהג כפושע ליום אחד – זה לא אומר שהוא בכל חייו איננו פושע.

הרכבת אמורה למנות 600 אנשים, אבל קסטנר מנהל מו"מ קמונעאי עד שמגיע לרשימה מודפסת של 1350. הרשימה נמצאה על ידי ברנע. קסטנר דאג שעל הרכבת יעלו בין 400-300 נוספים ובסך הכל 1684 ייצאו מהונגריה והוסעו לברגן-בלזן. בברגן-בלזן תנאי המאסר שלהם היו של שבויים לפי אמנת ז'נבה - 3 ארוחות וגישה למרפאה.

אייכמן ניסע להטות את המנהיגות היהודית מתוך פחד חסר שחר מפני עוצמתה, להתעסק באיזה רכבת – שלא יחבלו בתוכניות שלו. כדי שלא יהיה מרד גטו ורשה שני (בגלל היוקרה, ולא בגלל תוצאה צבאית שלו), בעצת מילר מהגסטאפו, מגורשים הגברים הצעירים והמנהיגים היהודים לאושוויץ. אייכמן הפר את הבטחתו.

אייכמן הזמין את המנהיגות היהודית והראה לה על המפה שמאחוריו את שני מחנות העבודה שאליהם ייסעו היהודים. יש נקודות גיאוגרפיות קטנות על ידי המפה – קינמלזר בהונגריה (שדה לחם) ו-וואלדזי באוסטריה (אגם היער) – היה מדובר בשקר ולא היו במקומות האלו מחנות עבודה. היהודים הוסעו לאושוויץ, וכשהגיעו לשם ניתנו להם גלויות מוכנות – עליהן הם היו צריכים לרשום כתובת ולחתום. לאחר שנאספו הגלויות התקינות, נרצחו הכותבים.

הגלויות הגיעו לבודפשט ואייכמן דאג לכך שהמועצה היהודית תחלק אותן, כדי ליצור אמינות. רק בהונגריה נוצרה תופעה שבה הנשים הצעירות של הגברים הצעירים מחפשות פרוטקציה כדי לעלות על הרכבת הבאה (שכן, הן לא ידעו שזה מגיע לאושוויץ).

כשלקסטנר נודע שהרכבת נסעה בפועל לברגן-בלזן הוא החליט שרימו אותו מספיק. באופן התאבדותי, הוא אווז בידה של שותפתו לפעילות הציונית, האנזי ברנד, בעבר אהובתו, גיבורה גדולה, ואשתו של יואל ברנד הפעיל הציוני החשוב. הוא אומר לה שהולכים לאייכמן, למרות שהוא לא קבע איתו פגישה. הם נכנסים לאייכמן באמצע ישיבה. הוא אומר לאייכמן שנודע לו שהרכבת הולכת למחנה ריכוז. אייכמן אומר לו קסטנר אתה עצבני, אולי אתה רוצה חופשה באושוויץ?

קסטנר אומר לו עם מי תנהל משא ומתן. הוא אומר לו שהוא מאמין לאייכמן, אבל התורמים לא מצליחים להאמין לו. אייכמן מציע לו לשלוח 200-300 יהודים לארץ נייטראלית, כדי להראות לשאר שהם נשאים בחיים. קסטנר מסכים על שוויץ - 300 מגיעים לשוויץ. קסטנר נוסע לראות אותם וחוזר. מה השיקולים שעברו בראשו שהוא חזר ולא נשאר בציריך?

עסקת הרכבת נשלמה. כל מי שנשאר בברגן-בלזן ניצל. יהודה בלום גם היה שם וחגג שם בר מצווה. קסטנר באותו זמן, כשמתאושש מסיפור הרכבת, מנהל משא ומתן על עסקאות אחרות. ישנן קטנות שלא תועדו – פה ושם בא ניצול שאומר שניצל בקבוצה שלא תועדה – ברמת מאות. כאשר נודע לו שקרוב ל-18 אלף יישלחו לאזור של מחנות עבודה בסביבת וינה (אזור שטרסהוף) הוא מצליח להשפיע על רשימת הנוסעים ומכניס לשם קבוצת זקנים וחולים ששם יקבלו אוכל. דרך שוחד שניתן להרמן קרומי הוא מגניב אליהם שמיכות ואוכל יבש. מתוך 18 אלף שרדו יותר מ-13 אלף.

בסוף המלחמה, הוא מתחיל לקשור קשר עם האיש הכי חשוב בעיניו – קורט בכר, ראש המחלקה הכלכלית הגרמנית בבודפשט. הוא היה באינזגרוהפן והעלים את תיקו האיש של הימלר מכוח האדם. בכר הצליח להיחלץ באור שיניו כי לא היו הוכחות משמעותיות נגדו – ושחרר ביד האמריקנים. קסטנר מצהיר תצהיר לקצין אמריקאי שהנאצי עזר לו לשחרר קבוצות מסוימות, תמורת כסף וטובות אחרות.

התפתח ויכוח קשה בין קראוס, קסטנר וקומוי:

1. קומוי אומר שאפשר להציל דרך קשר עם קצונה הונגרית – מכיר אותם מצוין. הצליח פה ושם בדרך הזאת.
2. קראוס – אפשר להציל דרך פנייה לשגרירויות הזרות – דרך פנייה לראול ולנברג השבדי ולקרל לוז השוויצרי – רבבות הוצלו דרך כך.
3. קסטנר – אומר ללכת ישירות לגרמנים כי אין זמן. הוא אומר שיש שמתכננים בריחה אישית וצריכים כסף, ויש שירצו יהודי שיעיד לטובתם לאחר המלחמה, כי הרוסים והאמריקנים בדרך. קומוי אומר שאת הקשר, על קסטנר ליצור.

בכר, שמקבל מקסטנר מתנות חג לו ולאישתו, בסופו של דבר מסתובב איתו בין ארבעה מחנות ריכוז. הוא מדבר על ליבם של המפקדים, בעיקר יוזף קריימר מפקד ברגן-בלזן, שלא לחסל את שארית האסירים, למרות הפקודות שניתנו. באותם מחנות, לא נרצחו שארית האסירים. אפשר להתווכח על הקשר הסיבתי בין השיחה להצלה. בכר קיבל מינוי חירום לפי בקשתו מהימלר – מפקח לתפקידים מיוחדים על מחנות הריכוז ב-1945, רגע לפני סוף המלחמה.

קסטנר הכניס לרשימתו האישית את ניצולי המחנות האלו. הייתה פקודה לפוצץ ולשרוף את המחנות על יושביהם רגע לפני הנסיגה. ואז הוא חוזר להונגריה ומשם לשוויץ ופוגש את אשתו שהייתה על הרכבת. ניצולים סיפרו שאת אישתו הוא העלה אחרונה על הרכבת, והוא עצמו נשאר בהונגריה.

לאחר השואה, קסטנר נשאר בשוויץ ומצטרף לקונגרס הציוני הראשון לאחר השואה עם חיים וייצמן ודוד בן גוריון, והופך לחברו של בן גוריון. ואז התפשטה שמועה בקרב כמה ניצולים מהונגריה שהוא בגד ביהודים, התעשר על חשבון השואה והציל את מקורביו. בן גוריון ממנה שני אנשי סודו – משה אגמי מכפר קהילתי וישראל גלילי מקיבוץ נען ליד רחובות, והם כותבים בשבילו דו"ח סודי על העניין ומגיעים למסקנה שהטענה שקרית.

קסטנר עולה ארצה ב-1948. קבוצת ניצולים שהכירו אותו אישית התכנסו עבורו למסיבת הפתחה. נתנו לו מגילת קלף "לישראל קסטנר הגיבור והמלאך המושיע". הוא עסק בפוליטיקה ובעיתונאות – הוא היה בין מייסדי העיתון הציוני "אוי קלט" בהונגריה, ונקשר לתחום גם בארץ. קסטנר התמודד על תפקיד דובר משרד המסחר והתעשייה והתמחה כמשפטן בנושאים כאלו. שרו, דב יוסף, לשעבר שר האספקה והקיצוב, שכונה "שר הצנע", היה מצליח בתפקידו.

שמואל תמיר, שהיה בהמשך שר המשפטים היה סנגורו של המאשים של קסטנר - מלכיאל גרינוולד. גרינוולד היה ניצול שואה במובן שעלה ב-1938 כציוני והשאיר את משפחתו מאחור. הוא ישב בבית קפה הקפה וינה בכיכר ציון, ושמע שיחה של שני יהודים זרים בהונגריה. אחד מהם סיפר על כך שדובר משרד התעשייה אחראי על מות היהודים בהונגריה – הוא הציל חברים, הרוויח קצת כסף וגר בינה. גרינוולד כותב מה שהוא שומע ועובר את הכביש. היה לו הרגל לפרסם בתוך מפלגתו מסמך משוכפל – "מכתב לחברי במזרחי". חיים משה שפירא, ראש המזרחי (המפד"ל החדשה), קודמו של יוסף בורג, עשה מאמצים להיפטר מגרינוולד שלא היה חבר במוסדות המפלגה אבל היה מגיע לשיבות – איש מוזר ודעתן מאוד בעיני שפירא. גרינוולד הכתיב למזכירה שלו את המילים הבאות – "ידידי חברי המזרחי בהונגריה, ידידי היקרים, ריח פגר מגרד את נחירי, זו תהיה הלוויה משופרא דשופרא. את ד"ר רודולף קסטנר צריך לחסל".

בספטמבר 1952 לקראת ראש השנה, גרינוולד הולך לכנסת של אז בקינג גורג'. הוא מחלק את הכרזים בהם רשם זאת וסדרן הכנסת אף עוזר לו בכך. כל העיתונים מפרסמים הוצאה מיוחדת – שנתפס קסטנר. קסטנר לא מגיב ובא לעבודה כרגיל. דב יוסף, יהודי קנדי ועורך דין טוב, קורא לו ושואל אם הוא קורא עיתונים. קסטנר אומר שהוא לא עונה למשוגעים. יוסף אומר שהוא מאמין לקסטנר, אבל מדובר בחלון הראווה של המשרד, ואם אנשים מכנים אותו רוצח עליו להגיב.

הוא שולח את קסטנר למגרש הרוסים למשטרה להגיש תלונה על הוצאת דיבה לפי החוק הפלילי. החוק מ-1965 נחקק בעקבות פרשת קסטנר. לפי הסעיף הפלילי, היועמ"ש הוא זה שמאשר הגשת כתב אישום, כדי לשמור על חופש הביטוי. היועמ"ש חייב כהן אישר את ההגשה. המשפט בבית המשפט המחוזי מתחיל עם השופט ד"ר בנימין הלוי כשופט יחיד. לפי דעתו של ברנע, הלוי היה אדם ישר מאוד – היה השופט בפרשת כפר קאסם, אלוף משנה במילואים, אחד משלושת שופטי אייכמן. הוא היה השתקן ביותר בין השופטים של אייכמן, וניתן להגיד בעדינות שעם כל שכלו, את השואה הוא לא הבין מההתחלה עד הסוף.

פסק דינו של הלוי, שנכתב במלוא הכנות ובאומץ ב-22.6.1955 היה בעל מומחיות משפטית, אבל לקה במחסור בהבנה היסטורית. עם זאת, הלוי לא היה היסטוריון. התוצאה של המשפט הייתה שהלוי אישר את היותו של קסטנר בוגד כנטען. מה היו הנימוקים נגד קסטנר?

- 1. טענה מוסרית - קסטנר ניהל מו"מ עם הנאצים ומדובר בפשע מוסרי לכשעצמו.**
- 2. הבחין בין דם לדם – אסור היה לו לקבל עסקה שפירושה הצלה של רק חלק מהיהודים.** הוא היה אמור להגיד, כביכול, או כולם (700 אלף) או כלום – אבל אי אפשר לעשות דבר כזה כמובן.
- 3. קסטנר לא הזהיר את היהודים מפני הצפוי להם – הטענה הייתה שאילו הזהיר אותם, אין לדעת מה היה קורה.** עם זאת, כן ניתן לדעת – היהודים היו סגורים מכל הכיוונים, לא היה להם לאן לברוח ומאות היחידים שברחו נרצחו. אפשר היה לפעול בכיוון כזה, אבל תמיד יש לשאול – אם הפצת המידע המקסימאלי המאיים היא החובה המוסרית העליונה, אולי ראש המוסד צריך לפרסם כל מה שהוא יודע על כל האיומים – כדי שאולי נוכל לברוח. למה הוא שומר לעצמו? קסטנר ניסה להזהיר את היהודים ב-16.3.1944 ושלח את מדריכי תנועות הנוער לקהילות. ב-1965 נגביתה מהנערים האלו עדות קולקטיבית מדהימה – הם הגיעו לקהילות ואף אחד לא הקשיב להם. מדריכים בני 19 הלכו למנהיגי הקהילות וניסו להסביר לו פוליטיקה גבוהה. המנהיגים כמובן אמרו שמדובר ביצירת פאניקה, וגם אם יאמינו להם אין להם לאן ללכת. קסטנר לא מתאושש מסיפור המדריכים – אשתו אמרה שהסתגר יומיים בחדרו. ואז, ישלו הזדמנות לנהל מו"מ להצלה – הוא יכל להגיד שהוא יפיץ את המידע ואיש לנפשו, אבל העדיף לנסות להציל יהודים באופן אקטיבי.

4. החובה המוסרית העליונה של מנהיג יהודי בעת ההיא הייתה לצאת למלחמה, אפילו בסכני

מטבח. זו שאלה על-משפטית, ולא בטוח שהמשפט החוקתי בישראל משקף השקפת עולם מוסרית כזאת, לכן איך שופט יכול להגיד זאת. אפשר לומר שהחובה העליונה היא להציל רבים ככל האפשר, לא משנה מי.

5. קסטנר לאחר המלחמה נסע למסור תצהיר בעד נאצים – ב-1947, שר האוצר לעתיד וגזבר

הסוכנות היהודית דאז, אליעזר קפלן היה צריך כסף לנשק ולא היה לו. הייתה שמועה שיש אוצר של מיליארדים שקבור באגם בהונגריה. קפלן הורה לקסטנר לעשות עסקה עם בכר – בכר אמר לו שהוא לא יודע בדיוק איפה הכסף. פקודת השחרור ניתנה לו קודם, אבל קסטנר נתן לו את התצהיר שהבטיח לתת. זו טענה שאפשר לקבל – כי זה היה אחרי השואה.

משפט המפתח הידוע היה שהפשע המוסרי שקסטנר כשל בו החל ביום שבו הוא הסכים לקבל מיד ויסליצני את הרכבת הידועה, ובקבלו המתנה הזאת מכר ד"ר קסטנר את נשמתו לשטן. הכותרת של כל העיתונים – "דובר משרד התעשייה מכר את נשמתו לשטן". השב"כ הצמיד לו מאבטח כל עוד זה היה בכותרות, אבל לאחר מבצע קדש המאבטח הפסיק ללוות אותו, שכן המדינה עסקה בנושאים אחרים. קסטנר חזר לעיתון שלו לאחר שפוטר מהעבודה. עליו וגם על ביתו היו מיידיים אבנים, והיא עברה בית ספר. הרגע הזכור לה מתחילת חייה הוא שאבא חזר מבית המשפט בכיתה ה' ואמר לה שיהיו זמנים קשים, ואנשים יגידו לאבא שלה שהוא נאצי ורוצח, וכנראה גם לה. הוא אמר לה תזכרי דבר אחד וזה ייתן לך כוח – אבא עשה מה שהוא יכול כדי להציל יהודים.

המדינה הגישה ערעור לעליון כמעט לגבי כל פרטי פסק הדין והערעור אושר. מי שכתב את

הערעור – גבריאל בך כתב את הערעור מטעם המדינה, וחיים כהן הגיש אותו. היה רגע בבית המשפט כשתמיר ניסע להראות שקסטנר לא טיפל בהצלחתה של חנה סנש – הגיעה עדות שהצליחו להכניס אנשים לחנה סנש לתא, והיא הודיעה שהיא מסרבת להינצל ולא מוכנה לנסות לברוח – מה שיהיה גורלה, היא תקבל אותו – סבלה ממעין משבר נפשי. תמיר את קסטנר מה הוא עשה בספטמבר-אוקטובר 1944 – קסטנר, טיפוס שחצן מעט, אמר לו שטיפל בהפסקת הרצח באושוויץ. תמיר אמר שהוא מגלומן, וברנע מסכים עם תמיר לגבי כך – מוגזם לומר טיפולי בנושא כזה, נושא ששייך לטיפולם של אנשים בכירים כמו היטלר ורוזוולט.

בכר אומר שקסטנר ממזר – פעם אחת בכר סיפר לו שהימלר רוצה קשר לבית הלבן, אמר לו קסטנר – למה לא אמרת לי, הרי מי ששולט בבית הלבן הם היהודים. קסטנר הממזר מוציא מהכיס פנקס ועט ושאל את בכר מה הוא צריך. קסטנר אמר אחריו יומיים שיש על מה לדבר, אבל ביקש שיעשו צעד בונה אמון – למצוא מקום ששמו התפרסם בעולם כאתר רצח, ולהפסיק להרוג שם – זה יעשה רושם. בחר אמר שיראה מה אפשר לעשות.

באוטוביוגרפיה של הס, מפקד אושוויץ, הוא כותב שבאוקטובר 1944, הוא קיבל מהיטלר הוראה בלתי מנומקת להפסיק את החיסול בגז. ב-3 בנובמבר הרצח נפסק, כאשר נשאר באושוויץ כ-60 אלף יהודים (כאשר היו ימים באושוויץ בהם היו הורגים 10 אלף יהודים). בינואר הרוסים הגיעו לאושוויץ, וה-60 אלף ניצלו. אולי לזה מתכוון קסטנר כשאומר שטיפל בהפסקת הרצח. להראות קשר סיבתי משפטי מעל לכל ספק סביר יהיה קשר בהקשר הזה.

בית המשפט העליון מזכה את קסטנר. עם זאת, בתל אביב מתאספים אנשי לח"י, הרי נושאים

נאומי ימין קיצוני (אך לא מטיפים לרצח). לכן, איש שב"כ יושב בפנים כדי לראות אם מדובר ברק דיבורים. אחד המרצים שם אמר שארץ ישראל נגמרת באזור מוסקבה. איש השב"כ אריה שווילי מדבר על מה שנאמר.

פעם אחת ישראל אלדד, ממנהיגי הלח"י, נתן הרצאה על בוגדים בהיסטוריה היהודית. יוסף מנקס, מנאמניו הזוטרים בלח"י, שלח את החיילים זאב אקשטיין ודן לקפה בתחנה המרכזית בתל אביב. הוא אמר להם שהם לא רציניים. אלדד מסביר שוב את עניין הבגידה בהיסטוריה היהודית, והם קוראים עיתון – והבוגד של השנה הוא קסטנר. כלומר, מה דינם של בוגדים? אלדד נותן אקדח לזאב אקשטיין, דן שמר משיג קטנוע וספה, והם נוסעים לקסטנר שחוזר אחרי חצות מהעיתון. אקשטיין יורד מהספה, מתקרב לכניסה לבית – שואל אותו אם הוא קסטנר, יורה בו פעמיים – ורוצח אותו.

ערעורם של השניים נדחה, והם נכנסו לכלא. כעבור 6 שנים, איש הלח"י לשעבר, יהושע כהן, פנה לבן גוריון וביקש שיחנן את חברו, יוסף מנקס, שתכנן את רצח קסטנר, שכן הוא שגה, שילם מספיק, ויש

לו ילדים שהוא צריך לפרנס. בן גוריון עונה לו, בציניות, שקודם כל גברת קסטנר תסכים, ואחר כך הוא. יהושע נסע לגברת קסטנר ואמר לה שבן גוריון צריך אותה. הם נסעו לקריה בתל אביב, הוא נכנס לבן גוריון ואמר לו שגברת קסטנר בחוץ. הוא הכניס אותה עם הבת שלה שהייתה בכיתה י'. בן גוריון אמר לו שהוא קצת נבוכ – אנשים הציעו לבדוק את קיצור העונש של הרוצחים של בעלה, ואמר שרק לה יש זכות להגיד אם היא מסכימה. היא אמרה שאין לה מה להגיד. הבת אמרה – "לי כבר לא יהיה אבא, אבל לפחות שלילדים של מנקס יהיה". בן גוריון אמר ליהושע תעשה מה שמבין. הוא הלך לשר המשפטים פנחס רוזן – והרוצחים שוחררו כעבור חצי שנה.

מאז ועד עכשיו, הויכוח ההיסטוריוני, המשפטי והציבורי-מוסרי לא נגמר סביב הפרשה. צריך להגיד שבעיני ברנע, יש קשר בין השאלות לבין השאלה של הנורמות המוסריות בחברה הישראלית. האם הצלת נפשות היא מעשה שראוי לתשומת לב מיוחדת, או שראוי לקעקע אותו מבחינה מוסרית כי ניצלו דווקא אלו ולא אחרים? לעומת זאת, מי שירה בנאצים – גיבור גדול.

המרצה אומר שלפי מיטב ידיעתו, לו מרדכי אנילביץ יכל היה להיות קסטנר – הוא היה מעדיף זאת. כלומר, עדיף להציל 10-20 אלף יהודים, מאשר להילחם במרד חסר סיכוי שנועד להגנה על כבודם. אנילביץ מרד רק בדקה ה-90, כי לא רצה לקחת סיכון שימותו יהודים לפני כן כשיש עוד ברירה. זה מעין חשבון נפש, והעיקר – נוגע לערך חיי אדם ותפיסתנו אותו.

הדקות של פס"ד העליון, מבחינה משפטית, היא שלא רק שקסטנר לא הורשע בבגידה לפי החוקים שעוסקים בכך, אלא מי שעמד לדין הוא מי שנאשם בהוצאת דיבה ולא קסטנר. בית המשפט קבע שבין שיתוף פעולה לבין בגידה יש הבדל עצום, ובפס"ד של המחוזי שני המושגים חופפים. קסטנר אולי נפגש עם הנאצים כל יום (שת"פ לכל דבר), אבל לכל צד היו מטרות אחרות, ובגידה משמעותה החלפת המטרות שלך ושל קהילתך במטרות האויב.

שואה ומשפט שיעור 9 31.05.16

חמשת תת הנושאים היום הם – משפט אייכמן וסוגיית גבול הציות, עשיית דין בנאצים, פרשת דמיניק וקטע סיום הנוגע ללקחי השואה והשפעתה על זכויות האדם.

פרשת אייכמן וסוגיית גבול הציות

כשהמוסד לכד את אייכמן בארגנטינה ב-1960, העיתונים פירסמו מאמרי מערכת ותצורות אחרת סביב האמירה שלראשונה זה 15 שנה העם היהודי עושה דין בצורך. כמובן אפשר לשאול את שאלת חזקת החפות גם פה, אבל בכל אופן יש לומר שנתן אתרמן הגיב בטורו שנקרא "הטור השביעי" – שמדובר בפעם הראשונה זה 2000 שנה, ולא 15, שאנחנו עושים דין בצורך שלנו.

אדולף אייכמן, מצד אחד, היה קצין משטרה לא בכיר מאוד ומעולם לא פגש את היטלר בשיחה. שמו לא היה מפורסם, עד שבמשפטי נירנברג ב-1945 חלק מהנאשמים, שהיו חברי ממשלה/מטכ"ל, הסיטו את האחריות מעצמם כלפי אייכמן, שלא היה נוכח במשפטים וייתכן שאף היה מת.

מבחינת אישיותו כפי שאנשים התרשמו ממנה – לפי דברי אורי אבנרי, עורך "העולם הזה" ויליד גרמניה שעלה בגיל 11 ב-1933, והגיע לאולם לבית העם ברחוב בצלאל 11 בירושלים כדי לראות את אייכמן. מיד לאחר מכן, הוא כתב שהמפלצת נראית כמו פקיד דואר ברחוב אלנבי.

אייכמן, אדם רזה מאוד, עם אף "יהודי לכל דבר", משקפיים, קול מעופף, גינונים של חייל גרמני בטיירות (עומד דום כשמדברים איתו) – לא על פי המצופה מקצין בכיר ומנהל מפעל רצח. אייכמן הטיל שיממון על השופטים כשהציגו לו שאלה לגבי יחידה שהייתה מסועפת במשרד שלו – הוא הראה מבנה ארגוני של המשרד שלו עד פרטי פרטים. ייתכן שזו הייתה שיטה להסיט את הדיון מהעיקר לטפל, ומצד שני ייתכן שזו דרך הדיבור שלו – כפי שהעידו מתקופת "הזוהר" שלו.

לפי כל המבחינים שעסקו בנפש הרוצחים, אנו יודעים שרוב הרוצחים הנאצים הגרמנים שהשתתפו בתפקיד רצח העם היו אנשים נורמאליים. היו כמה חולי נפש, היו כמה עבריינים שקיבלו חנינה – אבל הם היו המיעוט. היטלר היה אחד מחולי הנפש, לפחות לפי רוב האבחונים בדיעבד. חלק מאותם שפויים הבינו שאם לא יצייתו הם ומשפחותיהם ייפגעו, וחלק אחר ולא מבוטל רצו להשתייך לסיירת – יחידה התנדבותית לכל דבר.

ישנו ספר חשוב, של פרופסור דן בר-און ז"ל מבן גוריון, בן לניצולים מגרמניה אשר דיבר גרמנית ונסע לגרמניה לשנתיים לצורך מחקר יחד עם הפסיכולוגית הגרמניה ד"ר גבראלה רונטל – הם ראינו עשרות בני נאצים ורוצחים (לא גנרלים, אלא סמלים) בעילום שם, כדי שהמראיין לא יאדיר את שם אביו ז"ל. מהמחקר רואים תמונה כללית של בני רוצחים שמספרים שכשאבא הגיע ממשיתו הוא לא היה אותו אב שהם הכירו – הוא שתה לשכרה, היכה את ילדיו ואשתו, הסתגר ובכה בחדר וכו'. זו זווית נוספת של העובדה הפסיכולוגית וההיסטורית שהימלר דרש ממספר 3 ב-SS אוסוולד פוהל – לשבץ כרוצחים רק אנשים מאוזנים נפשית. הוא רצה לשמור עליהם, שלא יהיו סדיסטים. יש לנו פס"ד פנימי של ה-SS נגד שני אנשי SS שהתעללו ביהודים. למה?

א. יש להם תפקיד מוגדר – לרצוח יהודים, והם הולכים "לשחק" ונניח לאנוס נשים.
ב. מבחינה אתית – לא מתאים לגזע העליון התנהלות בהמית שכזאת, שמתאימה יותר לסלבים.

אייכמן וודאי היה שייך לאותה קבוצה שפויה, שלא העלתה בדעתה שהיא תהיה רוצחת עם. מי שהעלה זו בדעתו כשהיה תלמיד כיתה י' – וודאי שהיה משוגע. על אף שהורחק מבית הספר הטכנולוגי בו למד, ושמצא עבודה יציבה רק בגיל 27, אבל גם ממנה התפטר והלך למפלגה הנאצית – לא עלה בדעתו שיהפוך לרוצח עם.

כשקיבל פקודה לרצח עם – זה עניין אותו אבל הוא לא היה אובססיבי.

הוא נולד ב-19 במרץ 1906 בעיר זולינגן בצפון-מזרח גרמניה, עיר הפלדה. כשהיה בן 8, אביו נתקל בקשיי פרנסה שכן זו הייתה תקופה של מלחמת העולם ה-1, והמשפחה (ההורים, שלושת הבנים והבת) עברה לליניץ (אוסטריה), בה דודו סידר לו עבודה. אייכמן למד בבית ספר טכנולוגי. בן כיתתו, היהודי ארנסט באומן, שגר אחר כך בתל אביב – הפתיע את העיתונאים שאיתרו אותו לאחר לכידתו

בכך שאמר שאין לו מה לספר על בן כיתתו. אייכמן לא תיפקד כתלמיד, וגם לא היה לו קשר עם החברים שלו. בתמונת מחזור של הכיתה שסיירה ביער – ניתן לראות שכולם שמחים, חוץ מבחור אחד שעומד בצד ונשען על העץ – אייכמן, שהוא לא חלק מהחבורה.

כשהצטרף לנאצים, זה היה בהשראת בנו של השכן. ארנסט קלטנברונר, מבוגר ממנו ובעל ביטחון עצמי רב, שהפך אחר כך למספר 2 ב-SS. אייכמן מאושר מהאסיפות של הנאצים, מרגיש שזה נותן תוכן לחייו, ומוכן לסכן את עבודתו כנהג אופנוע על ידי חבירתו לארגון בלתי חוקי. הוא אכן חוזר להיות מובטל, אבל מאושר ממצבו ומתנדב ליחידת הסדרנים של המפלגה, ה-SA.

בתוך ה-SA, מציע לו קלטנברונר להתנדב ליחידת העילית ששומרת על ראשי המפלגה באוסטריה, ה-SS. מספרו במפלגה הנאצית היה 88985. מינואר 1933, הנאצים בשלטון בגרמניה ואייכמן שייך לרובות שחוזרים לגרמניה מאוסטריה, והוא מבקש להתגייס למשטרה. העובדה שהיה פעיל במפלגה ואיש SS (למרות שהיה בסך הכל סדרן באסיפות) – עשתה את הרושם הראוי, והוא אכן התקבל.

הוא נשלח למחנה הטירונים של המשטרה בלכפלד, ואחר כך לבסיס ההדרכה של ה-SS שהפך למחנה הריכוז הראשון – דכאו. מפקד דכאו היה דמות חינוכית משמעותית מאוד – **תאודור הייקה**. בספרי זכרונותיהם, הס (מפקד אושוויץ) ואייכמן הקדישו חלק למחנכם. הייקה נהרג בהפצצה, אבל לפני כן הספיק להכשיר רוצחים וגם לקבוע את הדגם הרעיוני והפיזי של מחנה הריכוז הקלאסי – ראש מגולח, כפכפי עץ, מספר על היד, הכניסה, ביתני השומרים, הגדרות, הסיסמאות – כל זה פרי רוחו של הייקה – 2200 מחנות ריכוז, שבית היוצר הוא דכאו. אחרי תום הקורס, אייכמן מגיע למטה ה-SS ומופנה לשירות הביטחון – SD.

אייכמן אומר שהנושא שמעניין אותו הוא הנושא היהודי, בו היה צורך ולכן מינו אותו לראש דסק הציונות. כדרכו, אייכמן מכין אינסוף דו"חות על בן גוריון, מפא"י, וייצמן, הקונגרס היהודי וההסתדרות הציונית – ואיש לא קורא אותם. עם זאת, שיערו שאייכמן מומחה בתחום. הוא הולך לראש המדור היהודי, הבוס הראשי שלו ופרופסור ליהדות בברלין – פרופסור יאן זיקס – שגויס לשירות הביטחון ופרש מהאקדמיה. הוא אומר לזיקס שחסרה לו ידיעת עברית, והוא רוצה מימון כדי לעבור קורס. זיקס אמר שאין צורך – כל מסמך שהם רוצים לתרגם מועבר לאוניברסיטה ואין צורך להשקיע זמן.

אייכמן, מכספו, נפגש פעמים מעטות עם רב מברלין שאינו יודע את זהותו. אייכמן לא מוצא את הזמן למפגשים, אבל בנה לעצמו דימוי שהיה חלק מכלי העבודה שלו – כאשר הוא מזמין אליו מנהיגים יהודים ברמה ארצית, הוא משקר להם שהוא נולד במושבה הגרמנית שרונה בתל אביב (היו שם כמה אלפי גרמנים מאז המאה ה-19, ועדיין אפשר למצוא בניינים וכתובות בגרמנית גם בתוך מחנה מטכ"ל). אייכמן גם משקר שהוא דובר עברית (נותן כמה דוגמאות פשוטות כמו "בראשית ברא", "שמע ישראל" וכו'), כאשר במשרדו מופיע הספר "מדינת היהודים" של הרצל, אותו הוא לא מסוגל לקרוא. הוא אומר ליהודים עימם הוא נפגש שהוא יודע על היהודים יותר משהם יודעים על עצמם. על אף שקריו, נוצר רושם שהוא מומחה בתחום.

לאחר שהיה ראש דסק הציונות, ב-13 במרץ 1938, גרמניה השתלטה על אוסטריה. ואז, ה-SS מקים באוסטריה יחידה שעוסקת בהגירת יהודים – מפעילה מעט אלימות והרבה הפחדה ופיתוי – אייכמן הופך לראש היחידה – ראש הרשות המרכזית להגירה יהודית. מקפיצים אותו לדרגת קצונה (בלי קורס), יש לו צוות קטן והוא דואג להקטין אותו עוד יותר. עוזרים לו טדי קולק, משה אגמי ואהוד אבריאלי. אבריאלי היה עוזר של בן גוריון, מנכ"ל משרד ראש הממשלה אחר כך ושגריר ישראל. משה אגמי טיפל במפעל הציבורי, אבל כיהן בתפקידי סוד בדור הראשון בהקמת המדינה. השלושה הללו ארגנו עלייה ארצה, כל אחד מאזור אחר – והוא רצה להיפטר מיהודים. כל אחד מהם ניגש אליו לחוד, וביקש אישור להוציא מאוסטריה אלפי יהודים. אייכמן אמר שהוא מעוניין בכך, אך חשב שזה מנוגד לחוק הבריטי בארץ – קולק אמר שיטפל בחוק עצמו. שלושת העסקאות הם חלק מסיפור עלייה ב'.

העסקה שעשה חיים ארלוזורוב (מספר 2 וראש המחלקה המדינית במדינה היהודית המתגבשת) עם הנאצים, – במו"מ שניהל ארלוזורוב בגרמנית עם ה-SS, הוא הגיע להסכמה שהיהודים שיעלו ארצה ישאירו את רכושם, יקנו בחלקו סחורות, ימכרו אותן בארץ וזה יעודד את הייצוא הגרמני. זו הייתה העסקה שנקראה "עסקת הטרונספר" – העברת יהודים מגרמניה לא". כמה עשרות אלפים עלו ארצה באופן מואץ לא"ל לפי העסקה הזו. הוא קיבל את הרעיון לכך מאיש עסקים יהודי-גרמני, סם

כהן, שלקח איתו מגרמניה ארצה מכונות חקלאיות לטובת הקיבוצים באישור השלטונות בגרמניה, קיבל הקלות שונות כדי שימכור מכונות פה ויעשה פרסומת וחזזה שירות למפעל הגרמני.

ב1933 זה עלה לכותרות באופן ששם בצל את סיפור קסטנר. בעיתון הימני-קיצוני שז'בוטינסקי התנער ממנו, "חזית העם" בעריכת אב"א אחימאיר, פורסם מאמר מערכת שאמר שארלזזורוב בוגד בעם היהודי, והעם היהודי יידע להגיב על כך. באותו שבוע, נרצח ארלזזורוב (לא נרחיב על כך).

בן גוריון ומפא"י עלו לשלטון בסוכנות היהודית כתוצאה ישירה מרצח ארלזזורוב, על רקע טענות שהריוזיוניסטים רצחו אותו. נתפסו שני חשודים, אברהם סטבסקי וצבי רוזנבלט, שעמדו לדין וזכו מחוסר ראיות. בסופו של דבר, עלה כחשוד שמו של ערבי ושליח הכנפיות שמרכזן היה בירדן – עבדול מג'יד. ב1982, בגין כראש ממשלה, הפעיל את חוק ועדות החקירה מ1968 מול ביקורת משפטית קשה, ודאג להקמת ועדה חקירת בראשות השופט דוד בכור – חקירת עניין ציבורי הדורש בירור באותה שנה. הועדה קבעה שאין ראיות נגד השניים שהואשמו, ויש ראיות ראשוניות נגד עבדול קאדר. אבל זה לא היה פסק דין, והעניין הזה נשאר פתוח במידה מסוימת.

ב1935 ז'בוטינסקי ובן גוריון הגיעו למסקנה שהאיבה בין השמאל לימין מסוכנת לעם ישראל, כתוצאה מהרצח של ארלזזורוב. בן גוריון עדיין טען שריוזיוניסטים עשו את המעשה (לא באישור ז'בוטינסקי), אבל שניהם היו מודאגים יותר מהאיבה בין היהודים, מאשר מהויכוח הזה. הם נפגשו לשיחה בלונדון, העריכו מאוד אחד את השני ואף כתבו טיוטה של הסכם שלום פנימי בין המחנות, נגד הסתה. ז'בוטינסקי הצליח להעביר את ההסכם בקרב ההנהגה שלו, אך דוד בן גוריון לא הצליח להעביר את ההסכם במפא"י. הפרוטוקולים מדברים על כך שברור לחבריו של בן גוריון שהוא:

א. הלך בלי רשותם.

ב. שהריוזיוניסטים אחראים והחקירה לא מוצתה – אולי זה לא מי שהואשם, אבל זה מישוהו אחר.

בן גוריון, באחד מהפסדיו הרבים (למרות הדימוי שלו), הפסיד בהצבעה וההסכם לא התממש.

נחזור לעניין המרכזי – כאשר אייכמן הצליח כל כך בנושא ההגירה, הממונה עליו, ראש ה-SD ולטר שלנברג, ביקש שירחיב את זירת פעילותו וידאג להגירה גם מצ'כיה, אשר על חלקה השתלטו הנאצים בספטמבר 1938, ועל כולה ב15 למרץ 1939. אייכמן הפך לממונה גם על הגירת יהודים משטחי השלטון הגרמני.

הפעילות של אייכמן לעידוד הגירת יהודים נמשכה עד פרוץ מלחמת העולם ה-2. בספטמבר 1939 כל בחור טוב מה-SD רצה להצטרף לגסטאפו. מה ההבדל בין הגופים? שני הגופים חלק מה-SS.

ההיררכיה בארגון ה-SS:

היטלר הוא:

1. ראש המדינה – בפנים היה גוף ביטחון פנים שנקרא Kripo, מעין משטרה רגילה. יש עוד משטרה – שמטפלת במי שלא עשה פשע מסוים, אלא פשוט צריך לטפל בו – כמו יהודים.
2. ראש המפלגה – כחלק מהמפלגה (NSDAP), יש את ה-SA. בתוך ה-SA, קיים ה-SS – זרוע המחץ של ה-SA. חיסול ה-SA על ידם זה היה עניין של גופים התנדבותיים במפלגה. בליל הסכינים הארוכות ביולי 1934, ה-SA בראשות רהם חדל מלהתקיים, והימלר הופך להיות כפוף להיטלר. ה-SS מאורגן מחדש באופן מלא ב1939, סמוך לפרוץ המלחמה והקריפו הופך לגוף בתוך ה-SS. ב-SS ישנים 12 משרדים ראשיים מ1939 – ראשי התיבות של כל אחד מהם נגמר באותיות HA – ' – משרד ראשי למשהו.

א. RSHA – משרד מקביל לחקירות במשטרה. בראשו עומד היידריך, ולאחר שפרטיזנים צ'כים הרגו אותו, קלטנברנר. בתוך ארגון זה יש 6 אגפים:

- אגף 6 – SD – ראשו הוא ולטר שלנברג. בתוך האגף, קיים מדור 2112 – המדור לענייני יהודים, בראשו עומד יאן זיקס. בתחילת דרכו אייכמן היה ראש דסק הציונות במדור זה.
- אגף 4 – גסטפו – בראשותו של היינריך מילר. כולל בתוכו מחלקות – רוב הזמן מחלקה B שסימנה שונה ל-A ו-D בתקופות מסוימות, אבל בעיקר התייחסו אליה כ-B – והיא הייתה מחלקה לקבוצות עוינות. בתוך מחלקה B, בראשה הציבו פלגמט ידוע

בשם הרטל, ישנו מדור מספר 4 – המדור ליהודים, המקביל למדור של זיקס ב-SD - ה-SD אוסף מידע, והגסטפו רוצחת. ראש המדור ליהודים הזה מ-1939 – הוא אייכמן. ההגדרה הלא רשמית של תפקידו החל משנת 1941 – הממונה על רצח העם היהודי בעולם, וזה במסגרת הפיתרון הסופי ובהוראה שהוא קיבל בתחילת קיץ 1941. התחילו לרצוח את היהודים ב-23 ליוני 1941 במכונות ירייה של האיינזצגרופן בבריה"מ. תפקידו היה זוטרי מפני שראש ה-SS דרש להיות מפקד אישי על המבצע. לאחר שהוא נרגע כעבור חודשיים, העניין עבר לאנשי המקצוע, ופה מדובר על אייכמן בעיקר. הפיתרון הסופי, במובן הצר של הביטוי, שמתחיל להתקיים מועידת ואנזה במרץ 1942 (רכבות למחנות) – היה תחת אחריותה הגמורה של אייכמן.

ב. WVHA – המשרד למשק ומנהל. בראשו עומד אוסוולד פוהל – תפקידו כולל כוח אדם, תקציב, ציוד ומחנות ריכוז. לפוהל יש כפיף בשם ריכרד גליקס, המפקח על מחנות הריכוז, ותחת פיקודו היו 2200 מחנות בתקופת השיא, מחולקים גאוגרפית בעיקר.

ב-1939 הופך אייכמן לראש מדור 4B4. עד 1941 הוא מטפל במחנות עבודה, בגירוש יהודים מסיבות שונות למקומות שונים, וב-1941 הוא נקרא להיידריך (מספר 2 ב-SS). שאומר לו שניתנה הוראה של הפייהרר לחסל את היהודים בכל העולם (חלק מתחום האחריות של אייכמן). היידריך לא היה בחדר בעת שניתנה, והממונה עליו היה שם (הימלר).

הימלר עצמו ביקר באושוויץ שהיה מחנה שבויים רוסים ועוד כמה פונקציות מאפריל 1940 ואמר להם שאנחנו בדרך למערכה כוללת נגד העם היהודי (אוגוסט 1941) – וכנראה אצלו יהיה מרכז המערכה. את ההוראה נתן היטלר ב-24 לפברואר/13 במרץ 1941, כנראה במרץ. בעקבות ההוראה, קמו האיינזצגרופן, והחלה היערכות בקשר למחנות שיהיו מרכז העשייה.

באוגוסט 1941, לאחר שהימלר חוזר ממינסק וראה איך זה מתנהל, הוא נותן הוראה בכתב שהעתקה שמור – שיש לעבור בהדרגה מחיסול היהודים בירי, לחיסולם בגז בתוך מחנות – כדי לשמור על נפש הגרמנים, ולא בגלל שיקולים כספיים. בתקופה קצרה רצחו בירי מליון וחצי יהודים במזרח אירופה ונשק לא היה חסר (כבשו ארצות בלי סוף בהן היו מחסני נשק רבים) – כאשר כל היהודים בעולם מנו רק 16.5 מיליונים.

הירי מתחיל ביוני 1941, אבל ב-8 בדצמבר 1941 אמורה להתכנס ועידה בברלין שתתכנן את ביצוע החלק העיקרי של הרצח של יהודי אירופה ואזורים אחרים (צפון אפריקה) במחנות מוגדרים. זה תפקיד הועידה – זו ועידה לתיאום – ועידת ואנזה לא קיבלה החלטה מהותית. ראש הועידה הוא היידריך, מספר 2 ב-SS שחוסל בידי הפרטיזנים זמן לא רב אחר כך. יש שם נציגי משרד המשפטים, הצבא, שירות הביטחון, המשטרה, משרד הפנים, ומשרד החוץ – 15 איש, מהם 6 דוקטורים, שמתכנסים בבית יהודי שנגזל ממשפחת מליונרים ברחוב אם גרוסן ואנזה בברלין – יש פרוטוקול – המארגן והאחראי לפרוטוקול ולביצוע היה הקצין הזוטרי ביותר בחדר ומזכיר הועידה – אייכמן. הוא התרשם מאוד וסיפר זאת בלי סוף כשמפקד הגסטאפו ישב לשתות איתו קוניאק והפליג איתו ברעיונות על ביצוע הרצח.

ב-20 בינואר 1942 התכנסה הועידה. ב-20 במרץ מתחילות הרכבות. הפיתרון הסופי, במובנו הצר של הביטוי, זו נסיעת הרכבות מ-14 הארצות ל-6 המחנות. אייכמן במשפטו טען בין היתר שהוא לא שייך לשרשרת הפיקוד של רודולף הס, מפקד המחנה הגדול ביותר שכפוף גאוגרפית להנס פרנק, מושל פולין ומהותית למפקח על המחנות (פוהל), זה משרד אחר ב-SS ולא זה של אייכמן. מתפקידו של אייכמן היה להעביר את היהודים מצרפת למקום שנקרא אושוויץ. המקום עצמו לא היה באחריותו, אלא באחריות מערכת מחנות הריכוז, משרד אחר של ה-SS. כביכול, אמרו לו רק להעביר ולא לרצוח.

האמת הפשוטה היא בעיקר שאייכמן לא היה אחראי רק על התובלה. הוא היה אחראי על פרויקט מסוים שהתבצע בתוך המחנות ונכנס כדי לבדוק זאת. הוא היה אחראי לפי מינוי אישי של סגן ראש ה-SS, שכנראה הגיע מראש ה-SS. כאשר קצב הרצח לא היה מספק, הוא טיפל בהגברתו באותו מחנה שלא רצח לפי התוכנית. הוא ביקר גם באתרי הרצח ביריה וגם באושוויץ ובמקומות אחרים.

היו לאייכמן שני סוכנים גאוגרפיים – האחראי על צרפת, תיאודור דנקר (שמת בסוריה כאיש חסות של שלטונו של אסד), וגוסטב ריכטר – האחראי על רומניה. קצב השילוח למחנות מרומניה לא סיפק את אייכמן, וגרם לו לטוס לרומניה ולאיים בפיטורי דאנקר במידה והקצב לא ישתפר.

אייכמן דרש באופן סמלי ופיקודי שיעירו אותו בלילה כאשר יהודי בורח ממחנה מוות, מה שמראה על מרכז ההתעניינות שלו, והמסר שרצה להעביר לאנשיו – שאסור שאף יהודי יברח.

אייכמן נודע כבעל כושר ארגון מצוין, זיכרון פנומנלי – וגולת הכותרת היא הסיפור של הונגריה שסיפרנו לפני שבועיים בהקשר לקסטנר. כאשר הוא הצליח לשבת בבודפשט ולגרש לאושוויץ עם אנשיו בשבעה שבועות 437,000 יהודים – לו אנשי המדור שלו עבדו בקצב שלו – לא היו נשארים יהודים. בהונגריה הוא עבד גם בלילות. כאשר השלטון השלישי מתוך השלושה בהונגריה עלה לכיסו, והרוסים התקרבו, הוא עצב את המקום וחזר לטפל בשרידי הפרויקטים הישנים בברלין – הרוסים בנובמבר 1944 היו בתוך הונגריה.

ב-1945 נשארה לאייכמן מעט מאוד פעילות, כי באותן ארצות שהנאצים שלטו בהן כמעט לא נותרו יהודים. בשורת ארצות שיעור הנרצחים היה בין 75-94% מהקהילה – 75% ביוגוסלביה, 85% ביוון, +90 אחוז בפולין, בגרמניה, באוסטריה ובצ'כוסלובקיה, קצת יותר בלטיביה ובאסטוניה ו-94% בליטא.

ב-4 באוקטובר 1943 הימלר ערך כינוס סודי עם פרוטוקול מסווג של גנרלים בו ישב אייכמן. הכינוס רצה לשבח את העובדה שלמעט גטו לודז' (בו עדיין נשארו יהודים), שנחשב פורמאלית שטח מגרמניה, חוסלו כל הגטאות בפולין. כלומר, אין יותר יהודים בשכונות היהודיות של פולין ב-4 באוקטובר 1943, חוץ מאשר בלודז' – יש ביערות, בעליות גג, במרתפים ותחת זהות בדויה – אבל עקרונית, אין יהודים בפולין. אייכמן כמעט מופתע, ועדיין מטפל בפרויקטים האחרונים שיש לו ב-1945, מפני שהימלר והיטלר אמרו גם לצוות שלהם שיבוא יום ובו העולם כולו יודה לנאצים.

אייכמן מתעד, מה שהקל מאוד על בית המשפט בישראל, ומתחיל לאסוף מידע. יש כאן שני מאמצים מנוגדים – היו מקומות בהם שרפו מסמכים, באותו הקשר. את המסמכים שנשארו אצל במשרד הוא סידר ואף ספר גופות. במשפטו בברטיסלבה ב-1946, מספר ויטליצני שאייכמן העריך אותו מאוד בתקופה הקצרה בה היה מפקדו ב-SD. הם נפגשו מחדש כאשר אייכמן היה מפקדו של ה-SD, ואייכמן אמר לו שהוא מוכן לרדת לקבר בשמחה, כי לפני כן הוריד אל הבור 5 מליון יהודים.

כעבור שבועות אחדים, ביקר אצלו דוקטור וינל בקר (שמסר עדות בנירנברג), ראש ענף היסטוריה של ה-SS, שרצה תשובה בדבר כמה יהודים נרצחו. **אייכמן אמר לו שהמספר הכמעט סופי הוא 6 מליון**.

אייכמן דואג, דרך אנשי מודיעין, לקבל תעודה מזויפת של סרן בשריון, ורצה שם שקרוב לשם שלו – אדולף אקמן, מהדיוויזיה ה-22. האמריקאים עצרו אותו ושלחו אותו למחנה שבויים. אייכמן חשש שתתגלה זהותו. נתגלה לו שבתוך המחנה פועלת מחתרת. הוא גילה לחבריה מי הוא, והם סיפקו לו תעודה מזויפת על שם אוטו הנינגר והוא ברח מהמחנה. הוא הגיע לכפר קולינברך בצפון גרמניה, עבד ב-2 עבודות, שמר על חלקת יער שהייתה בבעלות משותפת של אנשי הכפר, וטיפל בלול תרנגולות של אחד מהם (מדובר על 1946).

ב-1949 העיתונים מחיים את סיפור משפטי נירנברג ומספרים על אייכמן שאחראי על רצח היהודים, סביר שהתפרסם בעקבות הקמת מדינת ישראל. אייכמן נבהל וחשב שתופסים אותו, ופנה לארגון שהבריח עשרות שנים נאצים לשעבר – ראשי תיבות של ביטוי בגרמנית – ODESSA – ארגון ותיקי ה-SS. הם ארגנו לו תיק שלם וסיפור חיים חדש ומקצועי. לקחו אותו לאיטליה, שם אירח אותו הכומר אלויס הודאל, איש ותיקן זוטרי ופרו-נאצי גדול. האפיפיור בזמן השואה סירב להתערב, אבל הודאל דרש להתערב לטובת הנאצים והיה חלק ממיעוט קטן בותיקן, לעומת הרוב השותק. לאחר שהמלחמה נגמרה, הודאל אירח אצלו באגף מגורים קטן, הקשור לכנסייה שלו בתוך מתחם הותיקן, נאצים בורחים – ביניהם אייכמן.

אייכמן מגיע בעזרת אודסה לארגנטינה ב-14 ביוני 1950. שמו היה ריקרדו קלמנט, עם סיפור חיים מסודר. לפני שברח, סידר לרעייתו ורה ושלושת ילדיו קלאוס, דיטר והוסט – מעמד של אלמנט ויתומי מלחמה. הוא שלח גלויה לאשתו ב-1950 שהדוד שחשב שמת, חי ומחכה בתחנת הרכבת בבואנוס

אִירֵס בְּיוֹם רֵאשׁוֹן. אִשְׁתּוֹ אָמְרָה לִילְדִים שֶׁהָדוּד מִזְמִין אוֹתָם (לִפְנֵי כֵן סִיפְרָה שֶׁאֲבָא נִהְרָג). הֵם הִגִּיעוּ לְבֹאנוֹס אִירֵס (אִיִּכְמֵן קוֹדֵם הָיָה בְּטוֹקוּמָאן בְּצִפּוֹן). כְּדִי שֶׁהִסְפִּיר הַמְקוֹרִי לֹא יִתְבַּדֶּה, שֶׁמְרוֹ עַל תּוֹקֶפּוֹ – מְדוּבָר בְּגִבְרָא אֲרֻגְנִינִי בִּשְׁם קֶלֶמֶנט שֶׁמִּתְחַתֵּן עִם הָאֲלֵמָנָה – לִכְן שְׁלוֹשֶׁת הַיְלָדִים נִשְׁאָר אִיִּכְמֵן, וְאִילוּ הָבָן הִרְבִּיעִי נִקְרָא פֶּרְנִצִּיסקוֹ עַל שֵׁם הַכּוֹמֵר מִהוֹתִיקָן.

אִיִּכְמֵן הָיָה מְנַהֵל עֲבוּדָה זוּטָר, בְּעֶזְרַת הַיָּדֵעַ הַטְכְּנִי שֶׁלּוֹ, בְּמַפְעַל הַמְכוּנִיּוֹת מֶרְסֶדֶס-בֶּנֶץ שֶׁהֶעֱסִיק כְּמָה וְכְמָה נֹאצִּים בְּאֲרֻגְנִינִיָּה. הוּא לֹא מְרוּצָה מִהִבִּית שֶׁהוּא גֵר בּוֹ, מִכִּיוּן שֶׁהוּא נִמְצָא בְּמִקְוֶה מֶרְכָּזִי מִדִּי – רְחוּב צִ'אֲקוּבָאקוֹ 4261, בְּשִׁכּוֹנַת הַיּוֹקֶרָה אוֹלִיבּוֹס. יְהוּדִים גָּרִים שָׁם וְהוּא חֲשֵׁשׁ שֶׁמִּישֶׁהוּ יִזְהֶה אוֹתוֹ. הוּא מַחְלִיט לַעֲבֹר לַקְצָה הַשְּׁנִי שֶׁל הָעִיר - אֲזוֹר בּוֹ אוֹתוֹ זְמַן אֵין מִים זּוֹרְמִים אוֹ חֲשֵׁמֶל, שְׁכּוֹנַת סָן פֶּרְנַנְדוֹ וְרְחוּב גְּרִיבָאֲלִי - בְּלִי מִסְפָּרִים בְּבֵתִים.

זְמַן קָצֵר לִפְנֵי הַמַּעֲבָר, בְּנוֹ הַגְּדוֹל בֶּן ה-19, נִיקוֹלָאוֹס, מַחְזֵר אַחֲרֵי בֵּת הַשְּׁכָנִים וִיסִילִיָּה. אֲבִיהָ, עוֹרֶךְ הַדִּין לוֹתֵר הֶרְמָן, שֶׁחֲשָׁבוּ שֶׁהוּא יְהוּדִי אֲבֵל הוּא לֹא הָיָה – הָיָה פְּעִיל אֲנִטִי-נֹאצִי שֶׁנִּתְפַּס בִּידֵי הַגִּסְטָפוֹ, הָיָה בְּמַחֲנֶה רִיכוּז וְאִבֵּד אֶת רֵאִיתוֹ – שָׁכָן לֹא סִיפֵר מִי הַמַּפְעִיל (שֶׁלֹּא הָיָה קִיִּים). אַחֲרֵי הַמַּלְחָמָה עָזַב אֶת גֶּרְמָנִיָּה, וְאִשְׁתּוֹ עָבְדָה בְּמִשְׁרָדוֹ כְּעִינִיִּים שֶׁלּוֹ. בֵּיתוֹ אָמְרָה לוֹ שֶׁנִּיק אִיִּכְמֵן, בְּנָם שֶׁל הַשְּׁכָנִים, הִזְמִין אוֹתוֹ אֵלֶיהָ. הָאֵב אָסַר עֲלֶיהָ לִלְכֹּת לְדִיִּט, וְהִתְחִיל לַחֲפֹשׁ שָׁכָן בִּשְׁם אִיִּכְמֵן כִּי הִבֵּת לֹא יָדְעָה בְּדִיוֹק אִיפֶּה הוּא גֵר. זֶה הַחוּדֶשׁ שֶׁבּוֹ הַמִּשְׁפָּחָה עָבְרָה לְבֵית הַחֹדֶשׁ, וְלִכְן הַפְּרִטִים שֶׁהוּא מִצָּא לֹא הָיוּ מְדוּיָקִים.

בְּאוֹתוֹ בֵּית מִשְׁוֹתָף שֶׁאִיִּכְמֵן גֵּר בּוֹ לִפְנֵי כֵן, גֵּר גֶּרְמָנִי אַחֲרֵי לֹא נֹאצִי שֶׁגֵּר שָׁם לִפְנֵי הַשּׁוּאָה – שֶׁמִּידֵּט. הֶרְמָן הָיָה בְּטוּחַ שֶׁזֶּה אִיִּכְמֵן. אִשְׁתּוֹ קִרְאָה כְּתָבָה עַל נִיצוֹל שׁוּאָה מִשְׁפָּטָן בְּגֶרְמָנִיָּה, פְּרִיץ בֹּאוּאָר, הַתּוֹבֵעַ הַכִּלְלִי שֶׁל מִדִּינַת הַסֵּן בְּגֶרְמָנִיָּה. לְבֹאוּאָר הָיְתָה בִּיקוּרַת עַל הַשְּׁלִטוֹנוֹת בְּגֶרְמָנִיָּה שֶׁלּוֹקַח לֵהֶם יוֹתֵר מִדִּי זְמַן לַעֲרוֹךְ מִשְׁפָּטִים לְנֹאצִים. הָרַעִיּוֹן מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי הֶרְמָן וְהוּא שִׁלַּח אֵלָיו מִכְתָּב. לֹא הָיָה שֶׁגִּרֵּר יִשְׂרָאֵלִי בְּגֶרְמָנִיָּה ב-1965, וּבֹאוּאָר בִּיקַשׁ מֵרֹאשׁ מִשְׁלַחַת הַשִּׁילּוּמִים שֶׁל מִשְׁרַד הָאוּצָר לַפְּגוּשׁ אוֹתוֹ בְּפוֹנֶדֶק דְּרִכִּים.

הַמִּידֵעַ הוֹעֲבֵר לְמוֹסֵד, וְרֹאשׁ הַמוֹסֵד שִׁלַּח אֲנָשִׁים לְבִדּוֹק זֹאת. בֹּאוּאָר יָדַע עוֹד קֶצֶת – הָאָדָם הַבְּכִיר שֶׁנִּשְׁלַח לְמִשְׁמִיחָה זֹאת הָיָה אַחִיו שֶׁל הַשּׁוֹפֵט חִיִּים כֵּהן, שֶׁלְמָה כֵּהן-אֲבֵרְבָּנָאֵל, לִימִים מִשְׁנֶה לְרֹאשׁ הַמוֹסֵד. כִּסּוּיּוֹ בְּעוֹלָם הַגְּדוֹל הָיָה צִיִּיר – חוֹבֵב צִיּוֹר מִילְדוֹתוֹ שֶׁבֹאֲמַת צִיִּיר 5 צִיּוֹרִים. הוּא הִצִּיג אוֹתָם בְּגִלְרִיּוֹת שׁוֹנוֹת, בְּעֶזְרַת קֶשֶׁרִי שֶׁגִּרִּירוֹת, וְהָיְתָה לוֹ סִיבָה לְהִיּוֹת בְּעִיר הַבִּירָה לְמִשְׁךְ חוֹדֶשׁ. בֹּאוּאָר הָיָה עַר לִכְךָ שֶׁמִּשְׁטַרְתִּי גֶרְמָנִיָּה עֲצָרָה נְצִיגִים שֶׁל אוֹדֶסָה שֶׁמִּסְרוּ פְּרִטִים מַעֲטִים עַל אִיִּכְמֵן שֶׁעָלוּ בְּקִנָּה אֶחָד עִם סִיפּוּרוֹ שֶׁל הֶרְמָן הָעִיּוֹר.

הַמוֹסֵד הַצִּלִּיחַ לַהֲגִיעַ לְכַתּוּבַת שֶׁל אִיִּכְמֵן, וְזֶה הָיָה פְּשׁוּט לִפִּי עֵדוֹת הֶרְמָן הָעִיּוֹר, אֲבֵל הִבִּינוּ שֶׁאִיִּכְמֵן לֹא שָׁם. שִׁלְחוּ עוֹד צוּת – אִיסֵר הָרָאֵל הָיָה בְּאוֹתוֹ זְמַן רֹאשׁ הַמוֹסֵד וְגַם הַמְמוֹנָה עַל שִׁירוֹתֵי הַבִּיטָחוֹן – בְּעִיקָר, הַמַּפְקֵד שֶׁל רֹאשׁ שֶׁב"כ. רֹאשׁ הַשֶּׁב"כ אַז, עֲמוֹס מִנּוֹר, נִיצוֹל אוֹשׁוּיָץ מִהוֹנְגְּרִיָּה.

בְּכָל אוֹפֵן, הַהִכְרָעָה הָיְתָה שֶׁל אִיסֵר הָרָאֵל, וְהַצּוּת שֶׁנִּשְׁלַח הָיָה צוּת בְּרֹאשׁוֹתוֹ שֶׁל רֹאשׁ אֲגַף הַחֲקִירוֹת בִּשְׁב"כ. הָיָה קָל לְהָרָאֵל לִקְחַת מִישֶׁהוּ מִהַשֶּׁב"כ וּמִישֶׁהוּ מִהַמוֹסֵד כְּדִי שֶׁזֶּה יִהְיֶה מְקוּבָּל – וְאוֹתוֹ אֶחָד הָיָה צִבִּי אֶהְרֹנִי, יֶלֶד בְּרִלִין. הָיְתָה שָׁם עוֹד אִישָׁה בְּצוּת – יְהוּדִית נְסִיחוֹ. הָיְתָה אַז יַחֲדָת מְבַצְעִים מִשְׁוֹתָפֶת שֶׁל מוֹסֵד-שֶׁב"כ, שֶׁבֹרָאשָׁה עֵמֶד רִפִּי אִיתָן, שֶׁהָיָה לוֹ אֲמוֹן מִלֵּא בֹאִיסֵר. אִיסֵר הֶלֶךְ לְבֵן גּוֹרִיּוֹן וּבִיקַשׁ אִישׁוֹר לְחַסֵּל אֶת אִיִּכְמֵן בְּאֲרֻגְנִינִיָּה. יְהוּדִית הַתְּחַזָּתָה לְאֶהוּבָתוֹ שֶׁל נִיקוֹלָאוֹס, וְדֶרֶךְ הַשְּׁכָנִים חִפְּשָׁה אֶת אֶהוּב לִיבָה, וּמִצָּאָה יֶלֶד שִׁימְסוֹר לוֹ פֶּרְחִים. אַחִיו, שֶׁעָבַד בְּמוֹסָךְ, נִמְצָא אָךְ בְּעַל הַמוֹסָךְ זֶרֶק אוֹתוֹ. עִם זֹאת, לְאַחֵר שֶׁעָקְבוּ אַחֲרֵי הַקְּטָנוֹעַ שֶׁלּוֹ – הִגִּיעוּ לְבֵית שֶׁל אִיִּכְמֵן.

לְבֵית זֶה, אֶהְרֹנִי יִלֵּךְ מוֹלוֹ עִם מַזּוּדָה וְשִׂיא הַטְכְּנִלּוּגִיָּה הָעוֹלָמִית דָּאָז – מַזּוּדָה שֶׁבִּתְחַתִּיתָה מַצְלָמָה, בְּפִיתוּחָה שֶׁל הַיַּחֲדָה הַטְכְּנִלּוּגִית. אֶהְרֹנִי הִסְתוּבֵב מוֹל בֵּיתוֹ שֶׁל אִיִּכְמֵן וְצִילָם אוֹתוֹ בְּשׁוּבוֹ מִהַעֲבֹדָה בְּמֶרְצֶדֶס-בֶּנְדִּז. שְׁנֵי אֲנָשִׁי מִשְׁטֶרָה, שֶׁלֹּא יָדְעוּ אֶת זִהוּתוֹ שֶׁל הַנְּבִדָּק – אֶרִיָּה נִפְתָּלִי (שֶׁהִתְפָּרַס כְּגֶרְפּוֹלוֹקֶג הַחֲשׁוֹב בֶּאֱרָץ), וְאֵלִי אֵילֵן קִיבְּלוּ אֶת הַתְּמוּנָה וְהִשּׁוּ אוֹתָהּ לְתְּמוּנָה שֶׁל אִיִּכְמֵן מִ1938 בְּחִלְפֶּה. אִיךְ הִגִּיעוּ לְתְּמוּנָה שֶׁל אִיִּכְמֵן מִ1938? שֶׁגִּרִּירָנוּ הָרֵאשׁוֹן לְגֶרְמָנִיָּה בְּעֵתִיד, אֲשֶׁר בֶּן נֶתַן, מֵאֲנָשִׁי סוּדוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן פֶּרֶס, הָיָה מַפְקֵד הַהֲגָנָה בְּאוֹסְטֶרִיָּה וּמִילָא מִשִּׁימוֹת בִּיטְחוֹנִיּוֹת שׁוֹנוֹת סוֹמֶךְ לְהַקְמַת הַמְּדִינָה. אַחַת הַמִּשְׁימוֹת הָיְתָה מִידֵעַ עַל נֹאצִים. הַתְּנַדָּב אֲצִלוֹ יְהוּדִי בִּשְׁם דִּיאֲמַנְט לַעֲסוֹק בְּתַחֲוֹם הַנֹּאצִי. בֶּין הֵיתֵר, הֵם קִרְאוּ אֶת הָעִיתוֹנוֹת שֶׁעֲסָקָה בְּמִשְׁפָּטִי נִירְנֶבֶרְג וְהִבִּינוּ שֶׁאֵין לֵהֶם תְּמוּנָה שֶׁל אִיִּכְמֵן. דִּיאֲמַנְט הִתְחִיל לְרַחֵרֵחַ, וּמִצָּא בְּחוּרָה שֶׁהָיְתָה חֲבֵרְתּוֹ הֶרְמָנִיטִית שֶׁל אִיִּכְמֵן לִפְנֵי

שנים רבות, והלך לביתה בתור חבר של אייכמן שרוצה להעלות זכרונות. הוא ביקש משהו לשתות, וכשהלכה למטבח, תלש את התמונה, ברח מהחלון והעביר זאת לאשר ומשם לתיק המוסד של איסר.

שני אנשי המשטרה כתבו בסוף דו"חם שהאיש הוא אייכמן. איסר הלך לבן גוריון וביקש אישור לחסל את אייכמן, אך נתקל בסירוב, שכן בן גוריון רצה להביא את ממונה רצח היהודים לירושלים – שהנוער הישראלי והעולם יידעו מה קרה. ייעשה לאייכמן משפט. איסר נבהל מהמשימה והודיע לרפי איתן שהוא עצמו ייסע לארגנטינה ויפקח בעיר על המבצע.

ביום רביעי, 11 במאי 1960, כשאייכמן חזר מהעבודה, השתלטו עליו בדרך. איש השרירים מאגף המבצעים, היה צבי מלחין והוא זה שהחזיק אותו בידי, ואהרונזי במכונית אמר לו "תנועה אחת ואתה מת". הם הגיעו לבית ה-1 מתוך ה-2 בו החזיקו אותו. אהרונזי שאל את אייכמן מה שמו, והוא ענה ריקדו קלמנט, ולפני כן – הנניגר אחר כך – הוא שאל אותו על מספריו האישיים 88995 ו-4326. אייכמן הודה שהוא אייכמן, הניח שנחקר בידי ישראלים ואמר שהוא מוכן לספר את הסיפור. הוא הולבש במדי דייל אל על. הם טסו במטוס מיוחד של אל על שהטיס את השר בלי תיק, אבא אבן, לציון חגיגות 50 השנה בארגנטינה. אבן (שלא ידע על המתרחש) טס יחד עם מאיר זורע, סגן הרמטכ"ל (שכן ידע מעט), והייתה גם ביקורת ציבורית על הנסיעה.

בדרך חזרה, כשבכירי אל על בעסק מהתחלה עד הסוף, ישב אייכמן במטוס, לצד יהודה בן ארי (מנכ"ל אל על), יהודה שמעוני (ראש אגף המבצעים), הקברניט צבי טוהר, המכונאי הראשי אריה פרידמן (ניצול אושוויץ). פרידמן אילתר משהו מבחינת כמות הדלק כדי שהמטוס יוכל לצאת, מילא את כונוסי האוויר בדלק כדי שהמטוס יחזיק מעמד וכדי שלא ינחתו נחיתת ביניים נוספת. הם נחתו בדקר, בירת סנגל, ואייכמן ישן כדייל אחרי משמרת, כשלידו דוקטור יונה אליאן מתל השומר שהזריק לו שתי זריקות הרדמה.

הם הגיעו ארצה לנמל התעופה. בארץ אייכמן הועבר לידי השב"כ בתל אביב ואז הכינו לו את המקום שרצו לו – משטרת יגור על כביש עפולה-חיפה. 50 שוטרים במשמרת על עציר אחד, פלוס 50 אנשי משטרה שהכינו עדויות ומסמכים. יחד איתם, מפקד היחידה המשטרתית, ניצב אברהם זלניגר, לשעבר מפקד המחוז הצפוני, ונציג משרד המשפטים – גבריאל בך. בך עזר להכין את החומר. התובע, היועץ המשפטי לממשלה, גדעון האוזנר. ביחד איתו, צבי טל (שאחר כך היה מנכ"ל משרד המשפטים), יעקב רובינסון (היסטוריון ומשפטן) וכמובן גבראל בך, מספר 2 בצוות התביעה.

חוקק בכנסת חוק לשכת עורכי הדין, כדי שאייכמן יוכל למנות עורך דין לפי בחירתו, לאו דווקא יהודי ישראלי. כתוצאה מכך, מינה אייכמן את דוקטור רוברט סרווציוס שעסק במשפטי נאצים ברחבי העולם. הוא היה בן 60 והביא איתו סגור צעיר, דיטר וכתנברוך מהעיר קלן, שהיה משוכנע בחפותו של אייכמן. לאחר כמה עדויות, וכתנברוך לא החזיק מעמד נפשית וברח מבית המשפט, חזר למלון ולא רצה לחזור, והשופט בך הלך לשכנע אותו. הם התיידדו עד היום הזה. אחרי המשפט רצה וכתנברוך להישאר בישראל, והציע לאשתו לבוא עם הילדים ארצה. הוא קיבל מחותנו מסמך נזעם שהוא ידאג לגירושים אם לא ישוב הביתה – והוא אכן שב. לפני שנים מעטות, השופט בך הוזמן להרצות בגרמניה וכתנברוך חיכה לו במלון ואמר לו שהוא מעליב אותו משום שהוא מתאכסן בבית מלון ולא בביתו. פותרו שם יחסים מיוחדים ומעניינים.

מה אייכמן טען בשלב המקדמי בבית המשפט?

1. ראשית, אייכמן טען שלכידתו בארגנטינה הייתה פעולה שהפרה את חוקי ארגנטינה. נעשיתה עבירה כדי ללכוד אותו, ולכן כל ההמשך המשפטי מישראל – מפקודת המעצר של עמנואל יהודה לוי ועד המשפט שהתחיל זה עתה – לא חוקי. בית המשפט קבע בעניין הזה שסמכות בית המשפט הישראלי לא נפגעת מעבירה שקשורה לאופן המעצר שנעשיתה/לא נעשיתה בחו"ל, והראו תשתית משפטית לטענה הזאת. ניתן להעלות טענה ביחס לחוקי ארגנטינה לחוד – ארגנטינה עשתה זאת והחזירה את שגרירה מישראל.
2. החוק לעשיית דין בנאצים הוא חוק רטרואקטיבי כפול – רטרואקטיביות מהותית פסולה. הוא פסול בשני מובנים:

א. נחקק אחרי ביצוע המעשים שמיוחסים לנאשם, שלא יכול לדעת שיחוקק חוק שאוסר על מעשיו.

ב. החוק נחקק על ידי מדינה שקמה לאחר ביצוע המעשים.
בית המשפט פסק שלגבי שאלת הרטרואקטיביות הפסולה יש הבחנה נוספת – לא רק בין מהות לפרוצדורה – אלא בין קונסטנטיביות לבין דקלרטיביות – חוק קונסטנטיבטיבי הוא חוק שיוצר נורמה משפטית חדשה ומהותית, חוק דקלרטיבי הוא חוק שמכריז באופן חדש על נורמה ישנה. הנורמה בדבר פסולתו של רצח היא ישנה – לפחות בווימאר זה נחשב לפשע, והייתה אפשרות שזה ייחשב פשע לאחר נפילת הנאצים, והיה ברור שהמדינות שלוחמות נגד הנאצים רואות ברצח עם פשע, וישראל היא המשך שלהן ובסך הכל הכזירה על כך דקלרטיבית – לא הפתיע אף אחד בהגדרת המעשה בתור פשע, אלא הכריזה מחדש על עיקרון ישן.

לאחר הקדם משפט – החל השלב המהותי, בו הפיעו 122 עדים. 12 עדים עברו חיקור דין בחו"ל מפני שלא רצו להסתכן בכניסה לישראל כי כולם היו נאצים, וחיקור הדין היה אמור להוביל מבחינת הסנגוריה לכך שאייכמן היה בורג קטן שלא השפיע. עוד 110 עדי תביעה הוזמנו מהעולם, אבל בעיקר מישראל עצמה, מהם יותר מ-100 ניצולים – לראשונה, ניצולים סיפרו את סיפורם מול העם בישראל. בבתי הספר הותקנו רמקולים בכיתות כדי לשמוע את המשפט בשיעורים.

העדויות המפורסמת ביותר היא כזאת שלא הושמעה כמעט – על ידי הסופר ק. צטניק, שאמור היה לספר כיצד דיבר עם אייכמן בתחנת הגסטפו בקטוביץ אבל מיד אחרי תחילת חקירתו אמר שהוא רואה את היהודים שהיו איתו באושוויץ, והתעלף. שניים מהעדים העידו מאחורי דלתיים סגורות משום שאלו היו שני גברים שעברו עיקורים וניסויים בידי מנגלה, ולא רצו להיחשף.

היסטוריון אחד פתח את מסכת העדויות – פרופסור סלע-בראון שדיבר על התהליך שעבר היהודי במאה ה-20 ורב פקד נפתלי בר שלום מלשכה 06 של המשטרה שתיאר את תהליך החקירה של המשטרה.

בית המשפט המחוזי, בהתאם לדין של עשיית הדין בנאצים ועוזריהם, הרשיע את אייכמן בכל 15 הסעיפים, וגזר עליו מיתה. מחלוקת – לא ברור אם מי שהורשע בעבירה הזאת, דינו מוות – רוב הדינים נותנים דיני מקסימום, אבל לגבי רצח נאמר בחוק בסעיף 301 שכל הרוצח דינו מאסר עולם ועונש זה בלבד, כלומר אין שיקול דעת לשופט אם הרשיע ברצח.

בחוק לעשיית דין בנאצים ועוזריהם לא נאמר ועונש זה בלבד – כתוב דינו מיתה. הויכוח בין 2 מחנות:

1. מחנה אחד – אומר שאם לא כתוב בלבד – נשאר שיקול לבית המשפט.
2. מחנה שני – אומר שעל רצח בגלל ארנק בתל אביב עונש מאסר עולם חובה, ועל השתתפות ברצח עם ניתן להטיל שנה אחת – והאם לזה התכוון המחוקק? הנוסח לא טוב, אבל המשמעות הסבירה היא עונש חובה.

באופן מהותי, אמר אייכמן שהוא היה בורג קטן ולא גנרל גדול, והתעסק בהסעות. האוזנר בחקירה נגדית מאיימת הצליח לקעקע את אמירת התובלה. הוא ביקש מאייכמן לחזור לשרטוט בקשר למבנה המדור שלו – הסביר ונקב בשמו של הקצין פרנץ נובק שתפקידו היה אחראי על התובלה. האוזנר אמר שהוא מקביל לדנכר, ריכטר וויסליצני – כמו כל חבורתו, הוא עסק בתובלה, ואם הוא עסק בתובלה – אז מה היה תפקידם, שכן הם אינם כפופים לו – אייכמן לא הצליח להסביר את העניין הזה, כשהמסמכים הפוזיטיביים הראו שהוא עסק ברצח עם.

לפי החוק הישראלי, בית המשפט העליון במקרה של עונש מוות, דן אוטומטית בפסק הדין גם אם לא הוגש ערעור. הוגש ערעור, ובית המשפט אישר את פסק וגזר הדין בערכאת הדין, ובלילה של ה-31 למאי 1962 נתלה אייכמן. לפי בקשתו בצוואתו, נשרפה גופתו. הממשלה החליטה שאפרו יושלך בעומק הים התיכון, כדי שלא תהיה חלקת קבר שתהיה מוקד עלייה לרגל לנאו-נאצים לאורך דורות.

שתי הערות לסיום השיעור

הראשונה – ייחוד גטו לודז'.

גטו לודז' היה השני בגודלו בפולין אחרי גטו ורשה, הכיל רבע מליון בשיאו. האזור סופח לגרמניה, לכן נקרא בשם הגרמני ליצמנשטאדט. כעבור זמן קצר, אחרי בעלי תפקיד אחרים, מונה כראש היונדראט מרדכי חיים רומקובסקי. רומקובסקי היה אדם דתי בן 60 ומשהו, גמלאי, מנהל בית יתומים, ללא בנים ונשוי, מנהל מצוין. לעת פנסיה, היה גבאי בית הכנסת הגדול. הוא עמד בראש היונדראט ומבין אחר זמן קצר מה מתרחש שם. הוא היה חלק מהרכב ראשון של היונדראט שסייר לעשות כמצוות הנאצים – עוד לא רצח אלא מעצר, עבודה.

רומקובסקי הגיע להסכם עם האנס ביבוב, מפקד הגטו, שכל הגטו יהפוך לבית חרושת אחד גדול. ילדים קטנים, זקנים וחולים עבדו. המשטרה של רומקובסקי הכריחה אותם לעבוד והגטו היה מכרה זהב לנאצים – קצב השילוח ממנו לאושוויץ היה איטי ביחס לכל שאר. ב-1943, כשהימלר אמר שחוסלו כל היהודים, נשארו בגטו הזה 80 אלף יהודים. רומקובסקי השנוא עשה משהו. יש פרוטוקולים של ישיבות הנהלה – הוא אמר לפקודיו לעשות הסכם – יכול להיות שהם לא מבינים אותו, ושהוא לא מבין אותם. כשהכל ייגמר, הם יילכו יחד לדין תורה, אבל שיעשו מה שהוא אומר. כשהוא הבין שהוא לא יחזור כי התווכח עם הנאצים ורימה אותם, הוא אמר בישיבה אחרת שהוא יצטרך לתת דין וחשבון אבל בינתיים שיקשיבו לו.

בגטו הזה נשארו 60 אלף איש כשהרוסים התקרבו. הרוסים הכריזו, מסיבה טקטית קטנה, על הפוגה קלה באזור ו-5 חודשים לא זזו בגזרה. הנאצים חיסלו את כל היהודים, השאירו 800 מנקות, ואת השאר, ביניהם רומקובסקי, גירשו לאושוויץ. הנאצים לקחו רק אלף בעסקאות עם רומקובסקי, ובין ה-1000 האלו הייתה אמא של היהודי שראה אותו נכנס לאושוויץ. הוא סידר עם אנשי הזונדרקומנדו ששרפו גופות באושוויץ, שהם יהרגו את רומקובסקי במכות לפני היכנסו לתא הגזים – סמלית. נשאל לגביו – ואילו ה-60 אלף שרדו, מה היו אומרים?

בפרוטקול מ-4 ספטמבר 1942 – אסיפת הורים. הגסטפו קרה לרומקובסקי ואמר לו שהתינוקות לא עובדים, ואין להם זמן לחכות שהם יגדלו. הם אמרו שהם ייקחו אותם. באסיפת ההורים הוא אמר שהגסטפו דורשים את התינוקות והילדים הקטנים כי הם לא עובדים, והוא הגיע למסקנה שאם לא יסכים ייקחו את גם את הגדולים ואין עוד אפשרות – והוא אמר להם את הדברים הבאים בנאומו:

"מכה חמורה פגעה בגטו. הם מבקשים מאתנו לוותר על היקרים ביותר שיש לנו - הילדים והקשישים. הייתי ראוי שיהיה לי ילד משלי, אז נתתי את השנים הכי טובות בחיים שלי לילדים. אני כבר חייתי ונשמתי עם ילדים, אך אף פעם לא תיארתי לעצמי שאאלץ לספק את הקורבן הזה למזבח בידיים שלי. בגילי המבוגר, אני חייב להושיט את ידי ולהתחנן: אחים ואחיות, מסרו לי אותם! - אבות ואמהות, תנו לי את ילדיכם!"

הערה 2 – בהקשר לאייכמן

טענה שהוא העלה שלא הוזכרה קודם - בהקשר לחובתו העליונה של אזרח ובעיקר של חייל ושוטר לציית לחוק ולהוראה חוקית. זה היה קשור לטענה המקדמית של הרטרואקטיביות הפסולה. הוא אמר שבמדינה ששלחה אותו, זה היה החוק. האם בית המשפט מצפה שהוא יעבור על החוק?

זה מעלה בעיה גדולה מאוד של גבול הציות. נפריד בין 2 שאלות הקשורות לגבול הציות:

1. היבט אחד נוגע לגבול הציות – הוראה. פקודה היא סוג של הוראה, שניתנת בתוך מסגרת ביטחונית-משמעתית. הוראה בכלל יכולה להינתן גם בדיקנט. הוראה היא דרישת התנהגות שהחוק מחייב להיענות לה או מבחינה מהותית, או מכיוון שמכיר בסמכות הנותן לדרוש את ההתנהגות או להטיל סנקציה על המסרב. גבול חובת הציות להוראה, לפחות במשטר דמוקרטי מודרני, הוא החוק – או החוק הידוע בוודאות למקבל. אם יודע מקבל ההוראה שמילוי ההוראה מחייב אותו לעבור על החוק, אסור לו להיענות לה, כי חובת נותן ההוראה לציית לחוק, וזה גובר על חובתו לציית להוראה.

פסק הדין הידוע בישראל בנושא הוא כפר קאסם. הטענה שם איננה שרצח פסול, אלא בפסק הדין ששמואל מלינקי, רב סרן, יחד עם הסרן שלו, ועם שאול הופנר המ"כ, לאחר שלא הבינו את ההוראות מלמעלה, נתנו הוראה בלתי חוקית בעליל – שמקבל ההוראה היה נדרש לדעת שהוא מבצע עבירה בלתי חוקית בעליל, ולא לקיים אותה. אם הוא יודע – לא יקיים, ואם לא – לא. הטענה היא שיש מעשים שכל אדם בישראל יודע שהם מהווים עבירות. לא מדובר היה בערבים בכפר ליד עזה באמצע מלחמה, אלא בערבים ישראלים שנמצאו בתוך כפר ליד פתח תקווה שאיש לא חשד בהם בדבר. שרצו להגן עליהם מחילופי אש ליד הגבול שחששו שיפרצו בין ישראל לירדן במהלך מבצע סיני – הם היו צריכים להיכנס הביתה כדי לא להיפגע. החיילים הנאשמים אמרו שגם הם לא חשדו ב43 הקורבנות (גילאי 7 עד 70), אבל צייתו להוראת המ"מ להרוג אותם. השופט בפרשה, בנימין הלוי (ששפט גם בקטסנר ובאייכמן), בשירות מילואים כאלוף משנה, שאל את המבוגר מהם, איש קבע בשם יהודה פרנקנטל – ולו גבי אמר לך להמשיך בירי לתוך רחוב ז'בוטינסקי בפתח תקווה? אז הוא אמר שאם גבי אומר – הוא יעשה.

2. השאלה הגדולה היא שאלה שלא נדונה שם – מה גבול חובת הציות לחוק. כי אם אין גבול לחובת הציות לחוק, אייכמן צודק. האוזנר הציג בבית משפט שני מקרים בהם אייכמן הפר את החוק. אבל, בדרך כלל, אייכמן קיים את החוק. אז אם לחובת הציות אין גבול, אייכמן צודק. אם אני אומר שאייכמן יחליט אילו חוקים מוסריים ורק להם יישמע – לא תהיה מדינה. ברנע מציע כיוון מחשבה הבא – יקבל אדם את ההחלטה אם הוא מקבל את ערכי המדינה וכתוצאה מזה את צורת המשטר שלה, במינוח המקובל אצלנו – אם מבחינתו טוב הדבר שישראל יהודית ודמוקרטית. מי שרוצה להילחם נגד זה – אויב המדינה. מי שמקבל את זה אידיאולוגית – צריך, לפי עניות דעתו של ברנע, לציית גם לחוקים מטומטמים. אם זה מפריע לו מאוד, הוא צריך לנקוט יוזמה חוקית לשינוי החוק.

אילו מדובר היה במשטר שאנחנו לא מוכנים לקבל ערכית את קיומו, שייפול. לו חזרו הבריטים, משטר כיבוש נחמד יחסית לשאר משטרי הכיבוש בהיסטוריה, שעם זאת לקח את האפשרות שלנו להיות עצמאיים בארצנו. אנחנו רוצים מדינה משלנו. לו הבריטים חזרו, כנראה שהיינו מקימים מחתרת להפיל אותם שוב.

לו בישראל, המדינה היהודית, ראש הממשלה היה נניח ברוך מרזל, והייתה דיקטטורה יהודית, היה אפשר להקים מחתרת שתפיל את השלטון ותחזיר את הדמוקרטיה. כל עוד ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית צריך שהיא תתקיים ואין לתרום לתהליך שיערער על קיומה, למשל דרך סירוב למילוא חוקים. זה מעלה את השאלה אם צה"ל יכול לתפקד אם לא ממלאים בו פקודות.

כשמדובר בדמוקרטיה אחרת – אנחנו בעד שחוקיה יתקיימו.

כשמדובר במדינה שערכיה לא מקובלים עלינו אידיאולוגית – אין שום קושי עם זה שאנשים יסרבו למלא חוקים, והתוצאה תהיה שהמשטר יפול – אין לברנע בעיה עם כך.

האוזנר אמר שאייכמן משקר כשהוא אומר שהוא דבק בחוק. צריך להחליט איזה סוג גרמני היה אייכמן:

א. אם מדובר בגרמני הומניסט – מה בדיוק עשית כדי לממש את ההשקפה שלך. אם בגד בערכים הללו, בגד בערכים שלי גם.

ב. אם הגרמני נאצי – יש נגדו מלחמת חורמה, כולל אייכמן. חוץ מחובת הציות, השקפתו התפתחה כנאצית לכל דבר.

מצד אחד, שאלת השאלות היא מה יחסי למוסריות החוק ולא לפרוצדורה לפיה ניתנה ההוראה, ומצד שני ברנע לא מרוצה מכך שאם מישהו לא מרוצה מחוק מסוים הוא יכריז עליו מרד על החוק עד שינצח את המשטר המדובר.

שואה ומשפט שיעור 10 17.06.16 ושיעור 11 17.06.16

רצף היסטורי של הקורס

בהתחלה, הגדרות. אחר כך, מבוא היסטורי והשתלשלות אירועים רלוונטית מ-1918-1945.

המטרה של הקורס – קשורה לבירור ערכי – כלומר, כזה שיש בו התייחסות לאפשרות של השפעה על התפיסה הערכית האישית. הערכים עליהם אנו מדברים עליהם, הם ערכי מדינת ישראל. אנו מביטים על ההיסטוריה הרלוונטית של העם היהודי מנקודת ראות אוהדת כלפיו, במובן מסוים גם בהקשר הממלכתי-ציוני. בנוסף, מדובר על ערכים אנושיים – ערך כבוד האדם. בזווית זאת טיפלנו בסוגיות שקשורות לבני אדם בכלל, ולא רק ליהודים.

במבוא ההיסטורי – התחלנו במשמעות של מלחמת העולם ה-1, קודם כל באופן ישיר בכך שחלק גדול בעולם היה מעורב בה, וגם בגלל שמספר הקורבנות בה הגיע ל-20 מיליון.

מסיבות היסטוריות והיסטוריוגרפיות מורכבות, קל יותר להיסטוריונים לדעת את מספרי מלחמת העולם ה-1 מאשר ה-2. הראשונה הסתיימה ב-1918, השנייה ב-1945, ולכאורה כלי המחקר משוכללים יותר לאחר השנייה, ובוודאי כיום.

בנוסף, דווקא גרמניה הנאצית הייתה ידועה כמדינה מתעדת – כשגזלו רכוש של קהילה יהודית לפני רציחתה, בדרך כלל תיעדו את פרטי הגזל. במחנות המוות בפולין, ביניהם אושוויץ – יש ערימות ענקיות של מברשות שיניים – ולעיתים קרובות, דברים אלו, אפילו ברמת מברשות שיניים, נרשמו.

הטענה שאנחנו לא יודעים כמה אנשים נרצחו לא מופרכת, כי כאשר מדובר במוות בשדה הקרב, כפי שקרה במלחמת העולם ה-1 במשך ארבע שנים, אז כל צד מעריך את קורבנותיו, וכל מפקד מדווח על חייליו הלאה שנפלו בשרשרת הפיקוד – וזה נכון לאורך ההיסטוריה. כשמדובר באזרחים, גם שם אפשר לשאול כמה אנשים התגוררו באותה עיר ובאותה שכונה, וכמה נשארו. עם זאת, כשמדובר ב-SS, כמוהו לא היה קיים במלחמת העולם ה-1, וב-2200 המחנות שלו, שמהם 6 היו מיועדים לרצח עם פרופר (אבל נרצחו גם במחנות אחרים ומחוץ להם) – אז בקשר אליהם יש לנו מקורות מידע שונים, ולעיתים סותרים:

1. היה לפעמים אובר-רפורטינג.

2. מצד שני, היו מעשי רצח של יהודים שלא דווחו, או לפחות הדו"חות על כך לא נמצאו.

רוב המסמכים הנאצים שנתפסו בידי ארה"ב ובריה"מ, מיד בתום המלחמה, לא נקראו בידי איש עד היום, והם נמצאים עדיין בארכיונים של המדינות. לגבי ארה"ב, לא הכל היה סודי בניגוד לבריה"מ. עם זאת, המומחיות הדרושה כדי לקרוא את המסמכים, ולאחר מכן גם לרשום עליהם הערות ולהצליב מידע – צריך שסדר העדיפויות של הממשל יופנה למטרה זאת. לא די שמישהו יידע לקרוא, הוא צריך לדעת לקרוא גרמנית, ועוד גרמנית-משטרית של שנות ה-40, שגרמני רגיל היום לא מסוגל לפענח. לאחר הקריאה, מישהו גם צריך לבצע את המחקר. לכן, אם היינו קוראים את כל המספרים ומנתחים אותם, היינו מגיעים למסקנות אחרות, אבל היינו יודעים הרבה יותר על הקורבנות ומספריהם.

לכן, המספר כפי שהיסטוריונים מעריכים אותו, השתנה במשך השנים. לאו דווקא לגבי היהודים, שלגביהם המספר די יציב מ-1945. מאז שיעקב לשצ'נסקי ערך את המחקר שלו, תוצאותיו נחשבות רציניות יותר – הוא הגיע ליותר מ-5 מיליון ו-800 אלף קורבנות. יד ושם, מאז נפילת בריה"מ, מעלה את המספר – כי חלק מהארכיונים הרוסים הגיעו אליה. כיום, המספר עובר קצת את ששת המיליונים. המהפכים חלו למשל בקשר לאוכלוסייה אזרחית אחרת – רוסית, צרפתית, גרמנית – שנהרגה במהלך המלחמה. לפני שנים המרצה דיבר על מעל ל-50 מיליון הרוגים, השנה דיברו כבר על מעל 60 מיליון.

ההשלכות של מלחמת העולם ה-1 לא היו רק על חיים ומוות באופן מיידי, אלא גם על תפיסת מנהיגים, מקבלי החלטות ומעצבי דעת קהל אזרחיים בקשר למשמעות מלחמה בדורינו. עשרות מיליוני קורבנות תוך שנים ספורות לא נתפסו כאפשרות לפני כן – כעת, הטכנולוגיה איפשרה זאת. כשבאוגוסט 1945 נעשה שימוש בנשק גרעיני, האפשרות להביא למותם של מאות אלפים בשניות – נכנסה גם כן לתודעה.

לכן, בארה"ב, בשנת 1918-שנות ה-20, התייחסו למלחמה שהסתיימה ככזאת שתסיים את המלחמות. המחשבה הייתה שלא יהיה אדם שישתמש בטכנולוגיה לאחר שראה את תוצאותיה.

כמובן שלתודעה חיים משלה, ואסור להניח הנחות מוקדמות - לא מספיק לומר שבגלל שיכולים להיהרג עשרות מליונים אין אופציה שזה יקרה. למישהו זה יכול להישמע לגיטימי והוא אף יכול לחפוף בכך. לא כל אדם מניח שמוות הוא דבר שלילי.

18 באוקטובר 1918 – חודש המפתח – שביתת נשק וסיום מלחמת העולם. ההסכם הראשון בעל השלכה צבאית, שבעקבותיו גרמניה החדשה קמה, נעשה בנובמבר.

9 בנובמבר 1918 - יום העצמאות של גרמניה הדמוקרטית של ויימאר.

19 בינואר 1919 - הקמת המפלגה הנאצית (בשם אחר, ללא היטלר עדיין).

יוני 1919 – הסכמי ורסאי, בין צרפת לגרמניה שנכפה עליה להסכים, הסכם ששיקף את התוצאות המדיניות של המלחמה.

1920 – המפלגה הנאצית מפסידה בבחירות. היטלר שיער שתפסיד, אבל חידש את המפלגה.

8 לנובמבר 1923 - הנאצים לתפוס את השלטון ונכשלו. היטלר נכלא ל-8 חודשים וכתב את ספרו.

פברואר 1924 - המפלגה יוצאת מחוץ לחוק. לאחר שההיטלר השתחרר הוא מסר לדפוס את ספרו.

פברואר 1925 - חודשה ההכרה החוקית למפלגה הנאצית.

בין 1925 ל-1929 גרמניה הייתה נתונה במשבר עמוק. 2 נקודות שפל כלכליות – 1923 ו-1929, בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה לבין עליית הנאצים.

לכלכלה יש משקל מפתח בפסיכולוגיה האישית וההמונית – הציבור בגרמניה הבין את המשבר השני כחזרה למשבר הראשון, ובפועל זה לא היה כך (הבעיה הייתה אבטלה ולא ירידת ערך המטבע). הציבור ברח מהמטבע בעקבות כך והוסיף משבר על משבר.

הנאצים האשימו את היהודים וזו הייתה נקודת זינוק. בין 1929 ל-1932 המפלגה הנאצית הפכה לבולטת והמדוברת ביותר. עדיין לא מפלגת רוב, ותרבות הסקרים לא הייתה פופולרית כמו היום והבחירות עוד לא נערכו. עם זאת, הם עמדו במרכז הויכוח הציבורי.

יולי 1932 – לנאצים יש רוב יחסי, הם מחוץ לממשלה והיא נופלת בגלל היעדר מכנה משותף בין מרכיביה.

נובמבר 1932 – בחירות חדשות – תוצאות דומות

ינואר 1933 - סיבוב בחירות שלישי. קבוצה של אילי הון ימנים שמרנים, להם לא ברור עד הסוף ההבדל ביניהם לבין היטלר, ונדמה להם שהוא שייך לימין השמרני, או לפחות שאפשר לנווט אותו וההבדל ביניהם בפועל הוא רטורי. הם חוששים מכך שאם השמאל יעלה לשלטון (ה-SPD, מעין מפלגת העבודה) הוא יילך בדרכי בריה"מ. היסטורית, ברור שהם לא הבינו את התוכנית של העבודה הגרמנית. נדמה היה להם ששלטון השמאל ילאים רכוש פרטי ממיליארדרים. הם ביקשו מנשיא המדינה, פאול פון הינדנבורג, בשר מבשרם, גנרל ימני שמרני זקן וחולה - להגן על ההון, הכלכלה ועליהם באופן אישי – ולתת להיטלר, יריב השמאל הגדול, תקופה קצרה בשלטון, בכדי שיעשה סדר.

הינדנבורג היה יריב גדול של היטלר – סירב לדבר איתו, לאפשר לו להצטרף לקואליציה (עד כמה שהנשיא יכל להשפיע בשיטה יחסית דומה לשלנו). עם זאת, תחת הלחץ הסכים לעשות ניסיון קטן.

30 לינואר 1933 הוטל על היטלר תפקיד הרכבת הממשלה.

על גרמניה עבר תהליך נאציפיקציה. בלשון המפלגה השולטת אז – האחדה מיישרת. פרטי התהליך נלקחו בעיקר מחוקת המפלגה הנאצית בתקופת האופוזיציה. למשל, הפיהרר-פרינציפ – עיקרון המנהיג. מבנה פירמידלי של המדינה וכל מוסדותיה. יש ממונה אחד בצבא לכל עניין. כמובן ישנו היטלר, ראש הפירמידה, שהיקף שליטתו אמור להיות עולמי בסופו של דבר.

מכלאה ראשונה, שהתגללה למתקן אחר של ה-SS, הוקמה כבר ב-24 לפברואר 1933. למה? לא רק כי מדובר ב-3 שבועות לאחר העלייה לשלטון, אלא מעבר – היטלר ערך סבב בחירות נוסף ב-5 למרץ, במתכונת דמוקטית מסוימת. כלומר, הוא עדיין יושב בשלטון בהמשך לממשל הדמוקרטי הקודם. ב-18 למרץ 1933 מוקם מחנה ריכוז פורמאלי ראשון – דכאו.

בין 1933 ל-1935, התהליך העיקרי מבחינת יהודי גרמניה – אפליה ממוסדת סטטורית זוחלת. כמעט בכל ההקשרים האפליה קשורה לסוגיות כלכליות, כשהחוק הסמלי, מעבר למישור הכלכלי, היה צמד חוקי נירנברג מ-15 לספטמבר 1935. התקנות של החוקים הללו שללו אזרחות מהיהודים, יצרו הפרדה בגנים ציבוריים ומקומות ציבוריים אחרים, אסרו על קיום יחסי מין בין יהודים לגרמנים, נישואין בין הצדדים והמשך קיומם של נישואין ותיקים, ועל יצירת מצבים שעלולים להוביל יחסי מין.

ב-1936, מעבר להקמת מחנה הריכוז השני זקסנהאוזן, היטלר החליט לעבור לשלב המדיני-צבאי מבחינתו, לקראת מלחמת העולם ה-2 ופיתח את הצבא שלו בניגוד להסכמי ורסאי (הגדיל אותו, הגדיל מספר בעלי תפקידים מסוימים בו, את הנשק שלו והכניס אותו לאלזס ולורין, האזור המפורז בין גרמניה לבין צרפת). התגובות לכך לא היו קיצוניות – היטלר נתפס כלא אמיין ולא אחראי, אך הפרשנות של הצעדים הללו כאילו מלחמה בפתח הייתה נחלת מעטים, גם בזרועות המודיעין, ולו בגלל הערכת המצב הכלכלי בגרמניה – גרמניה לא תעמוד במלחמה.

ב-1936, היטלר מינה את גרינג לעמוד בראש תוכנית 4 השנים, תוכנית היערכות למלחמה. מרכיב מפתח – כלכלה ותשתיות, בתוספת פרק של טיפול ביהודים.

1936 – הברית עם איטליה.

1937 – מחנה הריכוז הגדול האחרון בגרמניה – בוכנוואלד. בנוסף, הברית מתרחבת גם ליפן.

1938 – הוגדרה כמה פעמים בהיסטוריוגרפיה כשנת המפנה. שנה שבה היטלר הבין שהוא יכול להתקדם שלב קריטי נוסף, וש-1939 תהיה שנת ההכרעה והמלחמה. מה היטלר הבין?

גרמניה מספחת את אוסטריה ב-13 למרץ. היא חותמת על הסכם מינכן ב-29-30 בספטמבר, שפירושו הפקרת צ'כוסלובקיה בידי צרפת ובריטניה לטובת גרמניה, כדי למנוע מלחמה.

ב-9-10 בנובמבר – ליל הבדולח בגרמניה. היטלר מגלה שהפרשנות הציבורית, תקשורתית, מודיעינית ברחבי העולם, לצעדים אלו, קלושה ביותר. כמעט שום גורם בעל השפעה לא רואה אותם כמבוא לפעילות מלחמתית ואנטישמית עולמית. לכן, הוא חושב שזה הרגע להפתיע את העולם ולעשות צעד מכריע.

15 למרץ 1939 – השתלטות על פראג עצמה.

23 לאוגוסט – הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. חלק גלוי – אי התקפה. חלק חסוי – חלוקת פולין והאזור הבלטי.

ספטמבר 1939 – כיבוש רוב פולין (לאחר 3 שבועות לוחמה). הגזרה המזרחית, מנהר הווג ומזרחה – נמצאת בידי בריה"מ לפי ההסכם.

1940 – בריה"מ משתלטת צפונה על ליטא, לטביה ואסטוניה.

1941 – הנאצים מפירים, כמתוכנן, את ההסכם עם בריה"מ.

1939-1940 מבחינת יהדות פולין – הקהילה היהודית בפולין שמנתה 3 ורבע מליון אנשים, הייתה הגדולה ביותר תחת שלטון הנאצים, ובין הגדולות בעולם. גטאות מוקמות בפולין כבר בסוף 1939 (גטו לודז' הגדול הראשון). פקודת הקמת הגטאות – 21 בספטמבר.

גטו ורשה מושלם ב-15 בנובמבר 1940. חצי מליון נרצחים בתוך הגטאות. מעט בירי, מעט בעינויים – הרוב הגדול נרצח על ידי הנהגה מחושבת של תנאי חיים שאי אפשר לשרוד בהם יותר מחודשים אחדים, במובן של אוכל, בגדים, תרופות ועבודות כפייה.

במסמכים של פיקוד ה-SS בפולין נכתב מפורשות - השמדה על ידי עבודה. כלומר, יש משוואה של איך וכמה להלביש, להאכיל ולהעביד – כשכתוצאה מכך ימותו עוד לפני שלב ההשמדה.

1940 היא גם שנת השתלטות נאצית ישירה ועקיפה על מערב אירופה וצפונה.

1941 – השתלטות נאצית על דרום אירופה. הפלישה לבריה"מ ב-22 ליוני במבצע ברברוסה.

23 ליוני 1941 – תחילת הרצח המאורגן/המוני של העם היהודי, בבריה"מ בשלב הראשון.

7 בדצמבר 1941 - יפן תוקפת את ארה"ב, בתיאום עם גרמניה.

8 בדצמבר 1941 – ארה"ב מצטרפת למלחמה.

20 בינואר 1942 – ועידת ונזה. תכנון החלק העיקרי של רצח היהודים.

מרץ 1942- תחילת תנועת הרכבות, לשישה מחנות מוות בפולין, מ-14 ארצות.

בסוף 1942, המערכה הצבאית משנה את פניה, על ידי זה שהנאצים נתקעים בבריה"מ, וכן מובסים בצפון אפריקה – מצרים, מרוקו ואלג'יריה בנובמבר 1942, לוב בינואר 1943, ותוניס במאי 1943. 7 במאי 1943 הוא יום האחרון של הקרבות הללו.

פברואר 1943 – ההיתקלות בבריה"מ מתפתחת לתבוסה רבת. קרב סטלינגרד הידוע.

בעוד שגורמים במודיעין הצבאי, בתוספת ראש ה-SS, הניחו כבר ב-1942 שהם עומדים להפסיד, היטלר לא היה מוכן שהנושא יעלה לדיון. הקואליציה של המניחים כך התרחבה מאוד ב-1943. זה היה הרקע לניסיון ההתנקשות הכושל של הגנרלים בהיטלר ב-20 ליוני 1944. היו בהם אנשים, שגם סוגיית הדמוקרטיה-דיקטטורה, וגם וסגיית רצח הממונים הטרידה אותם – אבל לא זו הייתה נקודת המוצא של המרד. יש לזכור שכאשר גנרלים מרדו, זה היה גנרלים בזמן מלחמה. אותם גנרלים שהיו בבריה"מ/באפריקה, לא יכולים (בעיניהם) להתעסק בשאלת גורל יהודי צרפת. הרקע למרדתם היה סכנת התבוסה וההרס של גרמניה, לה הם מודעים.

ב-1943, מוסוליני נופל מהשלטון. האמריקאים והנאצים נכנסים לאיטליה.

19 למרץ 1944 – היטלר כופה על הגנרלים שלו לכבוש את הונגריה. לצורך כך הוקצו 150 אלף חיילים מה שהקשה על המאמץ המלחמתי, על אף שהם לא נתקלו בהתנגדות בהונגריה.

אייכמן מנהל את רצח יהודי הונגריה. הוא מגיע להונגריה אישית לפי הוראת ראש הגסטפו מילר. הוא עובד יום ולילה ומגרש בכחודשיים כמעט חצי מליון יהודים. הוא הבין שאין לו זמן כי הרוסים בדרך. בעוד שלפני כן שרדו כ-90% מיהודי הונגריה, והמשמעות הייתה לכאורה שהם הקהילה שנפגעה הכי פחות בכל האזור, והתחושה הייתה שהנאצים לקראת תבוסה – בסופו של דבר נרצחו 560 אלף מתוך 820 יהודים-הונגרים, כמעט כולם במשך חודשיים.

יוני 1944 – הצבא האדום נכנס לפולין ומשחרר אותה בשלבים, כלומר ב-5 חודשים (עד ינואר).

1945 – בינואר, בין היתר, שחרור אושוויץ. היטלר מתאבד ב-30 לאפריל.

8 במאי – גמרניה נכנעת, באמצעות מפקד חיל הים והיורש הרשמי אדמירל קרל דניץ.

6 ו-9 לאוגוסט 1945 – יפן לא נכנעה, לכן ארה"ב השתמשה בנשק גרעיני שהביא לכניעת יפן, וקבע את מעמדה של ארה"ב בעולם שלאחר המלחמה.

בחינה משפטית

כשחזרנו לחלק הראשון של המהלך ההיסטורי – שנות ה-20 המוקדמות – בדקנו מבחינה משפטית את המשמעות של מדיניות גרמניה של ווימאר ביחס לזכויות היסוד. הנושא העיקרי שטיפלנו בו היה זה שהמשטר הדמוקרטי לא התמודד מול הנאצים מ-2 סיבות:

1. חולשה מנהיגית-חוקית - גם כשרצה להתמודד, היה לו קשה לארגן את הטיפול המשטירתי.

2. השקפת עולם חוקתית – לא גרס שיש להתמודד, בגלל שלוש זכויות היסוד שקשורות לדיבור חופשי – הזכות לחופש הביטוי, הזכות לחופש ההתאגדות והזכות להתמודד לבחירות – זכויות שכמעט לעולם אין להגבילן ושהגבלתן מסכנת את הדמוקרטיה כולה והיא מדרון חלקלק.

כתוצאה מתפיסה זו שיושמה, הנאצים קיבלו אפשרות להסית לרצח עם במסגרת חופש הביטוי. התשובה המשפטית לזה יכולה להיות שהתנהגות זו חוצה באופן פסול את הקו בין הזכות לחופש הביטוי לבין הזכות לחיים, שכן היא יוצרת סכנה ממשית לזכות ה-2. מערכות המשפט הדמוקרטיות בעולם שלאחר מלחמת העולם ה-2 לקחו זאת בחשבון, בוודאי בגרמניה. עם זאת, במשטר ויימאר, אנחנו רואים איזון אחר ברמה החוקתית – בין זכויות היסוד.

עיקרון המנהיג – הפירמידה השלטונית - מאפיין מרכזי של דרך הנאצים בעולם הדיקטטורה.

המונח אנטישמיות

כשעסקנו בחקיקה האנטישמית (חקיקה כל הרמות, ראשית, משנית וכו'), בעיקר ביררנו לעצמנו את המושג אנטישמיות באופן כללי, וספציפית בתקופה ההיא.

המונח הזה – ביוונית עתיקה – מתייחס לגזע השמי. יהודים וערבים כאחד. מבחינת הנאצים, מדובר אמנם ב-2 קבוצות נחותות. מיקומם של הערבים זו שאלה אחרת, אבל בתחתית הסולם, יחד עם כושים וצוענים. ההבדל העקרוני של הנאצים בין יהודים לאחרים הוא שכּוּשִׁים, ערבים וצוענים הם גזעים נחותים בעלי תכונות שליליות. עם זאת, היהודים אינם אנשים נחותים כי הם אינם אנשים – אלא אם תתי אדם. בלשון קולקטיבית נאצית, אנטי-גזע, תמונת ראי של גזע אנושי.

הזכרנו את הסרט שואה של של קלוד לנצמן בו התבקש ההיסטוריון הגדול הינברג להשיב על שאלה מוזרה – לסכם את תולדות האנטישמיות בגדול. הוא אמר – בעת העתיקה אמרו השונאים ליהודים שאין להם מקום בינינו כיהודים ושעליהם להמיר את דתם. בימי הביניים – גירשו אותם פשוט. בעת החדשה, אמרו הנאצים ליהודים, אין לכם זכות לחיות בינינו כיהודים, אין לכם בכלל זכות לחיות בינינו, ואין לכם בכלל זכות לחיות - יוקם מנגנון שימצא אותם בכל מקום, ויימצא גם מי שאיננו יודע שהוא יהודי ושהמחקר שלנו יראה אצלו שורשים יהודים. לכן, בגרמניה עצמה, היו פעילים נאצים שנשלחו למחנות ריכוז בגלל מוצא יהודי שהם לא היו מודעים לו, אך הגסטפו מצא זאת. הם עברו עבירת מצב – כפי שאדם חבר בארגון פשע - זה מצבו, חברות, וזו יכולה להיחשב כעבירה. כאן מדובר על עבירת מצב במובן הזה שהאדם יהודי, ואפילו היסוד הנפשי והמודעות שלו לזה שהוא שייך לקבוצה היהודית – לא רלוונטיים.

משפט בינלאומי – נגענו בו פעם אחת. התייחסנו מזווית הראייה שלו למלחמת העולם ה-2. ראשית, אפיינו מעט את הענף המיוחד הזה של המשפט. אמרנו שהמשב"ל, בשונה משאר ענפי המשפט, הוא בראש ובראשונה הסכמי – תלוי בחוזה בין צדדים. אם נלך לתפיסה הדמוקרטית מהמאה ה-18-19, ניתן לדבר על אמנה חברתית במדינה הדמוקרטית. אבל, באופן מעשי, השלטון לא שואל כל אזרח לדעתו. במשב"ל זה בהחלט כך – צד אחד פונה לשני ומציע הסכם וזה הבסיס (לא חוק מלמעלה).

יש במשב"ל מקום גדול מאוד, הרבה יותר מאשר במשפט המדינתי, ליסוד המנהג. גם בישראל אנחנו נעזרים במנהג חברתי קיים כדי לפרש חוק ולהבין למה התכוון המחוקק.

במשב"ל, אנו יודעים שרוב הפתרונות אינם כתובים. מספר הסוגיות שעולות לדיון/יכולות לעלות לדיון בדרכי שלום/דרכים אחרות, בין כל צמד מדינות בעולם, בוודאי כיום כאשר העולם שטוח, או בין עשרות מדינות יחדיו (אינטרסים מסחריים אבל לא רק) – הוא של מליונים בשנה, ואלו הסכמים שלא מכסים את הכל ואין ציפייה שיהיו. לכן, השאלה היא איך עושים הסכמים בין מדינות? מתבססים על מנהג עד אז (ואולי לאחר כמה שנים תיחתם אמנה בנושא).

חובה משפטית קיימת במקום שבו ניתן להטיל סנקציה. העיצום הבינלאומי נמצא על דרך ההדדיות – בדרך כלל אין משטרה לשלוח – כלומר, מי שלא מקיים משהו, המשהו הזה לא יקויים כלפיו, או אף ישתמשו נגדו בכח (הגנה עצמית או הגנה עצמית מורחבת).

מלחמת העולם 2 – השפיעה על המשב"ל, בעיקר בהקשר של הפרה/שינוי יסודי במאזן שבין עיקרון הזכויות לבין עיקרון הריבון. עיקרון הזכויות קשור כמובן לחלק במשב"ל שנוגע למדינות

הדמוקרטיזציה (דיקטטורה לא עוסקת בזכויות למרות שייתכן שהיא מחויבת לכך פורמאלית). מקובל היה, דורות רבים, שמדינה אחת מכבדת את ריבונותה של רעותה ואיננה מתערבת בהתנהגות הממשל שלה בביתו, גם אם הדבר לא נראה לה.

לאחר המלחמה המצב שונה וקיימת ציפייה במשחק הבינ"ל לזה שהמדינות תגן על קבוצות נרדפות. במקומות "לא להן". המדינה שרצתה בזה מכל הייתה ישראל בראשיתה. המדינה שנפגעת מכך בדור האחרון, יותר מכל שאר המדינות, היא ישראל. רצינו ללמוד לקח מהשואה ולהבטיח את שלומן של קהילות יהודיות בעולם, ועשינו מאמץ בכנות גדולה להראות את הפשע המוסרי שקשור לשתיקת ארה"ב ושאר המדינות בשנות ה-40. התייחסנו באופן ציני ביותר למסמכי מחלקת המדינה בשנות ה-40 שיש לכבד את ריבונותה של גרמניה. הייתה כאן השפעה זוחלת, בשנות ה-70 בעיקר, על המשב"ל הפלילי הבינ"ל. כלומר, על שאלת המדינה הפושעת ועל שאלת אחריותו של החייל/קצין/שר/פקיד באופן אישי לפשעי מדינתו בהם הוא משתתף. כאשר רצתה ישראל בפיתוח העקרונות האלו, היא לא חשבה שיבקשו, למשל, לעצור את ציפי לבני בלונדון, בגלל פשעי מלחמה.

מושג השמדת העם

יצירה לשונית/משפטית ומעין נבואה של פרופסור **רפאל למקין**, יהודי פולני, בשנות ה-30. הפיתוח הסופי – 1943, לאחר שהסתבר שהשואה נערכת, ולאחר שהסתבר לו שהוא איבד את כל משפחתו.

ג'נוסייד הוא סוג של רצח. רצח הוא סוג של עבירה פלילית, עבירה פלילית היא סוג של הפרת חוק. סוג זה של רצח, אמר למקין, איננו רק עניין מספרי. כלומר, העולם התחתון יכול לרצוח מאה איש במאבק על שטח ממכר סמים, ומבצע הג'נוסייד, שיוצא לדרכו, יכול לרצוח למחרת גם כן 100 איש. מבצע הג'נוסייד מסוכן לחברה הרבה יותר מהעברייני, בהתאם לשאלה – אם שניהם יוכלו לפעול לפי רצונם ללא מגבלה, איך תיראה החברה? הראשון, ימכור סמים בכל המדינה ויירה למוות במתנגדים לו. השני, ירצח את כל האנשים מסוג מסוים בכל מקום, בארץ ובעולם.

הסכנה שנודעת לסוג הרצח השני גדולה יותר, ולכן יש על פי למקין להגדיר זאת כעבירה נפרדת, כפי שיוצרים הבדל בין הריגה ברשלנות, לבין הריגה במחשבה פלילית, ולסוג המיוחד של רצח. יש להיערך לכך אחרת – חינוכית, הסברתית, מדינית, משפטית.

העלינו את הטענה שבעוד הג'נוסייד הוא סוג של רצח, **השואה הייתה סוג של ג'נוסייד**. כלומר, היו לו מאפיינים מהותיים – בעלי משמעות רבה לגבי ערכיו. היו בה מאפיינים מהותיים נוספים, על אלו שבג'נוסייד, כמה דוגמאות:

- 1. האוניברסליות והגלובליות שלה.**
- 2. היותו של רצח היהודים היעד הממלכתי העליון של גרמניה** – זה לא נגזר מהגדרת הג'נוסייד.
- 3. האופי התעשייתי של הרצח.** שיאו של המושג רצח בדם קר, שנתפס במשטר הדמוקרטי כחמור יותר מגרימת מוות מסוגים אחרים.
- 4. התהליך החברתי שכמוהו לא הכרנו** – גרמניה השתנתה מדיקטטורה לדמוקרטיה, לדיקטטורה, למבצעת רצח עם, ואז חזרה לדמוקרטיה. תהליך פוליטי-חברתי שלא העלינו בדעתנו שהוא אפשרי. לא לקחנו בחשבון שאומה, שהמוניטין שלה ותפיסתה העצמית ובידי היהודים שחיים בקרבה – נוגעים לכך שהיא מפותחת מכולם – תשלח את לבסס רצח על בסיס גזע.

אנחנו עדיין חושבים על השאלה הזאת, ומפרידים בין השאלה המוסרית לבין שאר השאלות – בין ההשכלתית לערכית – **אדם יכול להשכיל ולהישאר לא-אדם**. דוגמא שממחישה זאת – מתוך 15 איש שישבו בוועידת ואנזה ב-22 בינואר, שישה היו דוקטורים. היחיד שם, שלא גמר את לימודיו בבית ספר התיכון, היה אייכמן. זאת לעומת קבוצה גדולה של חסידי אומות עולם שהיו בורים לכאורה.

הבסיס המשפטי לרצח המוני בידי גרמניה נאצית – סמכותו המעין-חוקתית של היטלר. כאשר ניתחנו את המשפט הנאצי המיוחד, אמרנו שהמשפטים המומחים ייחסו להיטלר סמכות מעין-חוקתית. או שהוא המוסמך לפרש/לשנות את חוקת ויימאר הדמוקרטית שלא בוטלה מעולם, או שהוא מוסמך לקבוע עקרונות חוקתיים, ללא התכתבות עם חוקת ויימאר.

איך ייתכן ששוטר/חייל רצח כמה משפחות? זה הרי מנוגד לחוקה (זכות לחיים, והאיסור לרצוח). תשובת השוטר/חייל לכך – הוא חייל בתקופת מלחמה ורק מילא פקודות. תשובת המפקד – יגיד

שההוראה המערכתית ניתנה בידי היטלר, ויש לו סמכות חוקתית. הוראתו של היטלר מתגברת על החוקה. זה הבסיס המשפטי, שנוגע לרצח רוסים ואחרים.

עם זאת, רצח היהודים מתנהל בצורה אחרת. לא רק שנרצחו יותר משליש מבני העם היהודי, ו-73% בערך מהיהודים תחת שלטון גרמניה ובעלות בריתה, ובארצות מסוימות 90% ויותר מבני הקהילה, אלא שזה היה יעד ממלכתי עליון ברמה האידיאולוגית והמעשית, יותר משאלה של מצב האוקראינים למשל. זה היה חלק מהתרבות והחינוך.

קבוצת משפטיים במשרד המשפטים הייתה מוטרת מכך שהטיפול ביהודים אינו מוסדר. הם חשבו שלא די בהוראה בעל פה של הפיהרר. שר המשפטים השתכנע, וחתם ב-28 בספטמבר 1942, לאחר תחילת ההשמדה, על חוזה של המשרד לביטחון הפנים והמשפטים, בקשר להעברת הטיפול ביהודים מבחינה משפטית, והסנקציות המעורבות בכך, מידי מערכת המשפט לידי ה-SS, לפי כלליו הפנימיים. הייתה התייחסות בעיקר ליהודים, אבל לקבוצות פוליטיות אחרות.

משפט קסטנר

קבוצה של יהודים הונגרים, רובם ציונים, מנהלת מו"מ עם הנאצים להצלת יהודים, ולעיתים מצליחה.

ישראל קסטנר – סגן ראש התנועה הציונית, פוליטיקאי, משפטן ועיתונאי. הוא מנסה למצוא את דרכו לקצינים נאצים, כדי שייצא מזה משהו לקהילה. בניגוד לדרכו בחיים, הוא היה אחד הפסימסטים הראשונים שאמרו שאין סיכוי לשום דבר ובסוף יהרגו את כולם. בכל זאת, ניסה לחפש פירצות. במקביל לזה, המודיעין הנאצי יעץ לשליחו של אייכמן בבודפשט, ויסליצני, למצוא את קסטנר.

קסטנר היה מעורב באופן פעיל ויזום בשורת פעולות הצלה. לפי הערכת יד ושם לפני 6-7, בזכות פעולותיו ופעולות עוזריו ניצול כ-21 אלף יהודים.

קסטנר כרכר הרבה סביב הקצין הנאצי, קורט בכר, ידידו של ראש ה-SS. הוא השפיע עליו עם ויסקי ושוקולד. בין השאר, קסטנר ובכר, ביוזמת האחרון, נסעו לארבעה מחנות ריכוז.

אפריל 1945 – הכול מתמוטט. מגיעה הוראה מהלשכה העליונה שכאשר נסוגים ממחנות ריכוז יש לפוצץ ולשרוף אותן על יושביהן. זה נעשה בפועל מעט מאוד משום שההוראה לא הגיעה למקומות רבים. עם זאת, קיים היה חשש שברייך עצמו, שבו צינורות התקשורת קצרים יותר, זה אכן יקרה. בכר רצה להציל את צווארו ולהיות מעורב במניעת שריפת המחנות, וכמובן שגם קסטנר רצה בכך. בכר הזדקק לקסטנר שיהיה עד לכך שמעורבתו בהצלת יהודים. קסטנר ראה את בכר כלכל שמתעסק בגזל רכוש יהודים. יש נתונים חלקיים שמצביעים על מעורבתו במעשים חמורים יותר לפני כן בבריה"מ. על כך בכר לא דיבר, עד מותו. הויכוח הקלאסי בין משפחת קסטנר לבין ברנע – יש שאומרים, בתום לב, שאם קסטנר העריף על בכר מתנות כנראה בכר היה איש חיובי. ברנע חושב שקסטנר לא אהב את בכר, ורק חשב שדרכו ניתן להציל יהודים. לכן, צריך היה לתלות את ברנע.

בכר, לאחר המלחמה, אמר שקסטנר רימה אותו ומשך אותו לעסקאות הצלה נוספות.

יש לנו עדותו של בכר וקסטנר וחומר נוסף מאסירים וקצינים בארבעה מחנות, שבאפריל 1945 מגיע יהודי אחד עם עניבה יחד עם קצין נאצי בכיר, והם נבלעים במפקדת המחנות (בברגן-בלזן, קריימר אף יצא אליהם) ומתווכחים. בשלב מסוים, בכר סילק את קסטנר, וסגר משהו עם קריימר. הוא אמר לקריימר שזה העד שלהם, ושיעשה כמוהו. ידוע שהפקודה לשרוף את המחנה ניתנה, אך לא בוצעה. למרות שאי אפשר להוכיח קשר סיבתי, חובה להודות שיוזמתו וחוצפתו של קסטנר הם מעל לכל דמיון. יהודי בשואה שמוצא דרכו להתיידד עם קצין נאצי בכיר, לנסוע עימו למחנות ואולי למנוע רצח יהודים. יריביו של קסטנר אמרו לו להוכיח קשר סיבתי, וטענו שהיהודים האלו היו ניצולים גם בלעדיו.

בסיום מלחמת העולם, קסטנר מדווח לויצמן ולבן גוריון בקונגרס הציוני בשווייץ. הוא עולה ארצה, מוצא עבודה כדובר משרד המסחר והתעשייה, עיתונאי בעברו ודובר שפות רבות. ואז, **מלכיאל גרינוולד, מנהל בית מלון ציון במרכז ירושלים, שמשפחתו נרצחה כולה בשואה בהונגריה (והוא עלה 6 שנים קודם לכן כציוני-דתי), שומע בבית קפה מאנשים זרים שהאחראי למות המשפחות הוא**

קסטנר, אשר עובד במשרד התעשייה ומתגורר בבית ענק בתל אביב אותו מימן משיני הזהב של היהודים (דימוי שנדבק). הוא פירסם את הסיפור ברבים והוא הופיע בהוצאה מיוחדת של כל עיתון.

קסטנר, מטעמי היותו אציל אוסטרו-הונגרי מהמאה הקודמת – לא מגיב, ומגיע לעבודה כרגיל. השר שלו, דב יוסף, לא מוכן לכך שהוא לא יגיב – ואומר לו שהוא הדובר וחייב להגיב. יוסף לוחץ עליו. וקסטנר ניגש להתלונן במגרש הרוסים. בנושא הפלילי של עבירת לשון הרע/דיבה, היועץ המשפטי עצמו מאשר/לא מאשר הוצאת תביעה על דיבה, משום שזה נבע מחשש לפגיעה בחופש הביטוי. לכן, המקרים צריכים להיות נדירים וקשים ועל היועמ"ש להכריע – ואכן הוגש כתב אישום.

פסק הדין מה 22 ליוני 1955 קבע שגריןולד צודק. הוא לא צודק בכך שקסטנר הרוויח כסף. עם זאת, הוא צודק בכך שקסטנר מטעמי שררה, שיתף פעולה עם הנאצים, ובנסיבות השואה שת"פ משמעותו בגידה בעם היהודי. הוא הקל על שליחת יהודים למחנות הגז, כדי להרוויח תפקיד חשוב ולהציל חברים שלו. מכר נשמות לשטן כדבר השופט.

הערעור של המדינה התקבל בבית המשפט העליון. ההיפוך בפס"ד לא נעשה פה אחד לגבי כל ההיבטים. מבחינה משפטית, נעשיתה הבחנה בין בגידה לבין שת"פ – בגידה היא סוג ספציפי של שת"פ אליו קסטנר לא הגיע – הוא שיתף פעולה, אבל ממטרות אחרות. העליון אומר – נניח שמטרת הייתה לקבל ג'וב, ומטרת הנאצים הייתה לרצוח עם – אין אחדות מטרות. בנוסף, כל הנתונים הראו שקסטנר עשה מאמץ גדול להציל אנשים. מעבר לכך, לאחר שנסע לשווייץ לבקר את נוסעי הרכבת שהציל, הוא חזר לגמניה הנאצית.

בית המשפט הגדיר אותו ב-17 בינואר 1958, כאחד ממצילי הנפשות בתקופה ההיא. קסטנר עצמו לא שמע זאת, כי עשרה חודשים קודם לכן נרצח ליד ביתו בתל אביב. על הבית שלידו נרצח, בשדרות עמנואל הרומי 6, נקבע שלט זיכרון. השלט הושחת בידי מי שהאמין שקסטנר בוגד, ותוקן לאחרונה.

בעניין הזה- העלינו לא רק את השאלה האם קסטנר היה טוב או רע, והאם משפחתו שנפגעה מאוד צודקת או לא, אלא שאלה עקרונית יותר - הנוגעת לתרבות המוסרית שלנו. האם הצלת נפשות גורמת לנו להעריך באופן מיוחד את הנושא, ולא רק השתתפות במחתרות נגד הנאצים.

משפט אייכמן

מצד אחד, אישיותו של אייכמן הייתה די אפורה. הוא לא היה מנהיג לאומי ולא פגש את היטלר לשיחה מעולם. מצד שני, הוא היה בעל קישורים מיוחדים – זיכרון, קשר ארגון, מסירות לתפקיד.

תפקידו – ממונה על רצח היהודים בעולם. הגדרה פורמאלית – ראש מדור 4B4 במחלקה לקבוצות עוינות בגסטפו, במשרד לביטחון המדינה שבתוך ה-SS.

במהלך ההכנה למשפט אייכמן, לקח לחוקר המשטרה זמן רב להבין את הקודים הנאצים. משפט אייכמן נערך ב-1961, וההכנה נעשתה ב-1960. דור אחר של קצינים, ילידי גרמניה, שברחו אז – אפילו להם היה קשה לפענח את המסמכים. פריצת הדרך נעשתה ביום שבו הבינו שהקשוקש מצד שמאל למעלה על מסמכי משטרה, פירושו 4B4 – המדור של אייכמן – מה שישר מקשר לרצח יהודים, כאשר התוכן במסמך לא רלוונטי.

אייכמן, שלא סיים לימודיו בתיכון, היה פעיל במפלגה הנאצית ונחבא אל הכלים. קיבל הכשרה משפטית קצרה, ללא קורס. היה ראש דסק הציונות במדור ליהודים בשירות הביטחון (ה-SD) ואסף מידע רב בשיטתיות. אייכמן למד מעט מאוד עברית. ב-1937, הוא ביצע סיור מודיעין בארץ ישראל יחד עם הקצין הרברט האגן. כשהגיע לחיפה, הבריטים חשדו בתעודותיו, לכן הפליג למצרים ומשם חזר לברלין.

החל מ-1938-1939, אחראי לעידוד הגירת יהודים. יחידתו נקראה – הרשות המרכזית להגירת יהודים לחו"ל. מעין גוף מיוחד בתוך שירות הביטחון, ה-SD. אייכמן היה אחראי על אוסטריה, אחר כך גם על צ'כיה, ולבסוף על גרמניה עצמה יחדיו.

ב' 1 בספטמבר 1939 פורצת המלחמה. אייכמן, כמו רוב מוצלחי ה-SD, עובר לגסטפו. אייכמן היה ראש המדור ליהודים בגסטפו וטיפל במחנות עבודה, גירושים וכו' עד 1941 (שנה וחצי).

הוא מקבל הוראה לרכז את חיסול הגזע היהודי בעולם. באופן מפתיע, לא קיבל הוראה זאת מהיטלר/הימלר, אלא ממספר 2 של הימלר – רודולף הס.

השלב ה-1 של הרצח – הפעלת מכונות ירייה במזרח – גבתה מליון וחצי קורבנות.

כחצי מליון נרצחו בגטאות.

כארבעה מליונים נרצחו במחנות הריכוז לסוגיהם – כמעט כולם בששת מחנות המוות, שעבדו בסרט נע על רצח העם. מתוך שישה מחנות, קרוב ל-40% מהקורבנות נרצחו במחנה אחד - אושוויץ.

טדי קולק פירסם ספר על אושוויץ, שהתפרסם בהתחלה בסלובקית, ואחר כך בשפות אחרות וגם בעברית, אשר שמו היה **בית חרושת למוות**, חידוד שהנאצים נהגו להשתמש בו.

אייכמן אמר שבסך הכל מילא פקודות – וזה החובה העליונה שלו. לא מתפקידו לפרש פקודות. התביעה במשפט אייכמן התמודדה עם טענה זו על ידי שהראיתה שאייכמן הפר הוראות, כולל כך שבמקרים אחדים בסוף, ביצע כמה מעשי רצח של יהודים בניגוד להוראות שקיבל.

הפרת הפקודות לא הייתה החיסרון הגדול שלו כמובן. השאלה היא – אם בנאדם מנצל את קשריו כדי להגיע לתפקיד הרצח ומקבל את תפקידו, ועושה הרבה מעבר למה שהוא נדרש יום ולילה. משהו אחר יכול להביט עליו כעל גיבור – זו שאלה של ערכים. לא מפני שהוא דייק בקיום ההוראות יותר או פחות, אם כי נכון שכשרוצים לבדד את המרכיב הפורמלי ממרכיב האישיות ומחויבותו הפרטית – העובדה שהוא רצח גם בלי הוראות מייצגת את השקפת העולם שלו.

העורך דין של אייכמן הציג גם טענת רטרואקטיביות כפולה – החוק שחוקק חוקק לאחר המעשים והמדינה שחוקקה את החוק לא הייתה קיימת בעת ביצועם. התביעה אמרה שהחוק דקלרטיבי – מצהיר מחדש על הוראות ידועות. האיסור על רצח היה חלק מהמשפט הגרמני, בוודאי חלק מזה של משטר ויימאר. אדם סביר היה צריך לצפות שהחוק יוחזר לאחר שהמשטר הנאצי יופל.

בנושאים הקיצוניים ביותר, המשפט הדמוקרטי מוכן לוותר על תחושת הצדק של הנאשם, כדי להגשים את הערכים האחרים.

גבול הציות – 2 הבחנות:

1. הבחנה פורמלית לכל דבר.

2. בין שאלת הציות להוראה לבין שאלת הציות לחוק.

בכל מדינה, יש לשער, אבל במשטר דמוקרטי במיוחד, גבול הציות להוראה – הוא החוק. מי שמפר כל הוראה, כלומר כל דרישת התנהגות בגיבוי החוק, צפוי לעיצומים וסנקציות מידי נותן החוק או מידי מעסיקו. כל הוראה, מהווה, במקרה קיצוני יותר, שיטה להגשמת החוק או על כל פנים – כפופה לו. פקודת המשטרה היא חוק, והוראות הפיקוד העליון של המשטרה, מגשימות את פקודת המשטרה. חוק יסוד הצבא, חוק שירות הביטחון וחוק השיפוט הצבאי – קובעים עקרונות בנושא זה"ל מבחינה חוקתית. פקודות מטכ"ל הם חקיקה שלישונית שמגשימה את החוק. לא רק שאסור שהן יסתרו אותו, אלא שהן אמורות להגשים אותו.

אדם שחי במדינה, יש סימנים בעזרתם יכול לדעת אם נדרש לבצע עבירה חמורה. כל אדם שפוי בישראל יודע שרצח, שוד ואונס הם עבירות, ועליו לא לעשות זאת גם אם המפקד מורה עליו. **אם הוא לא יודע, ואין לו דרך סבירה לדעת, שמדובר בהוראה חוקית (פקודה היא סוג של הוראה) – עליו למלא את ההוראה.** הנחת היסוד שהמפקד יודע מה הוא דורש. הנזק שייגרם לחברה אם חיילים, באי ידיעה, לא יצייתו – הרבה יותר גדול אם יבצעו עבירות מדי פעם. למעט כאמור המקרים שאמרנו.

השאלה הנוספת/נפרדת היא שאלת היחס בין החוק לבין הערכים – אם החוק דורש לרצוח כושים, והמפקד הורה לשחרר כושים – זו כביכול הוראה בלתי חוקית בעליל, והדגל השחור שבנימין הלוי משתמש בו בפרשת כפר קאסם, לא יעזור לענות על השאלה הזאת.

בעוד שההוראות והחוקים ניתנים להגדרה אובייקטיבית פחות או יותר, ערכים לא צריך לשאול – ערכים של מי, ואולי נכון להגיד שהארגון ששמו מדינה X, קובע לעצמו ערכים, שהם מטרת העל שלו. אצלינו מדובר במגילת העצמאות. כמובן שלא רציני לומר שאם חייל מאמין שהוראתו של המפקד שלו איננה עולה בקנה אחד עם מגילת העצמאות, עליו לא לציית לה. אם חייל קורא אודות חוק בעיתון, עליו לציית לו גם אם הוא מאמין שהחוק לא מתאים לרוח מגילת העצמאות.

מעבר לערכי המדינה, גם לאדם אישית יש ערכים, שהם אולי לא ערכי המדינה. אם חוק מסוים איננו עולה בקנה אחד עם ערכים אישיים, האם זה אומר שאדם פטור מציות לחוק? אם כן, המושג חוק יתבטל, מתוך הנחה שאנחנו רוצים שיהיו חוקים.

שאלה קשה – מה צריך להיות היחס בין חוק שמופנה לאזרח/חייל, לבין הערכים, לא משנה מהם. שתי התשובות רעות וקשה להכריע ביניהן:

1. האחת – מבחינה ערכית, אל תעשה מה שלא נראה לך – וזה יכול להביא לפירוק המדינה.
2. השנייה – אתה מחויב לחוק תמיד, לא לפי איך שנראה לך. האפשרות הזאת בעצם אומרת שאיכמן צדק.

הצעתנו של ברנע ליחס הזה – כולה נמצאת בתחום האחריות האישית של האדם, כי במישור הערכי אי אפשר לבקש הנחיות מיועמ"ש האוניברסיטה. יחליט האדם, בינו לבין עצמו, באיזו מידה הוא מחויב לערכי המדינה. אנחנו מבררים שאלה של יחס לחוק – שהוא תוצר של המדינה. האם הערכים של אותה מדינה, וכתוצאה מהם המשטר שלה (דמוקרטיה/דיקטטורה וכו'), נראים לי – האם כתוצאה מזה אני רוצה שהמדינה תתקיים/תיחרב?

אם הערכים נראים לי (נניח, מגילת העצמאות בהקשר הישראלי), ואם המשטר נראה לי – אני אקבל על עצמי מחויבות לכלל חוקי המדינה, כל עוד המשטר בתוקף. כדי לפעול נגד החוקים והמשטר, עליי להוכיח לעצמי, מעל לכל ספק סביר, אחד מהשניים בהקשר הישראלי:

1. מדינת ישראל כבר לא יהודית בכלל – הבריטים לא נתנו ליהודים להיות עצמאיים בישראל. אם השלטון הבריטי יחזור, ברנע מציע לוותר ברצון רב על ציות לחוק, ולפעול לגירוש המשטר.
2. מדינת ישראל כבר לא דמוקרטית בכלל – אם נניח תנועה קיצונית תעלה לשלטון וישראל לא תהיה דמוקרטיה יותר, אז ברנע יהיה בעד הקמת מחתרת אחרת שתפיל את השלטון ותחזיר דמוקרטיה, צולעת כפי שהייתה.

כל עוד המשטר מקיים את הערכים עליו הוא מבוסס (גם אם לא בציון מעולה), יש לציית לחוק, שכן נורמות של הפרת חוקים מסיבות ערכיות ימוטטו אותו, מה שייצור מצב שיפגע בערכים יותר מאשר שלטון לא מושלם. המרצה בעד ציות לחוק, אם כי מוותר בדמוקרטיה גם ליזום שינוי, למשל עקב חוסר נחת ברמה הערכית.

תשובת המרצה לאיכמן – אם יתגלה שהוא חונך בידי אבא, אדולף קארל, להומניזם – אז ניתן לקרוא לו בוגד בערכים שהוא חונך לו. אם יתגלה שהוא נאצי בהשקפת עולמו – אז הוא יהיה אויב שלי ושל המדינה, לא רק בגלל רצח יהודים, אלא גם על רקע הומניסטי. איכמן מקיים את החוק הנאצי כי הוא מאמין בו ומאמין בחובתו לקיים אותו.

עשיית דין בנאצים

מה פשר הדין הזה? בהקשר הזה, שתי מערכות קונטציות רלוונטיות:

1. פורמלית – דין במובן של כלל הכלליים המחייבים מטעם המדינה או בהרשעתה.
2. המושג הנמצא בתוך החוק לעשיית דין בנאצים – יצירת דין – יצירת בסיס פלילי לטיפול בפשעים.

המושג דין רחב יותר. יש לו גם הקשר ערכי – הוא יכול להיות לזה שאין חוק/שהחוק לא רלוונטי לבסיס המוסרי/החוק מכשיר להגשמת המוסר/החוק סותר את המוסר שמתבטא בדין שאני דוגל בו.

אנחנו בהחלט משתמשים בהקשר הרחב ביותר על עשיית דין בנאצים. נעשה זאת בשלושה שלבים:

1. עשיית הדין הפורמלית בנקודות השיא שלה – הגשמת החוק הישן/החדש של מדינות שונות כלפי הנאשמים בפשעי הנאצים.
2. המישור הלא-פורמלי – לו ניתן לקרוא מישור הנקם.
3. משפט ג'ון "איוון" דמיאניוק – הנושא האחרון שנעסוק בו, ונפנה לפרק הסיכום של הקורס.

עשיית הדין הפורמלית בנאצים

לכאורה, הייתה קיימת תשתית משפטית מספיקה כדי לעסוק בפשעי הנאצים אצל כל אחת מהמדינות שלחמו נגד גרמניה הנאצית ובעלות בריתה (אפילו בבריה"מ). כלומר, הייתה קיימת מערכת חוקית שמכוחה ניתן היה לבדוק איך אפשר להעמיד לדין נאצים בעוון מעשי רצח/מעשים אחרים. בהקשר הצרפתי – החוק שהיה קיים לפני הכיבוש הנאצי והיה אפשר לשער שיחזור אחריו.

המדינות האלו, מסיבות אחדות, רצו מערכת משפטית חדשה בהקשר הנאצי:

1. סיבה מדינית-פוליטית – הבלטת הפרשה הנאצית והניצחון על גרמניה הנאצית מעבר לרמת פרקליט מחוזי, אלא במעורבות המנהיגות הלאומית.
2. מאמץ להרתיע מפני חזרה למעשה על ידי התייחסות ציבורית-מיוחדת.
3. כל המניעים של למקין הפכו לבולטים מאוד – כל סיבותיו להבדיל בין הג'נוסייד לבין עבירות אחרות. הוא השפיע השפעה גדולה מאוד על המשב"ל. הסימן הפשוט הוא האמנה בדבר מניעתו וענישתו של פשע השמדת העם שנחתמה באו"ם ב-9 בדצמבר 1948, בתמיכת 90%, שהובילה ללשון החוק שלנו למניעתו והרשעתו של פשע השמדת העם. ההבדל בין החוק לעשיית דין בנאצים לבין חוק זה – האחרון עוסק בעבר, הקודם בהווה/עתיד.

באוגוסט 1945 הגיעו המדינות המנצחות העיקריות להסכם לונדון. במסגרתו, סיכמו להקים בית דין צבאי מיוחד, משותף לארבען, כדי לתת תחולה ותוקף מעשיים ופליליים לסעיפים האחרים בהסכם. ההסכם הזה, שיש לו משמעות רבה מבחינת הידוש במשב"ל של שנת 1945 ואילך, קבע עבירות משלושה סוגים בהקשר הנאצי:

1. פשעים נגד השלום – כלומר, ייזום המלחמה.
2. פשעי מלחמה – בעיקר מעשים מסוימים כלפי אוכלוסייה אזרחית, אגב המלחמה.
3. פשעים נגד האנושות – בהם נכללת השואה. היו קשורים במלחמה רק באופן טכני – כי כדי להגיע למקום ביצוע ההשמדה היה צריך לכבוש אותו.

בית המשפט התחיל לשבת ב-18 באוקטובר 1945 בעיר נירנברג וסיים את כהונתו, לאחר 400 ישיבות, ב-1 באוקטובר 1946. כ-20 איש הועמדו לדין – שניים מתו תוך כדי הליכים, 11 נידונו למוות והיו גם כאלו שזכו. כולם היו גנרלים ושרים. בנוסף לכך, ארה"ב, בריה"מ, בריטניה וצרפת ערכו 12 משפטים קטנים, כלפי דרג ב' וג' – משפט המשפטים, משפט הרופאים, משפט התעשיינים, משפט מפקדי האיינזצגרופן (רצחו מליון וחצי בבריה"מ). יפן ערכה סדרת משפטים, לא ידועים בעולם, ומעניינים ביותר – נגד מנהיגים שלה.

לאחר מכן, ננקטו עשרות אלפי הליכים פליליים, במדינות רבות ושונות, קודם כל בגרמניה. לגרמניה נוצר מוניתין, שלא בצדק, כמי שמקלה בדינם של נאצים. ברנע חושב שכשרואים את כל המערכת, מבינים שאלפי ההליכים שיזמה גרמניה, יותר מאשר כל מדינה אחרת – ננקטו כלפי גנרלים וכלפי סמלים, כשהראיות היו חזקות מאוד ובינוניות – גרמניה כמדינה, גם ברמה פוליטית, לא רצתה

להימנע מעריכת משפט אם יש ספק קטן בראיות. לעיתים, בתי משפט זיכו נאשמים, אבל מצד שני הם גם הושיבו נאשמים לעשרות שנים בכלא. הרחבה בעניין זה – ספרו של אשרמן. מעבר לכך, ישנם ספרים אוטו-ביוגרפיים של אלו שהקדישו כל חייהם לרדיפת הנאצים והעמדתם לדין. ביניהם למשל שמעון ויזנטל המפורסם.

עשיית דין לא פורמלית

יוזמה של שלושה יהודים, מעטים ביניהם עדיין בחיים, לעשיית דין לא פורמלי. ההיבט המשפטי, שגם מכוחו איש מהם לא עמד למשפט, היה זה שהיה קשה מאוד להגדיר בגרמניה ובאוסטריה תחת השלטון האמריקאי בעיקר, אך גם הבריטי, מה הוא החוק, הנוהג והדין. הדין הוויימארי לא הוחזר ולא הופעל, הדין הנאצי בוטל, המשפט הכולל האמריקאי לא בתוקף מבחינה זאת שאיש לא הכריז על החלתו ולא נוצר מנגנון לאכיפתו. היה משפט צבאי אמריקאי, לפיו הכל מתנהל על פי הוראות המפקד הצבאי של האזור. ההוראת האלו עסקו בתחומים ספציפיים ומועטים. אפילו לא נוצרה קונסטרוקציה משפטית שאמרה שהדין יהיה ויימארי, אלא אם המפקד הצבאי שינה אותו.

המשפט הצבאי האמריקאי היה מאוד מצומצם והיה קשה לשאול ברצינות את השאלה מה עושים אם רואים קצין נאצי ברחוב. היו תשובות – ניתן לעצור אותו לפי הדין הצבאי האמריקאי – בפועל, זה נעשה מעט מאוד מקרים, ולא הייתה היערכות לכך. יש כאן הסבר קטן מסוים לזה שאומר ניצול השואה – יעשה דין לעצמו, מול רוצח משפחתו. כשמדובר בניצול מחנה שפוגש קצין ברחוב, קשה למצוא שופט אמריקאי שירשיע אותו אם הוא מכה את הקצין.

התארגנו שלוש חברות כדי לעשות מעשה זה באופן מאורגן ומתוכנן. שתיים מהן באו מארץ ישראל, והיו חלק מהחטיבה היהודית הלוחמת (הבריגדה היהודית), בראשות הקולונל היהודי-בריטי ארנסט בנג'מין. בתוך החטיבה, היו שלושה גדודים, כאשר שניים מהם פעלו במישור הנקמה בנאצים:

1. הגדוד השני - בתוכו היה לוחם שהגיע במהירות בזק לדרגת סרן, חיים לסקוב (הרמטכ"ל בעתיד). יחד איתו היו מאיר זוהר (סגן רמטכ"ל בעתיד), ישראל כרמי (היה מח"ט וקצין משטרה ראשי). החבורה קיבלה על עצמה משימה בארץ - להביא נשק לארגון ההגנה, ולעזור ליהודים לעלות לארץ ישראל. הם לקחו על עצמם משימה נוספת – נקמה בנאצים. מי שידע ולא התערב בכך, היה מפקד ההגנה באירופה – נחום שדמי (קרמר). בנו הבכור, יששכר שדמי, היה המפקד הבכיר בפרשת כפר קאסם, שנתן הוראה שלא חשב שתביא לרצח אזרחים.

2. הגדוד השלישי - המחלקה הגרמנית של הפלמ"ח – כמה עשרות יוצאי גרמניה ואוסטריה, ארים למראה, שעלו ארצה יחסית מוקדם. בראשם, עמד שמעון אבדין מקיבוץ עין השופט (המפקד המיתולוגי ומקימה של חטיבת גבעתי). החבורה כונתה תנועת העבודה, הגיעה מקיבוצים ומושבים, והתנדבה להיות יחידת קומנדו בריטית שתונצח להילחם מול הנאצים. בסופו של דבר, הפוליטיקאים הבריטים קיבלו דו"חות טובים מדי לגבי רמת היחידה, שנחשבה ליחידת הקומנדו הטובה ביותר של הבריטים. הם חששו שאם יטילו עליהם משימות התוצאה תהיה שהניצחון על גרמניה יירשם על יהודים ולא בריטים, ועשו הכל כדי לא לשלוח אותם למשימות. בסופו של דבר, אבדין הולך למפקד הבריטי וצועק עליו. המפקד אומר לו לבחור שני אנשים – הסגן שלו ועוד אחד, אשר יוצנחו במחנה ריכוז מצרי. הם היו שם 3 שבועות והשתלבו לחלוטין - עמדו במשימה בכבוד.

לצערם הרב, שלחו אותם להיות חלק מהבריגדה על גבול איטליה-אוסטריה למשימות חי"ר פשוטות. אולי מהסיבה של התסכול הזה ואימוני הקומנדו, אבדין יזם עם חבריו פעולות לאיתור נאצים מסוימים. בשלב הזה, לאט לאט, הם מבינים שאין להם משפחה יותר (הם באו כציונים בני 17 ארצה, והשאירו את משפחותיהם, וכולם מבינים שהם נרצחו).

שני הגדודים הללו הוציאו להורג כמה עשרות נאצים. הם אספו מידע, עקבו אחריהם, הביאו אותם ליערות, קראו נגדם כתבי אישום – וירו בהם. מבחינה משפטית הנושא מסובך, שכן לא כך בודקים אשמה של אדם. הסיפור המעניין ביותר, דווקא בהקשר האחרון הזה, נוגע לכך שבזמן משפט נירנברג התפרסם בעיתונים שמו של מפקד הרצח – אייכמן, אשר מתגורר בעיר לינץ האוסטרית והגדודים החליטו למצוא את אייכמן. הם מצליחים להגיע לאשתו שרשומה כאלמנת מלחמה. לאשתו יש ידיד (אולי מאהב), איש SS לשעבר, שמבקר אצלה לעיתים קרובות בערב. הידיד הזה כנראה חושש לעורו מפני השלטונות/הנוקמים, הסתובב עם כלב גדול, ותמיד סרק את סביבת הבית הקטן

של גברת אייכמן לפני שנכנס. לפי המעקב שהם עשו, והמידע שהיה להם, זה חייב להיות אייכמן. כשהוא יוצא מהביקור השבועי, הם חטפו אותו, לקחו אותו ליער, קראו בפניו כתב אישום – והוציאו אותו להורג ביריה. הוא מקלל אותם ואומר חבל שלא הרג אותם בזמן.

בשנת 1960 נכתב בעיתונים שמדינת ישראל עצרה את הפושע הנאצי אדולף אייכמן. שמעון אבידן, שהפך למילואימניק, שאל איש מוסד אם זה הם שתפסו אותו, ואמר שהוא הרג את אייכמן לפני 14 שנה. במוסד נאמר לו שנעשיתה בדיקה מקיפה והם בטוחים בעצמם. כלומר, אבידן ופקודיו כנראה הרגו איש SS, אבל לא את אייכמן.

הגדוד השלישי – היו שם 8 נשים ו-42 גברים. כולם ניצולי שואה. כמעט כולם פרטיזנים לשעבר. ראש הקבוצה – **אבא קובנר**, מקיבוץ עין החורש. קובנר היה סגן ולאחר מכן מפקד המחתרת בגטו וילנה, מפקד גדוד פרטיזנים ולבסוף גם משורר חשוב (לכן תספורתו לא הייתה כשל קצין בצבא). קובנר מקים קבוצה, בשם **חטיבת שרידי מזרח אירופה**, שתפקידה הראשון לעזור ליהודים שאין להם יותר בית ומשפחה לעלות לארץ ישראל. מרכזתה היא בלובלין, ואחר כך בבוקרשט. הם מגיעים למסקנה שצריך לעשות עוד פעולה אחת – לתפוס נאצים.

נערך ביניהם דיון – אילו נאצים צריך לתפוס. מי שיש כלפיו טענות ספציפיות שאפשר להוכיח אותן, מי שהיה ב-SS, כל גרמני? הם מכינים 3 תוכניות:

1. **התוכנית הראשונה – לתפוס נאצים מסוימים.** תוכנית זו בוצעה.
2. **התוכנית השנייה –** הייתה ידועה לצוות הביצוע ולרוב אנשי החבורה – **למצוא מחני שבויי SS ולחסל אותן.** תוכנית זו בוצעה – היה להם חבר שהיה כימאי שהצליח לפרוץ למחסני הצלב האדום בפרז' ולגנוב חומרים מהם יצר רעל. הרעל היה דמוי קמח (ריח, טעם, מראה) – והשפיע כעבור שעה. בתחילת 1946, מרחו אותו על כיכרות לחם במחנות שבויי SS ומאות מהם מתו.

התוכנית השלישית – שלושה מתוך 50 אנשי החבורה ידעו עליה – **להרעיל את מימיה של גרמניה ולהרוג 6 מיליון,** כדי שאף אומה לא תעלה בדעתה את מה שנעשה במלחמת העולם ה-2. ההצליחו להכניס אנשים לרשתות מים והתכוננו לתוכנית הזאת.

במקביל לכך, ההנהגה (יצחק אבידן, חרמץ ואבא קובנר) הייתה עסוקה בתוכנית הגדולה. מה שחסר להם – רעל מתאים למים. אבא קובנר נסע מפולין (לובלין) לגרמניה, משם לאוסטריה, הוא פגש את אנשי הבריגדה היהודית ונשא באוזניהם נאום כתוב – "שליחותם של האחרונים". זה היה מפגש ראשון שלהם עם השואה. הוא קיבל מדים של הבריגדה ונכנס לארץ ישראל. בארץ ישראל הוא ניגש לראשי השומר הצעיר – יעקב חזן ממשמר העמק ומאיר יערי מרחביה. הוא סיפר לכל אחד מהם לחוד על התוכנית שלו. שניהם, כראשי התנועה, אסרו עליו לפעול להגשמת התוכנית.

קובנר לא ויתר והלך לבן גוריון, שאמר לו שמדובר בפשע, שבגללו לא תקום מדינה. בן גוריון אמר שהוא לא יאפשר לו לבצע את התוכנית.

הוא הלך לחיים וייצמן, טיפוס אחר מבן גוריון. בן גוריון מסיק מיד מסקנה מעשית. וייצמן מגיב אחרת. הוא סיפר לוייצמן על ילדי וילנה, וייצמן בכה ואמר לקובנר שיעשה כל מה שביקש. קובנר סיפר לו על התוכנית. וייצמן נתן לו פתק לשני מדענים שעבדו באותו זמן ברחובות במכון זיו, ששינה את שמו לאחר מכן למכון וייצמן. האחים היו **אהרון ואפרים קצ'לסקי/קציר**. אהרון קצ'לסקי נרצח בידי המחבלים היפנים ב-1971 בשדה התעופה שלנו. אפרים קציר הפך לנשיא מדינת ישראל הרביעי, ועד סוף ימיו התגורר בתוך מכון וייצמן – בשלב מסוים, הסכים לדבר עם ברנע על הפרשייה.

שני האחים הכינו רעל, שנכנס לקופסאות שימורים ולתיק של אבא קובנר שהתחפש לחייל. הוא עלה על אונייה בדרכו לאירופה. בן גוריון, כפי שהבטיח, לא איפשר לו להגיע לאירופה ודאג שידווחו לבריטים שקובנר, פעיל מסוכן של ארגון הטרור לח"י בהנהגת אברהם שטרן, נמצא על האונייה. הבריטים נבהלו מאוד, קובנר נקרא לקפטן וזרק את הקיטבג. הוא הורד במצרים, חזר ארצה ולא סלח לבן גוריון אף פעם.

בהמשך, קובנר חזר לגרמניה ואז התכנסה השלישייה הסודית. נשלחו להם שליחים שביקשו שיפסיקו. הם החליטו להפסיק, לדבריהם לא בגלל שולח השליחים משה שרת אלא כי אמרו שבין

ששת המליונים שהם יהרגו ימצאו נאצים, אנטי-נאצים, חפים מפשע, ילדים, אמריקאים, ואולי גם יהודים.

אחרי הקמת מדינת ישראל, קבוצה קטנה מתוכם נסעה למפקד קובנר (עסק בפרויקט אחר והוביל את הקמת בית התפוצות) – הם אמרו לו שהם חוזרים לגרמניה. הוא אמר להם שהם לא – כי כעת יש מדינה, והמוסד צריך להתעסק במציאת האנשים האלו. הם התעקשו, הוסיפו לחברתם איש צבא, ונסעו לגרמניה לרדוף אחר נאצים. הם הרגו כמה נאצים ביערות. עם זאת, אדם שראה אחד מהם עם אקדח ברחוב, דיווח למשטרה במינכן שעצרה אותם על החזקת נשק לא חוקית.

קובנר דיווח על המעצר לבן גוריון. ב-1949, למרות שלא היו יחסים דיפלומטיים עם גרמניה המערבית שזה עתה הוקמה (היה קשר סודי בין צה"ל והמוסד לבין הגרמנים), בן גוריון שלח לגרמניה את שמואל גבעון, סגן אלוף מחיל השריון ואיש הקשר הסודי של צה"ל לגרמנים, כדי שידאג לשחרורם והעברתם ארצה. כוחות הביטחון המערב-גרמנים הסכימו ושיחררו את החבורה. ישנם נוקמים זקנים שחשבו שעשו נכון, ישנם כאלו שלא.

עשיית דין מהסוג הראשון – פרשת דמיאניוק

המחנה שעמד במרכז פרשת דמיאניוק היה מחנה טרבלינקה, מחנה מוות אחד ויחסית קטן מתוך השישה, שבו מספר הקורבנות היה מספר שתיים בהיקף, 875 אלף ב-13 חודשי השמדה נטו.

קצין בטרבלינקה ששירת במחנות אחרים. התגאה בעבודת המחנה בסרט "שואה" של לנצמן. הוא עשה צחוק מאושוויץ. הוא אמר שאושוויץ, עם משאבים גדולים פי 20 מטרבלינקה, חיסל סה"כ פי 2 יהודים. הוא אמר שטרבלינקה, על אף הגודל הקטן מאושוויץ והיותו מחנה פרימיטיבי, היה הכי יעיל שהקימה המשטרה הגרמנית בכל העולם. הגז ששומש היה CO₂ ולא ציקלון בי כמו באושוויץ.

במחנה הזה שירתו בעיקר גרמנים ואוקראינים, אשר היו בעלי תפקידי זוטא שהתנדבו כדי לקבל תנאי חיים טובים יותר. בין האוקראינים בלט אדם שהנאצים כינו אותו **איוון האיום**. הוא היה אכזרי במיוחד. כשהנאצים, במחנה מוות, מגדירים אדם מסוים כאכזרי – יש להסתכל על כך ביחסיות כמובן.

איוון האיום היה אחראי על הפעלת תאי הגזים. מעבר לכך, הוא התעלל באנשים והיה סדיסט בעל הפרעה קשה. הוא התערב עם עוזרו הצעיר ניקולאי כמה אוזני יהודים הוא יכול לקטול כשהוא עומד מאחורי התור לגז בתנועה אחת, ועוד פעולות שקשה לשחזר אותן.

בסוף המלחמה הוא ברח. לפי דו"ח האינטרפול, הוא נראה פעם אחת ביוגוסלביה. לפני 40 שנה, מתפתחת מחלוקת בנושאים אחרים בתוך הקהילה האוקראינית שמתגוררת, בעיקר מאז מלחמת העולם ה-2, בקליבלנד, אוהיו, ארה"ב. אחד מאנשי הציבור שמשתתפים באותה מחלוקת ניגש למשטרה ואמר שהוא רוצה להגיד את האמת – **ג'ון איוון דמיאניוק הוא בעצם איוון האיום**.

האמריקאים עושים כמה פעולות לבירור זהות האיש. קהילה אוקראינית מסוימת מעמידה לשירותו שירותים משפטיים שמעכבים את התיק ככל הניתן. בארה"ב אין חוק לעשיית דין בנאצים, כי ארה"ב הבינה שהעולם כולו מצפה ממנה לשפוט 100 אלף איש והיא לא מתכוונת לעשות זאת. עם זאת, יש בארה"ב יחידה במשרד המשפטים שעוסקת בריכוז חומר על פושעים נאצים, בארה"ב ובכלל. הקים אותה אדם בשם **נייל שר**, שיכול להיות שתרם יותר מכולם לאיסוף המידע שאיפשר עשיית דין בנאצים בעולם. שנים לאחר פטירתו, 25 שנים לאחר שהוחלף בתפקיד, אנשים ממשיכים לשלוח מכתבים לנייל שייר עם מידע. הוא הפך למזוהה עם עשיית דין בנאצים.

את החומר שנאסף, הייתה ארה"ב מעבירה למדינה אחרת שבה ייערך המשפט, וכך היה גם במקרה הזה. הטיסו מישראל ניצולי טרבלינקה בודדים כדי לזהות את האיש במסדר תמונות. עדי המפתח – אליהו רוזנברג ויוסף צ'רני, שנפטרו בשנים האחרונות. הם ראו את תמונתו של האיש הקירח עם הצלקת ואמרו שזה אכן איוון האיום.

ארה"ב פנתה לישראל כדי להסגיר אותו אליה. ישראל לא הסכימה, שכן הפרקליטות אמרה שהראיות שהאמריקאים מראים לישראלים קלושות ולא מאפשרות לערוך משפט. ארה"ב אמרה לישראלים להשיג ראיות, וישראל אמרה שיש משמעות מיוחדת לכך שנאצי עומד לדין פה. הם מוכנים לשאול את השאלה – איך אפשר להשיג עוד ראיות. ארה"ב איימה על ישראל שהיא תפרסם בעולם

את העובדה שישראל לא מוכנה להעמיד לדין פושע נאצי, מה שיביא לכעס גדול של קהילות יהודיות רבות בעולם על ישראל.

דמיאניוק הגיע לישראל ב-1986, והועבר למעצר עד הכנת המשפט. מיכאל שקד היה התובע. לפי תיקון אייכמן לחוק לשכת עורכי הדין, הקהילה האוקראינית, האיש עצמו ומשפחת דמיאניוק בקליבלנד השיגו עורכי דין וקיבלו ייעוץ בארץ לגבי המשפט הישראלי. עורך הדין של דמיאניוק היה מארק אוקונר, וחתנו של דמיאניוק עזר בעניין. המשפט התנהל בבנייני האומה בירושלים, בגלל שהקהל היה גדול.

ההיסטוריה מתרחשת בפעם הראשונה כטרגדיה, ובשנייה כפארסה. דמיאניוק לא היה אייכמן – הוא היה איכר פשוט, ואיש קצת מוגבל, מה שהפך את המשפט לבעייתי. לא היה פה פיגור שכלי או שאלה פורמליות. דמיאניוק אמר שהרקע העיקרי להסגרתו ושפיטתו בישראל לא מצביע על שום אשמה רלוונטית. הרקע הוא שהוא שיקר כשמסר מידע לשלטונות ההגירה האמריקאיים כשנכנס לארה"ב, וזו האשמה לגירושו לישראל – הוא איבד את האזרחות וזכות התושבות בארה"ב כתוצאה מזה שמסמכיו נפסלו כי הוכח שהם שקריים.

שאלו אותו למה הוא שיקר והמציא יחידה צבאית שלא שירת בה מעולם? הוא טען שעשה זאת כי שירת באוגדה של אנדריי ולאסוב, גנרל אוקראיני בצבא האדום שבגד בבריה"מ, ועבר לצד הנאצי כי הבין שאוגדתו תחוסל. דמיאניוק אמר שהוא לא עשה כל מה שהוא מואשם בו. **בית המשפט מצא אותו אשם בכל סעיפי כתב האישום וגזר עליו מיתה.**

לפי החוק הישראלי, בית המשפט העליון ידון בסוגיה שבה נקבע עונש מוות, גם אם לא הוגש ערעור. בכל מקרה, **ערעור הוגש**. במשרדו בתל אביב קרא את העיתונים **עורך הדין יורם שפטל**. נדמה היה לו שפסק הדין שגוי מבחינה מקצועית מההתחלה ועד הסוף. הוא הוטרד ואמר שהנאשם זה לא דמיאניוק, וגזר הדין נותן חסינות לאיוון האיום האמיתי שמסתובב חופשי בעולם. הוא הציע לאוקונר, שפוטר בגלל סכסוך עם המשפחה, להיות עורך הדין של דמיאניוק, והוא הוביל לזיכוי שלו. הזיכוי בעליון הושג כתוצאה מכך שבאמצע התהליך, ב-1989, נפלה בריה"מ ונחשפו ארכיונים סובייטיים. מיכאל שקד ויורם שפטל נסעו בחשאי מישראל לראות את חומר ארכיון ה-NKVD בהקשר לתיקי טרבלניקה. היו שם עדויות שנגבו משומרי המחנה, אזרחי בריה"מ אוקראינים, אותם שפטו בבריה"מ בגלל בגידה במולדת. בין העדויות, הייתה עדות ארוכה של השומר המבוגר והתיק ביותר במחנה – איוון דנילצ'נקו. בין השאר, הוא סיפר על חברו לחדר לטרבלניקה, ששמו היה איוון מרצ'נקו, שהחברה קראו לו איוון האיום, איוון גרוז'נייב. הוא סיפר איך הוא נראה ומה עשה. דנילצ'נקו לא אמר לחוקר של ה-NKVD שהוא חף מפשע, מה שכמובן לא השפיע על גורלו.

הצדדים שלנו מצאו בארכיון ההוא את התיק האישי של איוון מרצ'נקו שמתאים לחלוטין לסיפור של דנילצ'נקו – גם מרצ'נקו היה קירח גדול עם צלקת, אבל במקום אחר בגוף. הם הגיעו ארצה ומיכאל שקד מבקש מהשופט ברק רשות לתקן את כתב האישום. השופט אהרון ברק הופתע שבשלב הזה מתקנים את כתב האישום. שקד הציג את המידע החדש, שלפיו ייתכן שלא מדובר באיש המדובר. עם זאת, הוא אמר שהוכח במשפט הקודם שהנאשם עבר קורס אצל ה-SS במחנה טרבלניקי. בוגרי טרבלניקי בתקופה ההיא נשלחו לטרבלניקה או סוביבור. בית המשפט לא שאל בשאלה המשפטית אם הוא גמר את הקורס או לא, כי תפקידו רק לפרש את הפס"ד של המחוזי ולא להסיק מסקנות חדשות. במשפט במחוזי האשמה כלפי החשוד הייתה שהוא שותף ברצח עם.

ברק שאל – נניח שאכן רק לאחד מ-2 המחנות יכול להגיע בוגרי הקורס. מה הוא עשה בסוביבור? התובע אמר שהוא לא יודע. לכן, ברק לא הרשה לשקד לתקן את כתב האישום. **תנועת לפיד הגישה עתירה לבג"ץ כדי לעכב את החזרתו של דמיאניוק לארה"ב.** ניסו לעשות ברגע האחרון מעשה שיצביע על חומר לגבי סוביבור. דב פרייברג, שזכר מסוביבור כל פרט, אמר שאם איוון המואשם כאן אכן היה איוון האיום, הוא היה זוכר אותו – אך הוא לא ראה אותו. השופט בבקשת העיכוב היה בך. הטענה הייתה שבאגף החקירות של משטרת ישראל יש נוהל לפיו כאשר מגיע מידע חלקי על פושע נאצי היא מפרסמת הודעת שטח בעיתון שכל היודע דבר בנושא הזה מתבקש להגיע. מודעה כזאת לא פורסמה, והעותרים מבקשים לפרסם אותה ולכתוב בה סוביבור (מחנה ממנו יש 20 ניצולים).

בית המשפט דחה את העתירה, משני טעמים:

1. ישנה תיאוריה בעייתית שאומרת שלא ייתכן שניצול סוביבור, אחד מה-20 בעולם, לא ראה את פניו של דמיאניוק בטלוויזיה במשך שנתיים, ורק בגלל הפרסום יקום ויגיד משהו.
2. בנוסף, האיש שהם במעצר בישראל 7 שנים, ומסקנת בית המשפט העליון הייתה שהוא לא האיש שבית המשפט עוסק בו. לכן, במאזן הזה, ההחלטה הייתה שללא דיחוי צריך להחזיר אותו.

לידי משרד המשפטים הגרמני הגיע מידע על תפקידו של דמיאניוק בסוביבור. הוא הוסגר מארה"ב לגרמניה והורשע שם בכך שהיה שותף לרצח 29 אלף איש. הוא מת במעצר.

ביקורת על השופט ברק – המרצה פנה אליו וביקש ממנו לפרסם את סיפור חייו. השופט ברק לא דיבר אף פעם על היותו ניצול שואה, ובעיתונים כתבו שאם היה כזה לא היה מעז לזכות את דמיאניוק.

ד"ר מרניק, אבא שלו זרח מרניק מראשי המפד"ל – הוא זה שגילה לקונסול היפני בקובנה, **צ'יאונה סוגיהארה**, מה שעושים הנאצים בגטו קובנה. סוגיהארה הציל כמה אלפי יהודים, יחד עם מרניק. הבן של מרניק, איתמר, כתב שבהקשר הנאצי צריך להפעיל כלל עתיק מבחינה משפטית שהיה מקובל בסוקטלנד ובעוד כמה ארצות בהיסטוריה – **הרשעה למחיצה**. כלומר, כאשר הראיות לא מספיקות, אבל מצביעות בכיוון הפלילי, צריכים להפחית את העונש אבל להרשיע בכל זאת. כמובן, שמי שלא הוכחה אשמתו מעל לכל ספק סביר נשאר בחזקת זכאי. שאלתו של מרניק הייתה – האם גם הנאצים דקדקו בדיני ראיות? תגובתו של ברנע לכך – האם תלמד מהנאצים? הוא כתב שדמי הקורבנות זועקים מפני האדמה מפני שלא מוצה הדין. ברנע שאל – מה הם צועקים, נקם או צדק?

לגבי הדין – כאשר אנחנו רואים את נקודת המוצא שחזרנו עליה היום, ההקשר הערכי בו אנו פועלים בקורס הזה, אנחנו סוגרים את המעגל בכך שאנחנו יכולים להצביע על כמה משמעויות של השואה – יש פה פרשנות של ההיסטוריה. **יש כמה הקשרים לשואה:**

1. **הקשר ציוני –** ברנע ציוני כי הוא רוצה שתהיה מדינה לעם שלו ולא בגלל שרצחו את סבתו.
2. **הקשר ביטחוני –** ישראל כאמצעי ולא כמטרה. בהקשר הזה, ניתן ללמוד משהו מתקופת השואה בהקשר של קיומה של סכנה לרצח עם שיכול להיות מכוון כלפי העם היהודי. האפשרות שסכנה תצמח בקרב אומה הנראית תרבותית, ושהעולם הדמוקרטי לא יתערב. אלו תסריטים שלפני כן לא עלו על הדעת. הגנה עצמית מתוך מדינה ריבונית היא אמצעי שמתייחס גם לסכנת רצח העם.
3. **הקשר לאומי –** הנאצים השתדלו לרצוח את כל העם היהודי, ורצחו בפועל יהודים מעדות שונות, בחלוקה נניח לאשכנזים-ספרדים-מזרחים – שיעור הקורבנות בקרב הקהילות הספרדיות באירופה מתוך סך בני הקהילה, היה גבוה מאשר בקרב הקהילות האשכנזיות. בצפון אפריקה, הפעולה הזאת התחילה ולא נגמרה מפני שהבריטים והאמריקאים נכנסו ב-1942-1943. בלוב נרצחו 7000-8000 יהודים, מתוך 30 אלף. יש לזה הקשר גם מבחינה בטחונית, כלומר – מי הם היהודים שמכוונים על ידי שונאי היהודים בעולם. יש לזה גם משמעות פנימית שלנו.
4. **הקשר אנושי –** שאלות שמעסיקות אותנו כבני אדם, לגבי הטבע האנושי כפי שצריך להיראות לנו אחרי השואה. זה נוגע לרוצחים – לאפשרות שאדם שפוי יסכים להשתתף ברצח עם, מה שלסבו של ברנע נראה כנראה בלתי אפשרי. וזה נוגע גם לקורבנות – כוח העמידה שגילו יהודים בשואה. שעולה על כל הדמיונות, גם של האדם עצמו שגילה את כח העמידה. בהקשר האנושי, זוכרים את שאלת היכולת לדמות בנפשינו את מצבו של היהודי שם, שאין לנו אותה.
5. **הקשר מוסרי –** שאלה מוסרית שעולה היא עד איזו נקודה יש לנו זכות מוסרית לשפוט אדם לחומרה על התנהגותו בזמן השואה, למשל קסטנר.

הצד הגרמני, מעבר לזהותם של רוב הרוצחים (השפויים), קשור לבחירה בין דמוקרטיה לבין דיקטטורה, קשור לגם לדמוקרטיה מתגוננת וגבולות הזכויות (בנושא חוקי ויימאר). **הוא קשור גם לנקודה נוספת –** פה נסגרת נקודה נוספת שהעלינו בהקשר לשאלת היכולת של חברה אנושית לרדוף שכנים מוגדרים, על פי צבע/גזע/דת/משהו אחר, מבלי להפנים את הנורמות הלא-אנושיות לתוכה. חכמינו בדורות קודמים כתבו שאי אפשר לחלק. הפסיכולוגים של הדורות האחרונים בדרך

כלל אומרים שאי אפשר לחלק – שחברה לא יכולה להתרגל לשנאה ואלימות כלפי כתובת אחת בלבד, ושהרגלים אלו בהכרחים משתלטים על חייה מבית.

זה לא נימוק הומניסטי לא לרדוף את השכנים, אלא נימוק פרו-הומניסטי. מבחינה הומניסטית – אני לא רוצה לרדוף אף אחד כי הוא אדם כמוני, ולא מפני שזה משפיע על הרחוב שלי. חוץ מזה שאני הומניסט, אני גם פרו-הומניסט – כלומר, בעד ההומניזם כי הוא עוזר לי לשמור על הרחוב שלי. אנחנו מכירים את הסוגיות האלו גם מהחברה הישראלית. מתן וילנאי, אלוף פיקוד דרום, אומר שבתקופת האינתיפאדה גילה שביחידות שלו הושגו שיאים שליליים בשלושה מישורים – התעללות בערבים, אלימות בין חיילים לבין עצמם ואלימות חיילים בחופשה. אינטואיטיבית נדמה מדי פעם שאפשר להפריד – להרביץ עד שעה מסוימת או ברחוב מסוים. **עם זאת, כנראה שבאופן עמוק ומתמשך חברה לא יכולה לעשות הפרדה זו.** אם מגדלים אדם לירות מתוך הגנה – הוא לא יאמץ זאת לחייו, אבל אם מגדלים אותו לירות באנשים מתוך שנאה – הוא כן.

דבר סוף קורס

היה כומר מפורסם בגרמניה, **מרטין נימלר**. הוא היה גיבור חיל הים הגרמני במלחמת העולם ה-1, והפך לכומר פרוטסטנטי. לעורך בעיתון גרמני בשנות ה-20 הייתה הזדמנות פז לראיין גיבור שעכשיו הפך לכומר מטיף. נימולר הזה מבקש פגישה מראש המפלגה הנאצית ואומר לו שהוא חושב שהוא צודק. הוא הגיע למסקנה שהנאציזם והנצרות זה אותו הדבר, והוא רוצה להתנדב לשירותו. היטלר שלח את האיש המפורסם לדבר והרוויח מכך רווח פוליטי.

הנאצים עלו לשלטון בינואר 1933 והוקם מחנה דכאן. נימלר מגלה מדי פעם שחברים שלו, אזרחים נאצים טובים, נעלמים בדכאן (90% מקורבנות דכאן היו גרמנים, ובסך הכל הנאצים רצחו מליון ארים). בעקבות כך, נימלר הולך למפקד המשטרה אותו הכיר. הוא אמר לו – הנאצים עושים שגיאה והורגים אנשים חפים מפשע, מה שיביא לכך שהם יאבדו את השלטון. מפקד המשטרה אומר לנימלר להגיד תודה על כך שהפעם הוא חוזר הביתה בשלום.

נימלר החליט להקים כנסייה פוליטית חדשה – **כנסיית ההתוודאות**, ומטרתו הייתה הפלת היטלר. הגסטפו תופס אותו, מרביצים לו והוא מגיע לבוכנוואלד. האמריקאים נכנסים ב-45 לבוכנוואלד ומוציאים גם אותו. רופא צבאי אמריקאי מציל את חייו. כשהוא מתאושש, הוא מבקש מחברת ועיפרון.

הוא כותב 4 שורות לסיכום הפרשה ושולח זאת בדואר למשורר האנטי-נאצי הידוע ברטולד ברכט. ברכט מפרסם זאת בעיתון ובמשך שנים חשבו שהוא הכותב של הטקסט. הטקסט הפך לנכס מעולה של פרשנות תקופת השואה, **השאלה מה מסיקים ממנו מעבר לציטוט:**

"בגרמניה לקחו הנאצים תחילה את הקומוניסטים,

אני לא הרמתי את קולי, כי לא הייתי קומוניסט,

ואז הם לקחו את היהודים,

ואני לא הרמתי את קולי, כי לא הייתי יהודי,

ואז הם לקחו את חברי האיגודים המקצועיים,

ואני לא הרמתי את קולי, כי לא הייתי חבר איגוד מקצועי,

ואז הם לקחו את הקתולים,

ואני לא הרמתי את קולי, כי הייתי פרוטסטנטי,

ואז הם לקחו אותי,

אך באותה עת כבר לא נותר אף אחד שירים את קולו למעני."